
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

ЗА РОЂЕНИМ ОГЊИШТЕМ

РОМАН ИЗ ЂАЧКОГ ЖИВОТА

ОД

БОШКА ПЕТРОВИЋА

Издавач: НИКО ФУФИЋ

У СР. КАРЛОВЦИМА
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1905. — 286.

I.

НА РАСКРСНИЦИ.

Никола Загорски, медицинар шесте године, седео је једног дана позне јесени после подне у ђачкој кафани „Корбу“ крај прозора. Био је замишљен. Била је то маса мисли и смеса разних тежњи, жеља, незадовољених чежњи и осећања, која су га већ од неколико недеља амо, од како се вратио после ферија од куће у Беч, бацала на столицу, приковала га за њу по читаве часове.

Никола Загорски је тражио правог задовољства од овог живота, праве забаве, која и срце и тело задовољава. Све је покушавао за време свог шестогодишњег боравка у Бечу као медицинар, да пронађе онај предмет или лице, које ће га потпуно усрећити. До данас му то ето није испало за руком. Данас је и опет седео сам у кафани, гледао ван кроз прозор, али га није занимало, шта се тамо дешава. У мислима је прелазио све своје доживљаје задњих шест година. хтео је да дође до неког плана за нову будућност, пуну забаве, весеља и среће, — но резултати не беху повољни. Он није знао сам себи да скује план, па да оствари те жеље.

После свију досадашњих успеха на тркама, шеталиштима, у дворницама за концерте и забаве са женскима и љубави са њима, остајала му је вазда на дну душе једна незадовољена жеља, силна нека нејасна жудња, која га је као незалечена рана вазда тиштала. Он пак није знао ни какова је та жеља, нити је знао начина, којим би се она жудња дала заглушити или задовољити. Једно је знао, да је сврха свему тому срећа, но то је био и опет чудан појам о срећи, који је он у задње време себи створио у Бечу. Био је на чисто са мишљу, да му његов досадањи начин живота у Бечу није доносио среће, држао је чак, да су задњих шест година узалуд изгубљене и да не би могао нову срећу постићи старим средствима, љубављу са шваљама, продавачицама и сличним женскињем. Нова срећа морала би бити нешто више, племенитије, она би морала задовољити читавог човека у њему. Он је само назирао ту срећу, а чинило му се, да би је могао постићи и опет додиром са женском, али — та женска, — какова би она морала бити?! Другачија него све досадање шваље, продавачице и кћери сиротиње из крајњих округа Беча.

Никола Загорски, медицинар шесте године, био је поред свих својих великих захтева на срећу ипак само обичан човек, обичан ђак без икакових већих способности, него стотина осталих његових другова, који посећиваху кафану „Корб“. Он је био без великих мана и врлина и по спољашности и по унутрашњости. Обичан смеђ момак, осредњег раста, црне масти, прави српски тип, но свежина лица му, покрети, поглед и говор као и мишљење говораше, да се крв, која у њему данас живот његов креће, није трошила ни на прете-

ран телесан ни на душеван рад код предака му, нити ју је досадањи бујан ђачки живот растањио. Па ни штудије нису трошиле то бесцено наслеђе од предака нити оне штудије у средњим школама, а још мање универзитетске. Кроз средње школе је пролазио — провлачио се кроз њих — и управо толико радио само да може проћи, а универза?! — искрено рећи, за шест година начинио је свега један испит и то још прве две године, када је дошао у Беч. Четир године није се бавио у опште штудијама. У задње време ничим није хтео да квари своју мирноћу, једино ове мисли сада од како се вратио после ферија, што су га узнемиривале. Већ неколико дана седи у кафани сам, избегава сваки додир, само да може да осећа што потпуније сласт ових мисли и планова, који никада нису готови.

Док је Никола Загорски тако замишљен седео у куту кафане крај прозора, дотле је у кафани све било узбуђено. Нико није био на свом месту, ни ревносни читачи новина, ни пасионирани билиаристе, ни страсни карташи у побочним дворанама. Све се скупило у више група, живо се говорило и слушало о најновијем догађају веселог ноћног Беча, који је сву варош држао од два дана у запетости. Ронахеров орфеум беше центар интереса. У њему су играле пикантно лепе и развратно дражесне сестре Баросонове. Ово бечко забавиште са ексотичним забавама, пикантном песмом и женскињама у новој сензацији беше достигло врхунац. Сав Беч, од највиших кругова, па до „штрицика“ задњих бециркова, све је врвило у Ронахер, да види ове дражесне женске. И у кафану „Корб“ допро је овај глас које кроз новине, које кроз универзитетске грађане, које су

редовно при свакој премиери и новитету у Ронахеру први гости били. Сва кафана после прве игре Баросонових била је узаврела. Све је кипело жељом да види дражи тих разглашених американских лепотица, које су отуд из далеког света умеле бечком „шику" да импонују и да задовоље, управо задиве бечку гурманску публику.

У побочном одељењу кафане за картање беху махом сви столови празни. Данас је све седело и стајало крај столова у великој дворани у гомилама и договарало се, како ће сви вечерас скупа у Ронахер. Зар би могао и зар би смео когод јавно рећи, да неће ићи да види и ову сензацију, у главном пикантерију! То би значио ударац култури, просвети, и уметности у очи, но томе би се то већ осветило!

— Никола! — викнуће један црномањаст дебељко. — Дај амо новце, да се и за тебе купи карта! Вечерас сви идемо к Ронахеру.

— Немам новаца — гласио је одговор Николин, а изглед му беше као у мамурна човека.

— Данас си тек примио новце, — а шта се измоташ, дај брзо амо новце! У осталом ја ћу дати за тебе. Узећемо седиште по 4 круне.

— Не, немој за мене — ја нећу ићи!

Сви се изненадише и зачудише на ове речи. Никола Загорски до данас први „шпортсман", човек пикантног укуса, који никад пре 3 сата ноћи не леже, нити иде кући пре тога доба, да данас не иде у Ронахер, где ће бити забаве, шале и „хеца" са женскињама! Сви се згрануше на Николу Загорског: „Шта се измоташ?"

На чудо и изненађење свих универзитетских грађана у „Корбу" нико не могаше наговорити *Николу Загорског*, да вечерас иде к Ронахеру и *[illegible] од његових колега* ниједан неће изостати.

Никола се уклони овом наваљивању својих колега. Већ се хтеде машити капута, да га обуче и бега из кафане, када га ухвати за раме човек око својих 36 година. То је био Милан Драганић, медицинар од прилике са исто толико семестара, колико му беше година.

— Чујеш, дођи ми у кост, имаћеш све удобности, јела какова желиш; моја Реза кува боговски, сваког четвртка и недеље имадеш печење са тестом. Сваки дан имадеш боговску супу, говедину и тесто, — укусно, кажем ти укусно!

То говораше брзо, сав се запени, и не даде Николи ни уста отворити, док ово све не изговори. То је већ бар десет пута говорио Николи, од како је Никола дошао после ферија. Само ако га је срео или видео где год, он би му приступио, да му то каже. Више пута се дешавало, да је Никола избегавао Драганића, но овај би се кренуо за њим у потеру и управо га вијао, док га не би ухватио и нудио му кост, хвалећи Резино кување. Више пута Никола га се само муком могао отрести, и кадгод је то било немогуће. „Моја Реза боговски кува“ говорио је и даље наваљивао на Николу. Никола му и сада у „Корбу“ одврати познате речи, којим га је обично одбијао. — Не могу, човече, везан сам једним случајем, — у осталом ја те не одбијам коначно, само док видим како ћу удесити моје ствари.

Драганић га остави, али не коначно. Никола згодно ујграби прилику, даде келнеру знак, да му однесе капут у ходник, како га нико не би видео. Ту се обуче и отиде. Неки се још надаху, да ће га обрлатити, да иде с њима к Ронахеру.

Било је јесење вече око шест сати. Никола ступи на улицу сам. Вече је било дивно, ваздух

чист и прозиран. Светиљке се пружаху у дугим редовима и јасно светљаху ове у близини као и оне у даљини . . . . Са свију страна допираше врева, хука и тутањ велике вароши. Још када је Никола дошао у Беч, првих дана оно пре шест година и када је ишао кроз најживље улице Беча или „рингом“, па посматрао ову величину у архитектури, ону лепоту у излозима, када би ишао у вече и гледао у осветљене сале палата и отуд чуо жагор веселог и блаженог света, када би изишао на главни „але“ у Пратеру и тамо видео оне силне дивне кочије, што јуре у бесомучно брзом трку, па ону силну сјајну обучену господштину, онда би му синуо пред очима прави живот, срећан живот, какав би живот на овој земљи у опште имао бити. Кад би пак после овог остао сам, још би непрестано чуо само хујање, кроз које је говорила велика варош. Ту је све било, и лупа точкова, вика људи, људски бол, јад и жалост. Баш велики свет са својом радости било је оно, што је Никола разумео у тој хуци. Та радост велике вароши је тако гласно викала и та вика продираше Николи у душу. Сав тај живот са сакривеном срећом, коју Никола још није видео, био је ето ту у близини, само је треба умети наћи, ухватити је, а то је Никола хтео. То није могуће — не наћи ту срећу, која тако гласно говори о себи ето у највећој близини.

Никола је после тога опет јурио кроз улице Беча и слушао тај шум.

И тај потмули, неразговетни и тајанствени жамор учини му се као говор велике вароши, као дах њезин, кроз који је говорио Беч, који му се учини као неки живи колос; учини му се Беч *као живо, големо,* лепо, страсно чељаде. Ова му

је хука најлепша песма, која је умела да заноси човека, која причаше о лепим бајкама о љубави, дивним женскима и о срећи са њима. Она причаше о животу, каквог нигде нема ван Беча. Овај силан метеж и хука сливена у један глас одмах га је занео, заглушио, понео собом и одузео му подобност, да собом више влада. Никола је љубио тај потмули шумор, он је умео сам по себи њега да забавља, он му је и без његове воље стварао и натуривао примамљиве слике среће са женскима лепог и гипког стаса, живих невиних очију са похотљивим, али ипак чедним осмејком.

И опет га обузе чежња, она силна чежња за животом, која му раскиде у задње време везе са друговима. У тој вреви пође напред. Није мислио куда, но ноге га и саме донеше куда је он желео.

Он се створи на Alserstrasse, једној од најживљих бечких улица. Ту је Никола био потпуно код куће, у том метежу људи, жена и лепих девојака. Кадгод би Никола мислио на Беч из даљине, његова би мисао најпре слетела на Alserstrasse, па онда тек даље на остали Беч; а док је боравио у Бечу то му је био корзо, где се сретао са својим колегама са својим познаницима и познаницама. Ту на „Alserstrasse“ обузимале су га чудне мисли о тим женскима, што пролазе туд и о љубави са њима Гледао је у женска лица, у страсне погледе девојака и обле форме и заносио се мишљу о нарочитој љубави. Свако нежно и успаљено женско лице гледао је он са жељом, да га има. Желео је да вечито може да има то лице, а да не мора страховати, е ће још когод имати право на то лице. При том је чезнуо за љубављу *страсном*, пламеном, да се вечито успа-

љује а да та љубав у њему никад не гасне. Већ је неколико таквих женскиња био освојио, но код сваког таквог љубљења, као да је нека пакосна рука после кратких оргија односила лепоту и дражи са тих лица и она постајаху обична и без дражи. Код сваке такове љубави је и опет чезнуо за новим лицем, чија лепота не пролази. Међу тим је долазио до уверења, да таког лица мора бити, чија лепота и дражи не пропадају, али је уједно и то мислио, да и тако лице може дати право љубавно задовољство једино на тај начин, да те дражи до уништења исцрпе, да нико више не може у њима да ужива. Али је и то желео, да те страсти трају дуго, колико младост траје и у уништењу лепоте те женске, мислио је он, да би се исцрпла и његова љубавна чежња и престао страх од других. То је вечита љубавна чежња, са клицом љубоморе, које заједно разоравају.

Никола се за кратко време сретне са неколико својих пријатеља, универзитетских грађана. И њих су амо довеле исте жеље и исте намере као и њега. Но поред свију Никола прође, и само им се јави. Било их је до десетак на броју, који су пролазили кроз Alserstrasse, како се фењери запале. Они ништа друго не гледају нити се за што друго занимају, већ само за женскиње. Како се која појави, они је проматрају од горе до доле, чине јој примедбе и према њезином понашању иду за њом или чекају другу.

Само пред једним се Никола задржи за часак. Међу омладином на Alserstrasse овај се нарочито истицао. То је био правник Здравко Милеуснић, прозвани Кока. Кока је био прави „лебеман“ међу ђацима. Његов специалитет је било одело и *начин живота.* Шешире је носио од зелене или жуте

боје. Ако је шешир био црн, онда је морао имати мали обод зато, да му се са свију страна испод обода може видети накудрављена уметничка коса, која је искочила изнад обода. Обично је ишао у „иберцигеру“ на кэме беху као песница велики шест дугмади од „перлмутера“. Увек беше закићен великом расцветаном ружом, која је само попуњавала краватну, која је опет била састављена из таких боја, у које човек није могао гледати. Било лепо време, киша или снег, он је вазда ишао у лакованим ципелама, а у рукама имађаше увек мали врло танак штапић од бамбусове трске и носио је црвенкасте боје рукавице. Тако обучен ишао је и достојанствено на свакога гледао, да ли се свет обазире на њега. Кока је постигао своју жељу, јер се већ из далека светлио као електрична лампа, која се креће, и сви гледаху на овог кицоша с расцветаном ружом на капуту. Девојке су пролазиле поред њега и чудиле се новој моди, по неке се вајкале, да нема, таке женске моде. Људи се осртали са осмејком на лицу, неки су пак бленули на њ' као на нешто невиђено. Неки цртач једног бечког карикатурног и шаљивог листа прође поред Коке, застаде, задиви му се и оде даље чврсто одлучивши, да не узме скицу Кокину, јер читаоци тог листа не би веровали, да Беч имаде и оваковиx карикатура — бар до данас.

Начин живота био му је овај: устајао је пред подне тако, да када је зазвонило подне на алзерској цркви, да се могао кретати на Alserstrasse, где се сретао са цурама, које иду из вароши, да им се покаже и да га оне виде. После ручка је ишао у кафану до 5 сати, у то доба ишао је у варош или на Alserstrasse, тамо се састајао са

својим познаницима, које је частио обично до 8 сати у вече. После вечере је лутао по забавиштима без плана.

Осим Коке беше ту свакидањи гост Филип Топузић, медицинар од 16 семестара, због својих нарочитих својстава прозвани Филип Маџарина. Он је умео да уочито фиксира девојке, да им чини драстичне примедбе, да намерно буде дрзовит и тиме је хтео да осваја. А посао му није пролазио без успеха. Многе су га се клониле, многе бегале већ из далека испред њега, но половици цура годило је његово циничко и безобразно понашање.

За њим је ишло неколико других младића. Ова поворка је нарочито у јесен многобројна.

Шта је јесен за бечког ђака?! У јесењој вечери се свакојаке мисли испреплећу у машти омладине на Alserstrasse. Све слике задовољства, забаве, љубавне среће, све то живо излази у машти пред тим младим људима, та врева и светлост, све то још већма потпомаже, да се претвори у неодољиве чежње, које излазе из младеначког инстинкта. Љубав је свему основ, исходиште и крај. Појава једне младе лепе непознате девојке продавачице или шваље фрапира те младиће у вечерњој светлости и вреви велике вароши, она их удара од потиљка до пете, полива их као топла струја, и тај младић мисли само на то ново чељаде, са њом у мислима проводи вечери у концертним дворанама, дане и ноћи . . . . Ако ју је денас видео и није могао с њоме говорити, то онда долази сутра у исто доба на Alserstrasse и ту са нервозном чежњом чека онај час, када ће се она и опет јавити. Alserstrasse је тим младићима *сва забава, сва наука* и сва уметност. Они се

отуд крећу само да једу или у кафану, али откуд их пут опет амо води.

А какова је то улица Alserstrasse?

То је улица, која спаја „варош“ са неколико крајњих округа бечких. Ту је вечити метеж. Alserstrasse је једна жила организма Беча, кроз коју ова велика варош добива свој главни сок из крајева. Ова улица вам се чини као див, који вечито бди. Она нема ноћи, а дању?! Ту осећаш, како се лагано изјутра рано почиње да миче тај див, који ни преко ноћи није почивао. Ту ти је све, што Беч има, ту су и шваље и ђаци и матере са кћерима на удају и младићи, који се само у подне јављају. Ту су и матере, што пецају ђаке са својим кћерима, крозањ јуре све бадавације и људи, који својим рукама тешком муком себи зарађују хлеб. Тај живот и метеж имаде своје постепености, но никад не изумире. Он вам личи вејавици, која непрестано пада; али кадгод тек застане. Кадгод застане у мах све, лупа се одмакне за час и свет тако исто, но тада ујеларед поново отпочне стара игра као за време вејавице, када ветар завитла свом силом читаву рпу снежних пахуљица. Исто тако и светина и метеж, попут пахуљица из облака, почне да куља, да се гура и комеша, тако без престанка.

Шта је пута Никола излазио на ту улицу и остао ту забезекнут у ово мноштво људи, непознатих лица и лепих женскиња. Кадгод није мислио ништа већ само бленуо и дуго није умео да дође ксеби. Не само Никола и оно неколико Срба ђака, већ стотине, хиљаде мушкараца јурили су туд за женскињама; не само шваље и продавачице, већ хиљаде других женскиња је пролазило туд, показивало све своје дражи, на непојмљив

и чудан начин освајале су оне, мамиле за собом младиће и изигравале се с њима без познијег кајања.

Никола Загорски није се хтео придруживати ни једном од својих другова. На Alserstrasse је волео бити сам. Тако је и сада ишао сам, све бодро мотрио, брзо прелетао погледима само женска лица. Свет се силно комешао густо један уз другог. У један мах наступи мала пауза — свет се разредио. Николин се поглед упути напред на лица, која му се из даљине од неколико метара приближиваху. Уједаред га удари нека струја од горе до доле. Он застаде узверен и запањен, но ипак усили кораке напред. Поред њега прође једно женско чељаде, које није могао више да заборави, од како га је први пут видео. Већ по године дана, од како он њу виђа, сваке недеље бар по једаред пред вече на Alserstrasse, увек авако ушепртљи када је види, гледа је пун чежње, а с погледом јој увек говори, да би је без испитивања, ко је и шта је, могао волети. И она је знала за то. За њом су додуше многи мушкарци узастопце ишли; то је и Никола видео — и сада иђаху двојица за њом, но Никола ипак беше уверен, да њојзи највише годи његова присутност. То јо он умео да прочита из њезиних очију. Понајвише је ишла са својом једном пријатељицом. Никола у први мах није видео те пријатељице, јер је само на њу гледао.

Кад девојка прође поред њега, он се брже окрете и пође за њом. Никола убрза кораке и достигне их. Пријатељица се неколико пута осврнула и нагињала се према девојци до себе и нешто јој шапутала. Никола није чуо, што она говори, али је био уверен да говори: ево га иде

за нама. Престигне и ону двојицу, који су се гурали за девојкама, мргодно их погледа и стави се између њих и девојака. Ни једна се од девојака не осврну, зато он удари на страну и гледаше им у лица.

На једном ћошку застадоше обе девојке и брзо се опростише. Никола постаја мало и упути се за девојком, која га је тако занимала већ по године дана. Брзо је стигне и допаде тешких мука. Одлучиваше се, да ли да је ослови. Но ако га она одбије? Онда је покварена читава ствар — мислио је он. Но мислио је даље, да јој је већ толико пута показивао симпатије, а она њему одвраћала, — па није могуће, да ће га одбити. Он се уздрхта уједаред и — приступи јој.

— Госпођице, ви ћете ми опростити, али мене вуче једна моја стара жеља, да ми дозволите, да вас пратим. Девојка поста врло озбиљна. Он се препаде.

— Не примам познанства са улице — беше одговор и девојка убрза кораке. Никола би се усудио и даље, — али овај хладни тон, којим је девојка говорила, порази га. Он отступи, а девојка оде напред.

То га ужасно збуни. Никола је мислио, да девојка, која воли, мора ма на који начин пристати са истим мушкарцем, кога воли. Она му се мора предати одмах, а не да одбија и дангуби. То га увреди и понизи, јер они се тако дуго радо гледају. „Она има онда кога другог!“ и Никола ту осети љубомору у души, која га расхлади.

Никола Загорски је умео фантастички да се удуби у мисли о лакомислености женскиња. Умео је да верује у сву фантастику љубавних авантира својих *пријатеља*, али једно хладно одбијање ево

обори све овако мишљење. Он постаде хладан и изгуби смелост.

Свет уједаред нагрну у такој количини, да сви морадоше за час застати. Девојка се крене и одмакне, Никола мораде заостати, — но одмах затим подвостручи кораке. Само што је учинио неколико корачаја, неко га удари по рамену. Никола се тргне, осврене се, да види ко је — брзо се добатрга до једног излога и ту застаде окренувши се леђима на ону страну, куд је она цура отишла и већ подобро одмакла. Никола позна женско чељаде, с којим мораде пристати у разговор. У први је мах стајао застиђен, но брзо се извуче из неприлике.

— Ја те нисам не приметио — рече он — док ме ниси ударила.

— Хм, а ја за тобом идем већ једно 2 минута.

— А, ко су оне цуре напред?

Никола се насмеја.

— Ти „нахштајгујеш“ за другима — лепо, лепо!

— А, каково „нахштајговање!“ то од дугог времена — што тебе није било ту.

— Јест, казао си ми да дођем у кафану по тебе, а ти међутим раније отиде одонуд.

— Јер сам знао, да ћемо се наћи код „Адлера“ на вечери.

Они пођоше.

Та девојка, што је сада стајала крај Николе, а он крај ње застиђен, звала се Фрицика, а беш Николина љубазница од по године амо. Она ј прво била шваља па продавачица. Никола ју ј упознао пре по године дана при једној шетњ кроз унутарњу варош. Он се шетао и завирива *у излоге и женска* лица. Уједаред му искрсн

живахне црне очи са лепим и живим цртама на лицу и са високим, али пуначким стасом. Он се насмеши на њу, она на њега. Она пође даље, он за њом, она стане крај једног излога, он крај ње, она се насмеја, сакри лице рукама и пође даље, он за њом, погледа је још једаред оштро и ослови је. Она пристане. Разговор није трајао дуго. — Смем ли вас позвати на вечеру, госпођице? — ослови је он.

Не смем изостати од родитеља — рече она — и беше мало узбуђена као женска, када даје реч на пристанак.

Никола је имао новаца, дакле могао је бити галантан. Плати богату вечеру и велике напојнице и Фрицика беше и душом и телом освојена. Никола је није могао тако лако заборавити, јер је то била раса. Како је Фрицика умела љубити, обвијати руке око врата, мазно се бацити на крило, узбуђено уздахнути и затворених очију дуго уздишући јецати, то Николи не избијаше више из главе. Фрици је била права вештакиња у љубљењу и љубави.

У то доба, када ју је Никола познао, Фрицика беше без места. Он јој се понуди за старатеља, на што она без промишљања пристане. Она се пресели к њему и наступе срећни „медљани брачни“ дани. Она га је једва чекала да се врати после ферија, јер се заиста удобно осећала са Николом. С њиме је била на стану, он је хранио и одевао. Они су се заједно договарали, куда ће вечерас ићи, шта ће вечерати, шта ручати, какав ће се шешир, ципеле или хаљине њојзи узети. Никола Фрицику није питао за савет само у стварима: шта ће се дати у залог, или, где ће се искати новац у зајам, у Бечу или ван Беча у родбине.

Никола и Фрицика су живели као прави муж и жена, који су сву децу збринули и сада млади сами за себе живе. Сваки дан су се љубили и свађали, пребацивали једно другом за кокетерију приликом ове или оне забаве код „Шталенда“ „Кшванднера“ или у којој другој дворани за концерте. Ако су заједно посетили кафану, то је она кокетирала са ђацима и забављала се с њима, он пак с касирком или ако су били на концерту, са девојкама, удовицама и туђим женама. Она је пак на концертима кокетирала, ако не са суседом, а оно је морала наћи за тај посао младог човека, ма на другој страни дворане. Они су свуда ишли као брачан пар, зато у задње време наступише симптоми правог великоварошког брака, наиме: незадовољство једног с другим и презасићеност у љубави. Она се њега још држала из извесних обзира којекако, али он, од како се вратио после ферија, поче осећати праву хладноћу мужа према жени. У главном се ње био већ у себи отресао. мисли за тај посао беху сазреле, само није имао снаге, није имао начина. да то учини. И онда — његово незадовољство са читавим досадним животом и чежња за правом љубави.

После оног кратког разговора са Фрициком, Никола најпре баци један поглед кроз Alserstrasse, куда је отишла она цура, коју је мало час ословио; а када је није угледао нигде, упути се са Фрициком ћутке, као прави муж и жена великог света.

Тако дођу у једну гостионицу универзитетских грађана и седоше за један сто, за којим сеђаше пуно ђака. Са пуно ироничке учтивости, устадоше сви и поздрављаху госпођицу Фрицику; и она исто тако отпоздрављаше. Никола се од

тог часа не хтеде више бочити с њоме. Њу забављаху ђаци са обичним изрекама, учтивим и пикантним примедбама. За то време Никола настави своје мисли из кафане, па кад их споји са оном цуром, коју данас већ не знам који пут срета, вазда насмејана лица и заљубљена погледа, — проблем његове душе, који га тако дуго држаше у непријатном стању, поче да се решава. Али само да га није одбила! Тим као да је све уништено.

— У име божије — већ је десет сати — рече Никола као пробудивши се —, Фрици, ми треба кући да се крећемо. — Нико од грађана није имао воље, да дуго остане, јер се ноћас терало, а ни келнер није био најрасположенији, да у почетку месеца „пише", пошто је било „остатка" од неколико задњих месеци.

Сутра дан пред подне неко закуца на вратима код Николе.

— Је л' слободно? — Ама слободно је ја знам — чуо се глас с поља. То је и опет био Драганић. Без дозволе отвори врата. У соби је био неред. као у кући, где нема домаћице. Никола се умиваше, Фрицика пак лежаше у кревету. Како овај ступи у собу, она се загњури под јорган. Драганић се не извињаваше ни пред Николом ни пред госпођицом у кревету, чије је насмејано лице вирело испод јоргана.

— Чујеш — еј — поче брзо Николи да говори. — Дошао сам и опет због онога. Ја ти кажем, кајаћеш се. Ових дана се попуњава број мојих „косташа" и да ти искрено и од срца кажем — ја сам те увек волео као брата — највећма би жалио, када ти не би био у косту. Чујеш — дођи ми — настави нежно. — У глав-

ну

ном јефтино, за четрдесет и две круне — све, ручак, вечера — боговска јела — та моја Реза боговски кува — а беше сав запенушен од брза говора.

Николи се ништа није толико допало као реч: јефтино, јер се са Фрициком беше до грла задужио.

— Шта оклеваш, човече, што се не одлучујеш? — настави Драганић — и не чекајући, да му овај може неповољно одговорити.

— Ја сам ти већ казао, да ја имадем узрока, зашто не могу к теби — и показа на постељу.

— Ти мислиш због ње — а то је маленкост, доведи и њу. И њој ћу дати кост по исту цену. Диван кост — боговски кост!

Никола одбијаше очима и главом.

— А, таман — то тек не може бити. Мене у рештаурацији са картама кошта све јефтиније.

— У осталом, знаш шта?! Обећај ми, да ћеш вечерас доћи на вечеру на пробу. Ја те зовем као госта.

— И то не иде — одбијаше Никола. То тебе све кошта, дакле, — ја ти не могу доћи као гост. Ја ћу ти платити за вечеру 80 филира.

— Не, једну круну! — рече Драганић.

Удесише дакле, да Никола дође данас на вечеру к Драганићу.

— Готово! Ти си мој! Моја Реза боговски кува — викао је Драганић са триумфом при поласку и сав запенушен од силног и брзог говора оде.

Ова понуда Драганићева дође Николи врло згодно и ако се бијаше опирао. Никола у главном није имао ни крајцаре више у шпагу. Што је донео новца од куће, то је дао за лањске дугове

и отворио себи нов кредит, но у року од пет недеља свуд се био задужио. Све одело, зимски капут пролетњи огртач, фрак, прстење и златан сат, то је све био заложио, само да може да удобно живи са Фрициком, а она да не зна о томе ништа. Фрицика је пак вазда имала добар апетит и фини укус у шеширима, ципелама и у осталом оделу.

Никола смисли, да какогод остане код Драганића али уз повољне услове. Келнер у гостионици, где се костирао са Фрициком, дао му је задњи рок.

Тог вечера даде донети Фрицики вечеру кући и рече јој, да је позват негде код пријатеља. То се Фрицики није допало, чак јој дође сумњиво, јер то он до данас још није радио.

— Поведи и мене рече она.

Он је сасвим хладно одбије. То јој још већма покрепи сумњу. — Он тек сада стече чврсто уверење, да се мора на известан начин наћи излаз из овог новчаног теснаца и у опште раскрстити са читавим досадањим животом, који га ништа није веселио. На путу до Драганића ковао је разне планове, како би то могло бити, али не умеде то сам да реши

II.

ДРАГАНИЋ И ЊЕГОВА ДРУЖИНА.

Милан Драганић, медицинар од преко тридесет и шест семестара, давао је ђацима кост на овај начин. Он је водио љубав са једном лепушкастом и младом, али сиротом удовицом. Од саме се љубави није дало дуго живети. Но љубав уме да буде и проницава. Њих двоје скроје план, како ће своју љубав спасти од пропасти, те по наговору Драганићеву пристане и његова љубавница Реза да она као издаје кост, а он ће се за све остало бринути. Он додуше нема новаца, али знаде начина и средства, како ће они своју љубав моћи спасти. Реза је била ванредна куварица, дакле, она ће кувати, а он ће наћи и шта ће се кувати и ко ће то добро плаћати. Драганић се брзо постара за вересију код брашнара, пекара, трговца за шпецерај, месара и осталих за ту ствар потребних трговаца, и у року од пет дана нађе десет Срба универзитетских грађана, од којих ће половина плаћати [illegible] д, а половина унатраг. Фирма се звала [illegible] рице“, јер она беше мађарског порекла; [illegible] м је Драганић био „аранжер“, фи-

нансијер и господар подузећа. Он иначе не би могао опстати у Бечу, јер га се његова родбина већ пре 10 година одрекла.

Подузеће ово до часа, када се Никола Поповић одлучио ући у њ, славило је своју полугодишњицу. Само је у задње време то подузеће било посрнуло, јер некоји чланови иступише из друштва, и то баш они чланови, који плаћају уназад. Драганић се надао у Николу, да ће он бар малом сумом помоћи платити један део дуга код месара, и тиме отворити даљи кредит, и тиме у главном сачувати поверење у месара, код кога оно до данас још не беше помрљано. Драганић је мислио, Никола ће плаћати 42 круне за себе, исто толико за Фрицику месечно, а тиме би се управо удесила ствар код трговаца. (Између четир ока буди речено, било их је у косту, који су плаћали по 30 круна, а један је чак бесплатно благовао код Мађарице.)

Драганић је са ванредном поштом дочекао Николу Загорског тог вечера. Једино што је мали Пинчи покварио свечаност дочека, но то је и опет Драганић поправио. Када јо наиме Никола ушао у собу, Пинчи је на сасвим неучтив начин предусрео новог госта с лајањем.

— Ама Пинчи, Пинчи! викао је Драганић пријатељски и нежно — Зар ти тако мало знадеш реда? Та ово је нов гост.

На ову интервенцију Пинчи престаде лајати и тако весело и разумно гледаше на Драганића, као да је баш све разумео.

— Живио, живио, живио — викне Драганић Николи, пошто је Пинчи на овај начин укорен и тиме госту дао потпуну задовољштину. Драганић и опет попрети Пинчи и каза му још не-

колико речи. — Видиш, ово је нов чика — и њега мораш поштовати.

Код Драганића је осим њега било још осам младих људи универзитетских грађана. Стан им беше у „Lazaretgasse Nr. 18“ на четвртом кату из дворишта са две собице и једном кухињом. Госпођа Реза је била пуначка плава удовица, са насмешљивим лицем, пуним предусретљивости, као права домаћица.

Кад је Никола ушао, све је већ седело за столом, само Николу чекаше празно место. Сви му беху познати, осим једног сувоњавог господина с наочарима.

Драганић преставлjаше на немачком језику. — Господин Др. права Пихлер — дописни члан академије наука и журналиста. Остале све знаш.

Никола се узвери у господина Др. права, новинара и дописника академије наука и не нађе на њему ничега симпатичног. Промери га брзим погледом још једаред, и констатова први утисак. Ништа га не привлачаше овом господину, који се само учтиво поклони, исто се тако насмеја и рече две три облигатне речи. Радовао се што доби место мало даље од њега, да не мора вазда̂н говорити о непотребним стварима са страним човеком.

Међу овом господом, у чије друштво упаде Никола, упадаше у очи познати младић око својих 20—22 године обријаних бркова, дуге косе, но са врло брижно удешеном фризуром, остраг под резаном и накудрављеном. То је био Кока. Он имађаше велик румен божур на „смокингу“. мало је говорио, а непрестано гледао, да ли га когод посматра. Најмање је упадао у очи младић у *крају стола, спрома*шки одевен, по имену Боса-

нац, коме је Драганић из милости давао кост бадава, но то тек после великог навальивања некојих сигурних косташа. Но Босанац беше весео, разговоран певач и свирач, за чију љубав узеше и један гласовир под најам.

Пре него што је Никола ушао у собу разговор беше бујно текао. Филип Маџарина је пецкао Коку са божуром, а остали се смејали.

— Господо — поче Филип иронички смешећи се – и погледа на Коку — данас сам је видео у пратеру — бога ми баш њу, Бабету. — Сви погледаше на Коку, он поцрвени.

А откуд си већ то брже боље докучио? — упаде му у реч један са дна стола. Тај млади господин је вазда мирно седео за столом и само чекао, да Филип кога пецне и онда да се смеје, руга, иронички подсмева, једном речју, да се на туђ рачун забавља. Он у опште нема другог занимања, и ако се преставља као медицинар и заиста је уписан на медицински факултет, већ иде свуд где се ђаци састају, у гостионице и кафане и тамо седи мирно у куту без икаквог знака од живота. Отуд проматра сваког, критикује и како му је суд о сваком човеку неповољан, то се у себи смеје и иронише. Он се чак ни гласно не смеје, но и-када показује насмешљиво лице, лице је његово пуно подсмеха и ироније на овај свет и људе. Због неповољног суда о свету и људима он је о себи стекао високо мишљење и узносио себе изнад других. Једино занимање и једини задатак у животу му је: омаловажавати друге и иронисати са читавим светом. Зато су га сви звали „Ирон“, па и ми ћемо га тако звати.

— Видео сам је кажем вам у пратеру са

неким Чивутима — настави Филип. — Сви прснуше у грохотан смех.

— Није истина, данас Бабета није ни била у пратеру — бранио се Кока. Опет сви ударише у смех, што се овај жаца.

— Онда ти не знаш, која је то. Мислиш ону што си је пре неки дан частио код посластичара на Alserstrasse.

— Е, то није Бабета, она се зове Мина — рећи ће Кока.

— Но па добро, Мина — дакле Мину сам видео у пратеру. Да, али и Бабету — т. ј. како се зове она с дугим мантлом, што иде с тобом. Је ли то Бабета?

— Јесте — рече Кока застиђено.

— Ха, ето, њу сам видео пре неки дан у „вароши“ са једним чичом испод руке. — Сада тек настаде прави смех.

— Са чичом испод руке! — подмукло је говорио Ирон.

— А, то је био њезин чика — извињавао се Кока

— Како изгледа њезин чика? Има ли дугу косу?

— Нема — већ има мали „пакенбарт“.

— Ето видиш, да оно није био њезин чика, јер онај стари чика, с којим је она ишла, био је сасвим обријан и имао је дугу косу.

Неки почеше пљескати рукама, сви се смејаху, а када се Кока и опет зацрвени, сви почеше пружати прст на њега — и забава беше постигла врхунац.

Одмах за тим устане Ирон и дигне Кокин штапић у вис, држећи га између два прста. Сви зценише од смеха, а и сам Кока се смејао,

одбијајући те шале на њихову „глупост“, но ништа није протестирао.

— Само се ти држи оне богате удовице са „ринга“ — рече Филип Маџарина Коки преда се гледајући. Тиме је хтео да се покаже, да говори из уверења и без подсмехивања. То је била нарочито његова вештина, што се умео кадгод да покаже, да ништа не зна, нити да критикује, а у себи се је злурадо смејао.

Кока га погледа изненађено и лице му се развесели. Није дуго ништа рекао, и ако је желео, да му овај даде подробније извешћа о тој удовици.

— Само се ти ње држи. То је сигурна ствар. Крај ње можеш постати богат човек — уверавао га је Филип најозбиљније.

Кока га још никако не смеде питати, коју он то удовицу мисли, јер је у себи створио једну мисао, да њега једна богата удовица љуби, за коју само Филип зна.

Кока је ето веровао, да њега љуби једна богата удовица. Штогод ко каже лепо о њему, он све верује. Ако му ко каже: „Ти си најлепши између свију Срба ђака“, он верује. Ако му ко каже: „Ти си најинтелигентнији међу својим колегама“, или: „Све женске се осврћу за тобом, ти својом појавом све „освајаш“ он и то верује. Кока свему томе верује, он не види у томе проније, јер све те комплименте сматра као констатовање онога, што он већ давно зна о себи. Он је чврсто веровао у своју лепоту, у моћ свога освајања и интелигенције и рачунао, да ће једну богату девојку или удовицу залудити, добити је за жену, за тим се стално настанити у Бечу, имати кућу, коју ће са женом добити, држати кочије и онда бити сретан.

— Филипе, је ли оно то истина за Бабету и за Мину? — запита Ирон.

— Ама Филип знаде све — све он знаде — повиче један друг.

А зашто је Филип код свију важио као познавалац свију љубавних ђачких тајни и зналац за љубав свију цура из свију округа варошких, који беху близу Alserstrasse? Он је по дана проводио по бечким улицама, а у вече између 5 и 9 сати на Alserstrasse. Није било женске, којој он није што рекао, ишао за њом, тубио јој путеве, састанке и куће, у које улази, када и у које доба. Он је скоро за сваку девојку, која је бар једаред дневно пролазила кроз Alserstrasse, знао бар за један њезин догађај. Он је знао рећи: Ову цуру сам видео пре десет дана у једанаест сати ноћу у близини овог или оног хотела; ову девојчицу од шеснаест година видео сам са једним страним чиком испод руке ићи кроз један мрачан сокак, или: Ова госпођа имаде лепог мужа а гадног љубавника, који јавно улази у кућу, прати је на бициклу. Чак и за девојчице испод четрнаест година знао је он рећи: Ову сам видео, где јој један господин у цилиндру купује бомбоне; ова цура лети само за официрима; за једним је летела две године дана, да се овај морао дати преместити, само да је се отресе. Он је знао рећи: Ова девојка је била вереница једног званичника, као вереницу завео је један официр, а сада проводи љубав са „фелдвеблима“.

И за друге врсте тајана знао је Филип. Он је знао рећи: Овај Србин ђак има љубазницу бабу од педесет година, која га издржава, или: овај ђак добија од куће сто круна, а троши пет стотина. *Србенда! умео* је пронички да дода. Он је умео и

у очи да говори таке ствари ђацима, но за чудо, нико се не би нашао на њ увређен, нити би чекао час, када ће се њему тако исто рећи. Од њега су сви примали истину у брк смејући се. Њега су радо слушали, јер је имао бујну фантазију за љубавне скандале Беча и што је гола факта и истину износио. Он их је видео до у дно, видео им врело у себичности људској, леп залепак у уздисајима и чедним погледима и шкандалозан свршетак пред судом, а у том гадном крају Филип је уживао. Са злурадошћу је волео те догађаје да прича, додавајући им што рђаво, одузимајући им лепо, у главном приказујући их као излив ниске и себичне људске природе. Умео је да постави питање: Знате ли када човек први пут у животу постаје потпуно себичан? и онда даје сам на њ одговор: Онда, када први пут љуби.

Филип је као какав судија умео да стави појединца преда се као објект, па да му добацује питања и поједине речи, а онда да га проматра са иронијом, ужасним смехом и забавом. Ако му је испало за руком да пронађе Ахилову пету у тог медиума, онда је наставио без милости тај посао себи за забаву. Ту није имао милости. То је било пред њим дело, због кога је сам пред собом у вредности растао. Ту је умео да искали сав свој сарказам и цинизам, сву суровост своје природе. Кадгод је био низак у том послу, силеџија; нико му се није смео противити, јер је знао претити и бити опасан са својим коштатим песницама, које беху масивне, као и сви остали удови његова тела.

Шала са Коком престаде, чим се вечера донела на сто. Све се предаде јелу, као да су пре тога тежак посао радили.

Наше друштво за време јела није мислило на забаву, још мање на велике ствари. Ту пред чинијом на столу, престајао је сваки духован живот; ту се говорило: о, данас је чорба ванредна, печење пикантно, тесто изврсно. А на то је Драганић одговарао: Та моја Реза изврсно куха.

После вечере би све почело изнова. Прво поче Драганић причати; говорио је високоучено бираним речима о величинама у историји. Мало потрајало, и он стаде патетично говорити, но за чудо, у говору његову не беше ни труни ватре ни одушевљења, а управо је баш за тим тежио.

Драганић је био омален, црне масти, црних очију и црне косе. Очи су му биле живе и светле, као да је вазда био спреман да држи велик говор. Но те очи ипак беху без одређеног изражаја. Драганић је на све слушао, у сваки разговор се мешао, упадао другима у реч, брзо говорио, млатао рукама, све пљувао око себе и нервозно се кидао при говору. Та нервозност беше тако чврсто спојена са малим стасом његовим, као да му је она урођена и да је због ње тако окржљавио. — Господо, нежност, то је највећи дар, који је људима од Бога дарован, поче Драганић. То је најдубљи човечији дар и ја код људи тражим само тај највећи дар — нежност. Нежност је она жижа у човечијој души, која уздиже људе изнад животиња. Зато смемо тврдити, да сви векови нису имали десет правих нежних људи. Бацимо само поглед на историју! Наполеон, Јованка Орлеанка и т. д. — и он стаде. Сав се избечи, поцрвени, постаде блед као кад човек падне у нервну болест. Спомену два имена, али ...е не знаде. Код ових речи паде у лажну ек-... Он је умео са најмање ситнице да пређе

на највеће мисли, но одмах затим говорио је велике фразе, гомилао мисли из разних струка на једну хрпу, затим уморивши се, избечио би се као када човек падне у нервну болест, завршивао је речима: и тако даље, и тако даље, и тако даље. Кадгод каже штогод сасвим паметно, но то сасвим случајно и то већином, када не намерава ништа да каже, но ту се уједаред задиви сам себи, почне се смејати, прекидајући смех неким грленим гласом. Ту је хтео да буде комичан. Драганић од сваке ситне ствари прави велико питање, удубљује се у њу, само да изгледа као човек, који озбиљно мисли о науци. Најмања ствар, која се тиче задаје му бриге, брига га обара и он се удубљује у њу и онда лице му упадне, очи засветле бојом као у суманута човека. У тај мах не уме ничега да се сећа и што се овај час говорило, и то је заборавио. После тих часова у сваког сумња, сваки други човек му пати од хипохондрије или неурастеније, и када је то констатовао на другима, онда се знао слатко смејати.

Док је Драганић говорио, сви се смејали, па и он сам, само што су му очи биле водњикасте од нервног узбуђења.

Разговор пређе на орфеум, са орфеума на градске изборе, отуд на задњи говор министра президента, па на војништво. Ту се Филип докопа згодне теме и поче са штудијом говорити своје доживљаје као једногодишњи добровољац. Али не живот у касарни, нити онај са друговима ван касарне, већ причаше своје доживљаје као стражар над војничким заробљеницима. С каковим одушевљењем је он причао о ниskости мишљења, лажи и покварености тих људи. Он

је умео потпуно да оцрта те робијаше, да их снабде свим цртама неваљалства, но не само са спољашности снимљених. Према тим опачинама тих потиштених егзистенција имао је он учешћа и сажаљења. Са љубављу и праштањем причаше о једном, који је само зато крао и чинио друге злочине, што није имао од чега да живи, а затвором стекао је себи и хлеба и кров и постељу. Филип је умео као стражар таким зликовцима да се приближи, да им се довуче ближе срцу, да измами њихову искреност и поверење, да су њему своје најдубље тајне откривали. И у свом причању за чудо је осећао искрено сажаљење према злу наклоњеној људској природи.

Док је Филип приповедао сви показиваху смехом и другим примедбама, да слушају и живо учествују, само један господин од њих, који се повукао скоро иза леђа осталих у крају стола и мирно сеђаше, не одаваше никаквим нарочитим знаком да слуша. То је био Пихлер. Он је седео сасвим мирно, јер није разумео ни једне речи српског језика, али његово учешће састојало се у томе, што је читаво друштво проматрао, на сваког по мало бацао поглед, највише у моментима, када је који на свој нарочити начин, смехом, нарочито пак мимиком на лицу и покретима тела, одавао утисак, који је на њ чинило Филипово приповедање. Тако се деси, да му се погледи са Николиним сретоше. У том моменту, када Никола опази оштар поглед тог до сада несимпатичног човека, обрати пажњу на њ и нехотице. Од тог часа поста му тај човек интересантан.

— Ко ти је тај Шваба тамо? — упита Никола Драганића.

— Један диван човек — женије, кажем ти [illegible] и женије. Видећеш већ.

Не потраја дуго, Пихлер се диже и упути се Николи и Драганићу.

— Зацело тај ваш друг мора интересантно да приповеда? — ослови Пихлер Николу немачки, врло љубазно и учтиво се насмеје на њ и седне поред њега. Ја додуше не разумем шта прича, али ме интересира мимика тог човека и живот којим он прича.

Не потраја дуго њих двоје се почеше живо разговарати. Никола посматраше овог човека са дивљењем, да то толико бледо, сухо и полублазирано лице уме у говору толико топлоте и симпатије да развије, а оне чкиљаве очи толико светлости. Па онда сам учтив и топао начин, којим га је он, Пихлер, први ословио.

— Господине Пихлеру, овај господин неће да нам дође у кост, умеша се Драганић у разговор.

Није потрајало дуго, Никола искрено исприча Пихлеру и Драганићу свој догађај са Фрициком и уједно своју неприлику, да не зна начина, како би се могао ње опростити. И сам се чудио тој својој искрености пред страним човеком.

— Ако ћете ми дозволити — ја бих био тако слободан, да вам дадем савет за брз излаз из те обичне ђачке неприлике. Ако желите ја вам стојим на расположењу — рече Пихлер.

Никола сада поче још боље проматрати тог човека. Нечега наметљивог беше у понашању Пихлерову. Додуше то мртво лице сијало је необичном симпатијом и топлином, но колико је освајало, исто толико је будило неповерење. И заиста, Никола сада потпуно осети то неповерење према том човеку, с којим се тако пријатно забављао од прве речи.

— Господине, ја вам нудим чисту пријатељску услугу — но желим, да је никако другачије не схваћате — говорио је Пихлер својим топлим гласом. Очи му то све потврђиваху.

Неповерење Николино поче по мало да се крави. Исти Пихлер је имао ванредну особину у свом понашању, да док се човек с њим разговарао, није било никакове сумње и неповерења, а и он је говором полагано освајао свакога; не само да је симпатију задобијао, већ је имао сугестивну способност, да и над туђом вољом влада. У овај мах овладао је и вољом Николином. Због оваког говора и погледа Пихлерових, Никола поче веровати у искреност овог човека. Више није имао ни једног разлога за неповерење према њему, нити да верује, да овај имаде са њим некакове друге намере.

— Па ако вас смем молити, саветујте ми, рече Никола.

— То је једна тако обична ђачка ствар, да се мора на сасвим обичан начин раскрстити са њоме — рече Пихлер. Када је ђак још кубурио у измишљавању!? Ту морате бити окретни и уједаред скрхати. Кажите ви лепо њој сутра, да одмах кући путујете.

— Ама то не иде! откуд кући, када сам тек пре неки дан дошао од куће.

— Ама човече — где би се ви дали вући за нос од једне обичне сокачке цуре? Како сте неуки! Један стари телеграм је доста. Мати је опасно болесна — па је ствар свршена.

Ова се мисао допаде Николи.

— Додуше неће ми бити пријатно одрицати се навика брачног живота — рече Никола полу — себи, да су и други чули.

Пихлер погледа Николу са пуно хумора.

— Али ја се знадем и одрицати — настави Никола, да одбије рђаво тумачење ових речи.

— У Бечу је љубав врло јефтина, пријатељу; за то не треба да водите бригу — тешио је Пихлер Николу.

— Ама човече, ви сте млади, доста допадљиви, а у главном бујни и „феш". Знате ли ви шта то у Бечу значи бити млад и „феш" — пред бечким женскињама? ама то је све! Хја мој драги, свуд у природи влада закон међу живим створовима, да женска хоће шареног мушкарца. Петао са великом крестом и шареним перјем први кавањер код кокошака. Када би им довели паметног а ружног петла, све би се кокошке сложиле против овога. Зађите само у вече Бечом, да видите шта лепих женскиња заводи шарени војнички мундир и сабља. А знате ли зашто је то? Ја нећу да вређам женске, ако би на ово питање казао једну истину. У осталом ко има право од мушкараца, да због тога женској пребацује, када ни ми не тражимо код женскиња друго, до ли лепу тоалету на њој, лепо око, лепа уста и пуначко тело и пуна бедра. Немојте да вас ово одврати штогод од ваших намера. Најгоре пролази у животу онај, који много филозофира. Покушајте без филозофије да живите.

Никола није много слушао ове задње речи, но предлог, како да се Фрицике отресе, врло му се допадне.

Један из друштва је све ово слушао. То је био Славко Куртовић, медицинар десете године без и једног испита, прозван „сноб". Он се окрете Николи, и поче га омаловажавати, сам себе уздижући.

3*

— Ама шта се увијате, мазите и претварате око женскиња и правите се заљубљени, да их задобијете? говорио је сноб хвалисавим тоном. Ама будите људи према њима, охол, у главном хладан као лед према њима, то женскима импонује.

За тим паде у хвалисав тон и поче себе уздизати. Штогод сам ја женскиња задобио, све сам их задобио хладним и леденим понашањем. То женске распаљује. Ја сам на тај начин отео жену од најлепшег мужа и довео је до лудила и беснила. Ево да вам испричам догађај.

И наш сноб узе позу, као да прича најобичнију ствар и сасвим омаловажавајућим тоном настави.

— Седео сам једаред у једној рештаурацији у „штадту“, поче он. Бечки ђаци кад год се хвале са каковим љубавним авантирама, увек преносе догађај у „штадт“.

Само што је „сноб“ почео своју приповетку цигне се Филип подругљиво.

— Молим те престани са том твојом празном, ладном и досадном лажи — прекине га Филип.

— Молим те кажи ми, када си се шетао са једном бољом женском? — напери сноб питање на Филипа.

— Та ја и нећу да се шетам са њима; то теби остављам, већ хоћу, да ми покажеш само једну, која тебе воле, па ми ево одмах режи врат.

— Покажи ти мени најпре ону твоју љубазницу, но не само ти, већ ма који од вас нека ми покаже ону своју љубазницу, која неће мени
тej.
им те ћути, штреберу један, знаш да
ак, када ти говориш.

— Не, хоћу ону твоју љубазницу да ми покажеш.

— Чујеш ли, ја већ почињем бити љут — прекиде га Филип, а када сам ја љут, онда имам право.

Ирон, који је из прикрајка све ово слушао, мал не пуче од злурадог смеха. Он је био у потпуном свом елементу. Силно је мрзио Сноба као и овај њега, и био је срећан, што му се даде прилика, да се смеје Снобу.

— Сноб и Ирон су била два човека, који су се из дна душе мрзили и ако никада нису имали речи између себе, нити каквог другог повода, па када се нису разговарали, они су се и без речи разговарали. Вазда су желели да један за другог дозна шта мисли. Ако су се Сноб и Ирон састали у гостионици или кафани, Ирон је мислио: видиш штребера, како се свуд гура. Дотле је Сноб мислио: бадава ти хоћеш да си бољи и паметнији, ти никада не можеш бити оно што сам ја. Ако је Сноб бележио за јело код келнера, онда се Ирон из прикрајка злурадо смејао: нека, нека бар нисам сам; а ако је Сноб видео Ирона где прави дуг код келнера, онда је пакосно гунђао у себи и грдио овога у себи, што се бојао, да му овај квари кредит. Ако је Сноб држао, да Ирон имаде гдегод неплаћена дуга, онда се у себи радовао: нека, нека, бар те имадем у рукама, и ако су се после тога и опет састали, они су се љубазно поздрављали и у себи један на другог заједљиве примедбе правили.

Славко Куртовић, или прозвани „Сноб“, био је углађене спољашности, љубазан и учтив до крајњих граница. Он се пред сваким учтиво

клањао; госпођама, госпођицама, професорима, познаницима, чак ђацима, па најзад портирима и келнерима скидао је шешир до земље. Келнерима је давао велике напојнице, само да их обвеже, да му се дубоко клањају. Бити елегантан, поносит и хладан, то му је био идеал, и то постићи, једини позив овог живота.

Снобово држање је било елегантно и сигурно због чега је и могао освојити боља друштва у Бечу. Правити комплименте по пропису великог света био је за њега позив. Сноб је свугде био где се елегантан Беч забављао. Он је посећивао позоришта, концерте првога реда и сликарске изложбе и то само да се даде тамо видети. За време пауза у позоришту играо је улогу кавалљера, где је финим бомбонама и слаткишима частио женске, ако се могао са њима упознати. Сутра дан је читао критике у бечким новинама о дотичној продукцији, тубио би фразе и реченице и износио их као свој суд и своје рођено мишљење. Напамет је знао безброј имена из модерне литературе, музике и других уметности и тим именима се разметао као познавалац модерне културе. Он чита у новинама подлиске и репродуцира их као своје мисли; иде само у оне кафане у „вароши“, у које долазе лепе и елегантне госпође. Ту је онда у свом правом расположењу. Метне цвикер на нос, хладно, озбиљно и мудро мери, „фиксира“ и „блицује“ најлепше [illegible] и када га која удостоји љубазног по- [illegible] је срећан и блажен, што је женску [illegible] тим оде и тражи ђачка друштва и [illegible] ко он хладноћом женски свет држи [illegible] ашћу. Највеће задовољство му је [illegible] и у једном друштву могао некога

да оцепи од осталог друштва и да тиме побуди интерес осталих на себе.

Ако види, да се други интимно забављају, он им упада новом темом у разговор. То чини из зависти, јер не може да поднесе, да се други забављају а да он мора да гледа. Ово је за њ понижење. Не успе ли да на известан начин на себе обрати пажњу, он оставља друштво; но после се опет враћа натраг без срџбе, прави учтиве комплименте, љубазно се смешка, говори ласкаве речи и опет почне о себи разговор. Наш Сноб је уверен о својој аристократској крви зато и тражи познанства само са племенитима и аристократима. Без икакове личне користи тражи он та друштва, јер њему годи чувство о својој величини када се меша с »елитом«. Наш Сноб је срећан већ самом том мишљу да је бољи од других, признавали они то или не, њему је доста то уверење да припада »елити«. Чак не поштује ни ту елиту у коју се по некад помеша, јер он то чини само зато, да тиме сам себе узноси и обожава; то му је једина циљ и забава, једино чувство, које га чини срећним. Он не осећа ни врх ироније Филипове, када му овај каже: »С каквом оно аристократкињом си се јуче шетао?«

III.

НОВИ ПЛАНОВИ.

Нису дуго седели после овог за све забавног догађаја. Никола се озбиљан вратио кући, скоро незадовољан задатком, који би имао сутра да изврши. Но друштво му се није учинило рђаво код Драганића. Онда у главном, ту ће се новчано мало поправити, исплатити неке дугове и повадити заложене ствари, од којих неке није видео скоро годину дана. Но како да почне са Фрициком? Да откаже Фрицики кост и квартир и љубав, то му се учини доста замашно. И онда уједаред остати сам. Губитак старе навике је многе унесрећила. Но код тих мисли сети се Пихлерова погледа, када је тако нешто слично рекао, и учини му се, да је срамота за човека бити мекушцем и робом навика.

Сутра дан се све брзо сврши. Када је Никола у подне дошао са универзе, брзо поче нешто говорити Фрицики пружајући јој телеграм.

— Ја не могу ни ручати — ти иди на ручак, а ја — не знам ни сам шта да починим. Мати ми је опасно болесна.

За чудо, да Фрици показиваше лице као да верује.

— Ево, читај! — натуриваше јој телеграм од пре неколико месеци, на ком је вешто био поправљен датум. Ја се брзо морам решити на пут. Ко зна — ако не дођем у року од 24 сата, шта могу затећи код куће.

— Фрици — рече лажном нежношћу — иди ти на ручак и немој да те жалости моја несрећа. Ту се баци на диван. Фрици се не хтеде мицати, већ га само подозриво посматраше.

Он се мораде дићи и са телеграмом управо својој госпођи, рече и њој да је мати опасно болесна и да првим возом одлази.

— Жао ми је, што вам морам стан отказати. Ако можете, истакните цедуљу, па одмах сутра издајте стан коме другоме. — После овога брзо га нестане из куће. Када је Фрицика тај глас чула од узбуђене госпође Ресничек — домаћице Николине, поверова — и бледа се упути на улицу.

После подне се све брзо свршило. Један велик кофер са стварима стајао је готов, крај њега Фрицика очајна, но госпођа Ресничек је већ све знала и одобравала ствар, и ако ће од сада 10 круна мање на месец примати од Николе. Она никако није могла трпети ту цуру.

— Могу ли преноћити код вас још једаред? питаше је Фрицика.

— Сутра издајем — па морам за сваки случај удесити све чисто.

Још исто после подне Фрицика је испратила Николу до жељезничке станице, и измамила од Николе 10 круна „шмерценсгелда“ и обећање, да ће јој се јавити, чим се врати натраг.

Влак звижну и крену се. Никола махну марамом Фрицики, која стајаше као поражена гледајући дим од воза, који у часу ишчезе. Никола

допутова до прве станице и изађе заједно са својим стварима и врати се кући.

Идућег дана Никола је био члан дружине „код Мађарице“. Брзо је преболео Фрицику и љубавне навике са њоме. Но сада све више осећаше ону незадовољену чежњу за неком срећом, са једним искреним чељадетом. У њему све више поче да сазрева мисао на љубав са девојком из бољег друштва и та мисао, која се сада спајала са оном чедном појавом са Alserstrasse сва ишчезаваше због одбијања њезина. Није знао, ко је она ни чија је, ни где станује нити како се зове, ипак је изводио да она мора бити из богате куће, да је врло нежно васпитана, да живи у свима удобностима, да чезне за љубављу и да је невина и нетакнута. Ова задња мисао испуњаваше га унутарњим задовољством и он би тако радо триумфовао при помисли на туђу цуру, али она га одби сасвим хладно. Није знао себи дати друга одговора, те мисли су га досада једино умеле да умире и да утишају у њему незадовољство, које га је, од како се после ферија вратио у Беч, обузимала. Сада ето и то мора да напушта. Сада изби незадовољство још у већој мери. И ако је и даље осећао тај унутарњи јаз у себи, када је дошао код Драганића, ова му је дружина годила, и чинила, да је ове мисли заборављао. Ова дружина беше увек весела, и безбрижна, ту се певало и правили се планови за ноћне забаве. Ту се све бриге заборављале. Главна мисао тих младих људи беше љубав и забава. Дању се у опште мало живело, а када се живело, мислило се само на лепе женске. Љубав беше једина мисао, једино уживање — једини позив. Мисао на једну младу девојку, која се умела предати и жртво-

вати нешто срца, распаљивала је сваког појединца од тих младих људи, развијала њима све способности и енергију на свако могуће дело и авантире.

Ови млади људи за кратко време огласише рат свима женскима од четрдесет партаја у кући. Одмах првих дана су умели они да обрате пажњу на себе свију у кући. Један је свирао на гласовир, Босанац је певао, а остали су помагали. Кроз неколико дана имала је госпођа Реза срећу да прими посету две лепе госпође из првог ката. Прво је почео љубав Кока, но брзо га избацише из седла Филип и један други. Једна шваља је такођер брзо била освојена и две куварице набрзо нађоше своје љубавнике. Све што је у кући било за љубав, све је било за месец дана освојено. Свако је имао по једну љубав у кући, само се Босанац није умео да одржи. Тај мученик ђачки, који је живео од милости ђака, није имао ни слободног понашања ни полета, ни новаца. Он није умео да репрезентира. У опште је изгубио веру у величину човекову, човек му је био патник, никада велик, нарочито он пред собом не. Код првог „рандевуа“ морао је да положи оружје — није могао својој љубазници ни једну каву да плати.

Као болест међу женскима уђе у кућу љубав са Србима ђацима и беше грдна срамота једној женској у кући не имати Србина ђака за обожаваоца. То је значило не имати никакве дражи, никакве способности за љубав, то је пак за Бечкињу срамота.

Однопај Николин према Пихлеру постајаше све више пријатељски. Никола га је дуго проматрао док му није постао поверљив. Пихлер има-

ђаше нечега гипког у својој природи, да се умео у свакој прилици свакој људској природи прилагодити. Пре свега није тражио да му ико ласка. То му је било шта више непријатно, и сам је избегавао да му његов пријатељски говор добије карактер ласкања, али ипак његов начин опхођења је било прикривено ласкање. Он је пре свега промотрио човека, темпераменат, мисли и у главном навике и наклоности његове и онда према томе удешавао свој разговор. За свакога је знао да пронађе тему, која се томе допадала и годила му. Брзо је промотрио Николу. Пихлер је у њему видео лако распаљивог јужњака, који много чезне за авантирама, а стварних и озбиљних авантира у опште није био ни доживео. То му је Пихлер одмах и казао.

— Колико год знадем Срба ђака, сви мало љубите бољи друштвени додир — рече Пихлер. Не само да немате ни један бољих познанства, већ чак немате ни жеље за бољим друштвима. Или немате куражи.

— Будите уверени господине Пихлеру, да сви ми о томе мислимо. Ми немамо кога, да нас уведе у боље друштво, те нам жеље онда обично пропадају. Ево ја сам први, који би волио боља друштва. Ох, само када бих знао начина! Ви не знате господине — како на то мислим баш у задње време.

— Но, па на посао — то је бар лако у Бечу једном ђаку. Ох, само да ми је још једаред ђаковање и ова памет.

— Ви држите да је то лака ствар ући у бољу кућу. Ја ипак држим, да је то најтежа ствар. Та од нас више од стотине Срба ђака, ја скоро ‹…›м ни једног, који имаде приступа у бољу

кућу. Ми не умемо да се упознајемо, — то јест — упознати се, то још које-како, али ући у кућу и одржати везе, то је за нас тешка ствар.

— Ама — човече — само треба имати мало бољих манира, мало више слободе, и ја вам гарантујем, да ћете доћи и на кућевни бал министра председника.

Николу ово фрапира, поласка му овака почаст — па се одмах поврати у лажну скепсу.

— Ја не верујем да би се и један од нас могао одржати у бољем друштву. Па онда у главном ко би нас увео у те боље куће? Где, на који начин?

— Са улице, господине.

— Са улице! тек не у боље куће.

— У Бечу са улице можете доћи у најбоље куће. Када се не верује у то, онда не иде.

Наступи мала пауза. Никола се за мало време удуби у мисли.

— Ама, господине, боља девојка и боља женска у опће неће вам примити понуду са улице.

— То зависи ко јој чини понуду и онда у каквом облику и колико пута. Ама, господине, настави Пихлер интимно као између четир ока поверљиво. — Ми живимо у Бечу, — где све може да буде. Све, овде нема немогућности.

— Господине Пихлеру — поче Никола мало немирно — да вам праву истину кажем — ја сам то покушао, па ми није никада још испало за руком, свака боља девојка ме је одбила.

— Први пут — но требали сте и други пут то учинити, па евентуално променити тактику.

Никола се забезекну.

— Господине Пихлеру — и стаде — хтеде да нешто каже — но не смеде.

— Па наставите, када сте почели.

— Ја сам пре неки дан имао један случај па . . .

— Па вас одбила и ви сте устукнули и — сада вам се девојка смеје.

— Господине Пихлеру, откуда то знате?

— Но хвала Богу већ нешто знадем. што ни ви сами не знате! Но па где је то било?

— Причајте ми све, сав догађај, како је све текло.

Никола се насмеја, као када нам неко обећа чаролију, а ми му не верујемо, а желимо да је видимо.

— Но па сада ми слободно причајте, јер ја већ видим, ви имате силну вољу на авантире, ни једне праве нисте још доживели, јер оне задње тек нећете назвати љубавном авантиром, где сте по године дана хранили једну гладну продавачицу. А за вас би потребно било, да доживите бар једну авантиру, како би могли постати искусан и озбиљан човек.

— Па саветујте ми — а стајаше пред Пихлером као да му овај треба чуда да покаже.

— Но кажем вам још и ово, ако сте ради да вам ја кажем савет, онда саслушајте у главном овај. Ви сте у опште осетљиви код авантира; то може ужасно да шкоди. Зато вам велим ово: Ни у једном таком послу не смете се много чуству одавати, јер ћете у најобичнијем догађају са Бечкињом страдати.

Николу ово изненади и он стаде као укопан.

— Сада сам вам казао истину, коју сте пре свега имали од мене чути, нарочито ви. Боже мој, пет, шест година је како сте у Бечу и сад треба тек да почнете живети. Госпо-

дине Никола, то је мала срамота — Бога ми срамота.

Никола ово није слушао већ је мислио о оној девојци са Alserstrasse, и смишљаше, како би то могао њему саопштити, наиме у ком облику. Настаде друга пауза. Пихлер посматраше Николу и доби уверење о великом дериштету, које је тумарало по бечким улицама, гостионицама и каванама, и — ништа тамо није искусио ни право упознао.

— Господине Пихлеру, ја ћу вам искрен бити и саопштити вам једну ствар — поче Никола најзад сасвим затајеним гласом. Ја сам утубио једну женску на Alserstrasse; то је једна госпођица из боље куће.

— Откуд то знате? Јесте ли се упознали са њоме?

— А то не, већ ја знам по њезиној спољашности, да је она из боље куће — бар једног вишег чиновника кћи.

— Па јесте ли бар покушали са њом?

— Баш то је оно, о чему хоћу да вам кажем. Ословио сам је једаред, а она ме одбила. Но она је из боље куће — пак сам ја —

— Намерни још једаред почети са њоме — упаде Пихлер.

— Ах, не — баш нисам смео још једаред.

— Е онда морате још једаред почети са њоме.

— Хја, али на који начин, када ме је озбиљно одбила?! — Никола му све исприча како је то било.

— Како изгледа та девојка? упита Пихлер Николу. Опишите ми је.

— Пре свега нежност највише упада у очи

на њој. И када гледи и када иде и када се пење на трамвај, а када хода, читаво тело јој се лако гиба — како да вам кажем — лагано и тихо — као велика количина нечега када се почиње да миче. Очи су јој тамне боје и детињасто безазлено гледе, а пуне су неког расположења и као да се смеју, а међутим не смеју се. По очима судећи она мора да је дубоко осетљива, озбиљна и мало успаљена. Када ме примети, направи врло озбиљно лице и обори главу, а када дође спрам мене она се насмеје. Има смеђу косу и бело лице и косу је увила у пуно сићушних праменова, који су пали по челу и око увета.

— Аха, „шмахтцокне“!

— Јест, то је право име за те коврчице и дају јој неки сањалачки изглед.

— Ајд, ајд, чувајте се ви тих „цокни“.

— Но станите само да вам је још опишем — уме да начини сасвим детињ, скоро глуп лик, као да баш ништа не зна, па онда тек тако прође поред мене, као да ме не види, а чим се ја нагнем према њој, око је изда да ме је видела. Некако се чудно промени. По читавом њезином понашању смем тврдити, да је из добре куће и да нема љубазника. Кад год носи дуг и врло црвен краги, а кад год плав капут, који је до земље дуг.

— Аха, нешто ексотично! — упаде Пихлер — само даље.

— Сваки пут је видиш у другом оделу и то само фино и укусно. Ја вам кажем, господине Пихлеру, да та девојка мора бити из боље куће. За извесно знадем, да јој је мило, када идем за [illegible] јер све гледа у излоге, да види, да ли идем [illegible]. Само ми је нејасно зашто ме је одбила. [illegible] она жели што са мном, онда је могла

знати, да ће ме тако одбијање само застрашити и сасвим одбити.

— Хм, то баш и јесте женска филозофија. Она држи, да ако ви њу волите, да треба све могуће да покушате, све жртве да могнете учинити. Њојзи је баш до тога стало. Јер она хоће да се увери, да ли ви њу љубите, е па онда учините оно што она жели, да је уверите о томе. Додуше то је друга ствар, да ли сте ви уопште у стању њу искрено љубити. Она вам то уопште и неће веровати, али и то знајте, да Бечкиња никада не поклања сву душу своме љубазнику, јер не рачуна само на једну љубав. Њојзи је у главном љубав забава, код које може она да се смеје, да плаче, да очајава и да се убије најзад, све из забаве. Када би се једна така одмах после убиства могла пробудити, она би се љуто кајала, што је то чинила за љубав једног и брзо би другог изабрала.

Код вас је онда и то питање: да ли и ви желите само за забаву таку једну љубав или да се жените. Са Бечкињом ви не би смели другачију љубав желети, доли какову вам је она у стању вратити. Обично се каже: Са Бечкињом се забављај и проводи, али је нипошто не узимај за жену. Јер, кажем вам, Бечкиња не уме да вам даде чисту љубав, јер је она сматра само за забаву. Осим тога ви треба да знате за Бечкиње још и ово. Бечкиње имају четири врсте љубазника, први је изабраник срца; други је онај млад или старији човек, за кога она зна да ју он љуби и дозвољава му да трчи за њом, јер јој то чини забаву; трећи је понизни паж, који јој свуда чини услугу и свугде је, где је и она — све за љубав једног љубазног разговора или заљубљеног ње-

зиног погледа. Од четврте врсте имаде их много — то су они, који их чекају на ћошковима када оне иду из шетње, из „лера“ или из школе, који бацају заљубљене погледе за њима и иду за њима. Ти заљубљени погледи потхрањују сујету тих и иначе сујетних женскиња, и за љубав тих љубазника се купују онолико фини шешири и тоалете. Та четврта врста љубазника јесу они, из којих се после изгубљене љубави, рекрутирају прави љубазници. То вам у главном кажем, да се знате равнати. То је слика и највећих кругова, за којима ви чезнете. Према томе би се имали удесити. Ако једаред и у то друштво допаднете, онда се равнајте према њему, забављајте се на њихов начин и ви.

— Дали мислите, господине, да је ова девојка, о којој вам причах, из боље куће? Ја не могу другачије о њојзи да мислим, доли, да јој је породица угледна и да још није љубила.

— Ама то је све једно за вас, јели већ љубила или не. Боже мој, Бечкиња, па да није љубила! Ја је не бих гледао, када би на таку наишао. За вас би главно било, да се упознате са једном бољом кућом.

— Не, баш са овом бих се волео упознати. Само на који начин — када ме је већ једаред одбила? Шта да радим?

— Пишите јој писмо.

— Када не знам где станује.

— Идите сутра или прекосутра за њом.

— Но не знам јој имена.

— Предајте писмо „хаузмајстеру“ да га он њојзи преда. За два шестака ће вам то сваки „хаузмајстер“ учинити. Ал вам и опет понављам, не смете се одавати чуству, јер сте одмах пропали.

Николи се допадне план, и он се сада даде на посао, да учини тај задњи корак. Није дуго трајало, он се и опет сретне са њоме на Alserstrasse, и пође за њом до њезине куће. Као што му је Пихлер рекао, напише јој за тим писмо и преда га „хаузмајстеру“. Никола јој је преко писма дао знак, да је она знала од кога је. За два дана он добије овај одговор poste restante, као што је желео.

Врло штовани господине!

Ви желите са мном познанство, а не говорите ми ни ко сте и шта сте. Када будете то учинили и будете ми дали пуну атресу, онда ћу вам моћи дати одговор.

Са одличним поштовањем потписујем се:

Ана Бауер.

Ово писмо је врло обрадовало и осмелило Николу. Био је уверен, да ју је имао у рукама, сада само на који начин, да је сасвим задобије. И опет отиде Пихлеру на савет.

— Но ето видите — рече Пихлер — да је успела ствар. Ово писмо значи толико, да она жели озбиљно, да јој будете обожавалац. За то најпре тражи вашу адресу и ваше занимање да знаде. Разуме се, да сте сада то дужни учинити. Ја чак држим, да је она ваше писмо и матери саопштила, и да то мати жели, да знаде с ким јој се кћи имаде упознати. Сокачко познанство не цени — односно она га одбија као сокачко, и хоће да му даде само други карактер. Јер за Бога, сви ми, када се први пут видимо на улици, нећемо зато мање важности имати, што смо један другог први пут на улици видели. Но познати се на улици без правог повода и форме, које друштво бољих људи не сматра дозвољеним,

4*

то вам ето и она одбија, баш што вас штује и што жели, да и ви њу не сматрате као какову цуру са улице. То је знак, да девојка мисли озбиљно — то јест, да вас цени.

— Зар не држите, да је она из боље куће? упаде Никола љубопитљиво.

— Но, па може да је из боље куће, но то отуд све не следи.

— Па чиме сада да почнем?

— Ама само вам се каже — оно што девојка жели. Преставите јој се писмено, и будите уверени, ви ћете уједаред авансирати на прво место испред свију њезиних обожавалаца.

— Ја вам кажем, та цура није имала још обожаваоца.

Пихлер га погледа, насмеја се и ништа не рече на то.

Никола се брзо реши, напише јој писмо са пуном својом адресом и занимањем. На то добије овај одговор:

Драги пријатељу!

Ваше цењено писмо ме је врло обвезало. Но по савету и налогу моје маме не могу пристати, да вам будем за сада интимна познаница. Молим не мојте ме на улици ословљавати, јер би вам морала на жао учинити. Но за знак пријатељства, ја сам слободна, да вас замолим, да за сада останемо у кореспонденцији.

Са поштовањем ваша пријатељица

Ана.

— Само лагано, господине, рече Пихлер Ни-ки после прочитања овога писма. Ви ћете се ом упознати, уђићете у кућу и — девојка ги ваша.

Господине Пихлеру — ви је нисте видели?

— ох сада ми је још лепша него пре. Ићиђете једаред са мном, да ју видите — т. ј. ако је сретнемо.

Трипут су ишли Никола и Пихлер у оно доба, када она пролази, али је нису срели. Но десило им се нешто друго. Баш пред алзерском црквом, сретоше Фрицику, која као да је Николу препознала. На срећу Никола брзо саопшти Пихлеру, у чему је ствар и ишчезне у метежу и гунгули...

Из даљних Аниних писама дознаде Никола, да она учи певање на конзерваторијуму и да жели бити глумица.

— Бечке маме не знају шта ће са својим кћерима преко читавог дана код куће, већ их шаљу у ма какву школу, да маме мало одахну — рече Пихлер на то писмо Анино.

За то време је код Драганића све ишло весело, а Николино лице постајаше ведрије. У души му се такођер по мало кравило. Нестрпљење због неке неиспуњене жеље је ишчезавало, а он је постајао веселији. Хтедоше га везати у окове аморове са једном госпођом из сусества, но Никола то одби. Сви се опет почеше чудити и већ га почеше звати „филистром“, који се извлачи из друштава, весеља и нових забава.

Никола је међутим чврсто чекао и надао се. 22. новембра добије Никола једно писмо са потписом Катарина Бауер, где га иста женска позива, да их почаствује својом посетом, ну и њезину кћер Ану 25. новембра на имен дан њезин. Николина рука задрхта, када прочита ово писмо са позивом. Дакле што је давно једва чекао, то је ево дошло, но сада, место да се радује, поче да страхује. И то ће све тако брзо да се деси —

мишљаше он. Што му то нису јавили бар недељу дана раније, да се мало прикупи, прибере, удеси и да се потпуно спреми. Па онда што је главно, он још није знао, ко су њезини родитељи, ко је та Катарина, и онда, какав јој је отац, кога је она спомињала у писмима. Па онда, каково ће ту друштво бити. Па тек ако то буде каква велика кућа од положаја или од великог богаства, ту ће да буде велике госпоштине, а како ће он с њима опћити. Та већ само друштво од самих Бечлија, била би за њега новост, сам непознат међу њима. Никола је до душе бивао са Бечлијама у друштвима, у рештаурацијама, кафанама и сличним местима, али без друштвених обвеза, без обзира о чему ће се говорити, како се има понашати, како говорити.... Па онда тек са матером и оцем једне лепе девојке. Хиљада других мисли му прође кроз главу, и све то га тако застраши, да је већ долазио на мисао, да се чиме год изговори. Када пак стаде пред Пихлера, не хтеде ништа говорити о својим тим сумњама.

Пихлер га укратко поучи како ће се владати.

— Будите весели и gemütlich. Избегавајте велике форме и елеганцију. Показујте се у опште интимним и обичним. Говорите о имендану, о друштву, о певању и игранци, и онда о чему они већ буду почели. У главном избегавајте да сами дајете теме разговора. То је бечка кућа, они ће већ знати свога госта развеселити.

IV.

НА ИМЕНДАНУ.

нини родитељи су становали у XVIII. округу, Theresiengasse N. 18. на првом спрату.

Никола је већ дошао до врата где Ана са својим родитељима станује. Пре него што ће зазвонити, обузе Николу опет страх. И опет се покаја, што се латио тога посла. Но тако стојећи пред вратима, учини му се да је то кукавичлук. Брзо се одлучи, да сузбије ово неугодно стање и притисне прстом на звонце. Изнутра се зачу живо ударање ногу о под, које се у мах приближи вратима. Никола скоро претрну, гледаше на врата, и тачно виде све пукотине и зарезотине на њима. Врата се отворише и на њима се указа лепушкаста младолика госпођа.

Никола се престави без много љубазности, но тим више љубазности показа домаћица.

— Особито се радујемо — рече Анина мати, што ћемо имати у друштву једног лепог младог човека више.

Мати Анина је била лепа млада плава жена, весела, жива и жељна уживања. Она се аконто

своје кћери забављала. Кћерини удварачи били су и њезини удварачи, — кадгод се управо није знало, чији су забављачи више. У кући је владао весео дух; мати је приређивала више забава, на које је сама младеж долазила.

Анин отац био је миран посматрач тих догађаја. Њега је највише привлачило мушко друштво, весео смех и „кригла“ пива. И он се у исти мах показа на ходнику. Мати Анина престави Николу своме мужу, мотрећи га од горе до доле, и одмах га уведе у собу, где је било доста младежи на окупу. Никола прво спази Ану, збуни се и не знаде започети говор. И Ана се беше збунила и прву неприлику ову избегоше представљањем. Николу преставише свима.

Ана одведе Николу међу женске, и ту стаде пред једном лепом плавојком.

— Моја најбоља пријатељица, Фани — престави она Николу.

— Ваша најбоља пријатељица? — изненађено запита Никола.

— Моја најискренија и најбоља пријатељица — потврђивала је Ана сва срећна.

— Јест, ми смо најбоље пријатељице — потврди и госпођица Фани.

— Ово ми је такођер пријатељица још из основне школе. Моја пријатељица Лина — престави Ана Николу једној другој госпођици, и одоше даље.

Никола боље погледа госпођицу Фани и у истој Фани позна ону девојку, коју је више пута виђао са Аном на Alserstrasse. И Фани погледа оштрије на Николу и позна оног младића у њему, који је често ишао за њима. Фанино лице доби лукав израз при овом представљању. Њу је ужа-

сно једило лукавство Анино, што јој она није ни речју напоменула, да ће ту бити и онај господин са Alserstrasse, са киме је и она често кокетирала и себи ласкала, да се његови комплименти и ње тичу. Фани се повуче у страну и баци се у озбиљне мисли.

Ана, Фани и Лина биле су још од детињства искрене пријатељице. Од како су постале велике девојке пријатељство им је добило карактер правог пријатељства Бечкиња. Ове су се три цуре често састајале, ковале заједничке планове, у понашању беху љубазне и учтиве једна према другој, пред светом љубљаху једна другу, но због забављача ревновале су једна на другу, завиделе једна другој, а у срцу презирале једна другу. Свака је за себе мислила, да су сви забављачи њезини. Ако је која приметила, да се је који забављач почео више удварати другој, онда се употребила сва сре̑ства женског лукавства, да се та хармонија поквари. На тај начин сваком мушкарцу, с којим се оне упознале, био је отворен пут код све три и слободно да свима трима подједнако лаже, да им пише писма једнаког садржаја и да обмањује све три уједаред. Но ипак, колико су све три једнако дрхтале за удварачима ни једна није била у стању искрено да љуби, нити једном да се ода.

Ни једна није могла да љуби, но ипак се дале обмањивати мишљу, да су сви мушкарци с којима опће, у њих заљубљени.

Фани се није забављала са сваким радо. Она је бирала и то само званичнике од вишег положаја. Са деветим дневним разредом почињала је вредност званичника за њу. О онима испод деветог разреда није водила рачуна. Њезини у

души скривени идеали јесу романтични доживљаји и фантастична љубав са елегантним младићима из првих кругова бечких, чија сва спољашњост дише осетљивошћу и пожртвовањем. Ти младићи су имали бити оличена галантерија, као што некада беху „ритери“. Средњовековни романтизам још није престао; он је кроз маме и очеве из средњег века пренесен на унучад, на праунучад и тако се ето сачувао до наших дана. Романтизам још није изумро, нити ће у опште изгинути, он је закон осећања и мишљења некојих раса, и њега не може ни искуство ни морална пропаст читавих генерација уништити. Он ће опет у задњим покољењима да се изнова јави.

Лина је све само у спољашњости имитирала. Она није имала ни духа ни темперамента. У лицу је била увек бледа но вазда насмејана и вечито водњикастих очију без израза, по којима би човек за ово чељаде смео рећи, да се она развила из рода риба.

С почетка се око Николе највише налазила Анина тетка. Она је била мршава и висока, великих груди и носа светлих и живих очију, које ни мало не привлачаху. Она је непрестано говорила лепе речи и ласкала Николи, а за време говора јој усне беху влажне и са великим зубима њезино лице не одаваше најпримамљивију слику. Никола је посматрао са страхопоштовањем, но радовао се када је могао констатовати, да Ана нема никакве сличности са њоме.

Док је тетка овако љубазно облетала око Николе и ласкала му најбиранијим речима, Николи непрестану падаху на памет речи, што их је чуо од једног доста искусног човека: Чувај се доброте, коју ти даје неко, а ти је ниси заслужио,

знај да ће та у првом часу, у коме увиди, да од тебе нема користи, постати најстрашнији злотвор.

Те мисли су падале на памет Николи, у разговору са тетком Анином, но он није веровао да она може така да буде.

Док је Фани отишла у страну и са другим се забављала, дотле је Ана стајала на сред собе са Николом. Њима се брзо прикључи и тетка Анина, са љубазним осмејком, златним погледом и меденим речима.

Тетка више није пуштала ово двоје из очију. — Свуда их је погледом пратила, вребајући прилику, да их затече у искреном разговору и онда потајно, да остали гости не примете, претила им прстом, смешкала се на њих и вртила главом, вазда удешавајући да буду заједно, то све чинећи — више као нехотице.

Читаво остало друштво код Ане беше од самих младића са ванредним финим понашањем, ексотичним фризурама и махом сви говораху високопарне речи и „шлагере" са патосом, као када глумци на позорници озбиљну драму престављају.

Од свију ових ипак највише упадаше у очи један млад лајтнант, који је био љубимац Анине маме. Он је био од главе до пете савршена фигура. Главу је тако круто и укочено држао, као да ова није била на раменима засебан део, већ као да је то био само наставак укоченог крагна, који је ишао управо баш до испод ушију. Био је елегантан гладак — узвишен. Како је само умео грандиозно да једе. За време јела је отварао уста као глумци „бургтеатра" када играју класичну драму, а очи му озбиљно гледаху, као да хоће нешто мудро да рекне. Оличена званичност и елеганција!

У главном то је било друштво, у ком је владао „бон-тон“. На свима лицима је лебдео учтив осмејак, поглед напрегнут, уста спремна да се свему смеју, у свакој прилици показујући веселост, јер забадава, то је „бон-тон“ захтевао, да се свему смеје, и када се један господин „кузен“ неспретно окрене или када други баца хлеб у вис и у уста га дочекује, или када је љубимац домаћицин, један блазиран туриста, што натрашке казао — „бон-тон“ је захтевао, да се свему смеје, ма какову фразу когод изговорио лепим патосом.

Све је морало бити запето: и поглед и све жиле на лицу, па и сам мозак, који је од запетости почео већ да боли. „Само gemütlich“ беше девиза, макар и не било праве веселости. Тај ђаволски бечки Gemütlichkeit, који је добио право, да га само са Бечом спомињу, да само у Бечу постоји! Он је ето и у овом друштву постојао уз притисак свију жила, живаца и мозга...

Најзад седне Ана за клавир и поче свирати неке веселе бечке песме. Отпоче концерт. Ана је певала са темпераментом полу сентименталне, а полу веселе бечке песме и гестикулирала је уз певање. Умела је да даде садржаја тим песмама и при томе све је погледала на Николу, који је апатично седео сам у куту. Ове бечке песме као да су биле за њу компоноване. Свега ту беше из темперамента Аниног: и сентименталности, која чезне за небом, природом и љубави и рафиниране веселости и свега, чиме се одликује грациозна лака бечка музика. И све то умеде Ана са својим пријатним но не снажним гласом на уметнички начин да изнесе у свом певању. Све одаваше у *Ани будућу добру* „субрету“.

Кад Ана престаде певати, Никола се диже и приступи њој, која је још за клавиром седела.

— Молим вас, свирајте, што уметно — рече јој и учтиво се поклони, што одаде у њему човека, који се није много кретао по салонима.

Шта је по вољи? — питаше Ана.

— Ја љубим озбиљну и узвишену музику. Свирајте што из Бетовна, Хајдна или у опште што озбиљно из које опере. Никола је хтео да покаже свој укус.

Ана одушевљено удари прстима о глатке тасне — ове зазујаше. Страшна и силна музика се разлеже по соби. Ана свираше увертиру из опере „Холендера“ и то мотив кора матроза. Никола се за то време наслонио на гласовир, пребацио ногу преко ноге, дигао главу и мишљаше, како ће ова песма да свима улије решпект о његовом музикалном укусу. Таман то Николино уживање постиже врхунац и уживаше, како Анини прстићи лако лете преко тасни, дојури тетка из побочне собе сва запурена.

— Ама, децо, шта ви то радите?! Ана у име божије! Само опере немој — па још Вагнерске!

Ана се насмеја и прекиде, Никола се пак не умеде смејати, нити шта рећи тетки. Но тетка га виде у забуни и приступи му.

— Ана, свирај валцер!

Сви парови почеше играти валцер, а тетка ухвати Николу. Једва се оте Никола од тетке и опет стаде уз гласовир. Игра се окрене у „ландлер“. Сви почеше скакати са великим корацима као што ландлер играју штајерски сељаци. Никола стајаше запањен при овој појави и гледао је у све као у неко чудо, које не може довољно да га заинтересира. Он се био наслонио на гла-

совир и укочено посматрао, критиковао и — импоновао. Никола је о импоновању имао романтичан појам. Тако наслоњен на гласовир узео је позу и скоро намргођен посматрао све. Он је у опште умео у друштву да ћути, да буде сасвим озбиљан, да се чак ни тамо не смеје, где се други смеју. У случајевима је чак умео да презире и омаловажава. Тиме је хтео да импонује, но више из разлога тога, што није умео то другим срествима да чини.

Она га поче посматрати тако апатичног и помисли у себи: да га не знам са улице и иначе, не бих га ни погледала.

Брзо за тим на гласовиру мати замени Ану. Опет окрете валцер. Ана приступи Николи и начини онако намргођено лице, као што је у њега било и насмеја се љубазно. Никола разумеде ову шалу и мило му би. Ана му погледа у очи, забаци главу у назад и чврсто се упи уз Николу. Када се окретоше неколико пута око собе, ни једно није мислило да престане са игром. Ана је била срећна играјући с њим у његову наручју. Она се сва зажари, диже главу и тражила је, да му гледа у очи тако се заносећи. Најзад уморена и задувана откиде се од Николе и баци се изнемогла на столицу. Беше задувана и раздрагана. Брзо скочи са столице, отрча гласовиру, отера отуд матер и она настави свирање. У тај мах дотрча Фани Николи, љубазно му погледа у очи и грациозно му пруживши руке, поче с њим играти.

— Само весело, господине Никола, и поче му исто као и Ана гледати у очи не скидајући [illegible]да са њега. Никола се смешкао и умах се [illegible]жи. Ана, која је на памет свирала непре-

стано је још гледала на Николу, — како види ово сва се пренерази. Уједаред зазуја силан дисхармоничан звук на гласовиру, за тим још један — и валцер престаде. Ана се насмеја а очи јој гораху од љутње и пакости.

Фани ухвати Николу испод руке и настави са њим шетњу, као што се то после игре чини и настави кокетирање са Николом. Фани је ванредно лепо стајао завидљив осмејак, а пошто га је намерно чинила, тај осмејак био је пун ироније, енергије и лепоте, да и сам Никола, и ако никад на њу није мислио, ипак мораде осмејком да одговори. Ана се гризла у потају и даље показиваше љубазан осмејак према Николи. Није дуго трајало, она растави њега од Фани.

Никола се беше расположио.

— Нисам одавно овако лепо играо као данас са вашим госпођицама — правио је Никола комплимент матери Аниној.

— Ама ја вам кажем све су девојке добре — рече мати.

— Само као жене не ваљају — шапутао је туриста Николи иза леђа.

Фани се окрете Ани и Николи.

— Бога ми — рече — ја ни за једну девојку данас не стојим добра.

Ове речи доведоше Ану у јарост, она узме Николу испод руке, погледа му заљубљено у очи, побијајући тиме ове заједљиве речи и отиде са њим у побочну собу и усами се с њим.

Док је забава у салону на такав начин текла, дотле је у другој побочној соби стари Бауер, отац Анин, седео са неколико својих искрених пријатеља уз чашу вина. Они ништа о томе нису водили бригу, шта се у салону дешава. Беху у

у потпуном смислу расположени. Без усиљености и лукавства најискреније текао је међу њима срдачан разговор, шала, досетка, и весео смех. Међу њима је невидљиво седела госпођа Gemütlichkeit, запурена, светлих очију и пуна дивног искреног разговора, славила је она с њиме славље љубави и интимног пријатељства, без лажи, лукавства и преваре. То је био преостали кутић старог Беча старог Gemütlichkeit-а, опште људског осећаја, који тамо цвати, где је искрености, љубави и слободе, али кога осећаја у данашњим генерацијама све више и више нестаје.

Међу себичним људима не цвета љубав, а таки су били сви досадањи Анини обожаваоци. Она је свима продирала у душу, тамо проналазила лаж, неискреност и преживелост. Она им је исто таку љубав враћала. Још као девојчица од 14 година, поклонила је једном господину, који је трчао за њом после школе, неколико пољубаца, неколико пута се дала загрлити, али сва њезина досадања љубав беше у тим пољупцима. Од оно доба није се нашао ни један јунак, да је освоји, а Ана већ беше осамнаест година и жељна љубави.

Никола седећи у њезиној најближој близини, посматраше ту бујну девојку са уживањем. Како је само изгледала она њему сада?! Ана је имала гипка, нежна, покретљива, али пуна и снажна плећа, која када се нису покретала, беху као мирна површина морске воде, која у моменту, када се заталаса, прелива се у свима лепотама, показујући све дубине и опасности своје. Та пуначка, снажна, али нежна плећа одаваху читаво биће ове час живе, час замишљене, час лукаве, а час од истинског осећаја прекипљиве душе,

— све се то огледало на том стасу и облим плећима њезина тела. Анино лице не очараваше лепотом, већ изразитошћу, узбуђеношћу, те је у моментима унутарње борбе било бледо и пуно плавих бразди испод очију. Тада је човек равнодушан могао проћи поред ње. Но је ли била Ана расположена, је ли нарав пошла својим током и срце ускипело осећајем, то исто лице се засјало срећом и раздраганошћу, које је мамило човека на љубав, коме се ниси могао лако одупрети. У Анином оку прелевао се сав осећајан свет једне образоване и развијене женске душе. Њезино тамно око умело је да се засија, зажари, да буде равнодушно, мудро и уздржљиво и уједаред неограничено осетљиво сентиментално и у исти мах лукаво. Сви контрасти људског осећаја беху у њему једно поред другог у хармонији послагани. Сва Анина спољашност одаваше прекипљиву природу и све ниансе осећања једне осетљиве и ћудљиве бечке госпођице.

Никола и Ана су седели сами у салону одвојени од друштва. Они су се држали за руке и гледали једно другом поверљиво у очи. Осетише силну наклоност једно према другом. То није била наклоност, која је тек као странац дошла па закуцала и заголицала површину срца, већ наклоност, која је долазила из једнаких мисли и жеља, која је прожимала читаво њихово биће. У њиховим срцима се разбудило премалеће, а свет овај изгледаше им као мирисно пролеће, када истера прве цветиће и ово замирише. Ова се наклоност брзо разви. Ана је гледала у тог младог човека, који када говори, као да све мисли своје без лажи изнаша и очитује. Што је он више говорио, она се све више поводила за-

његовим осећајем. Њезини досадањи удварачи говораху о љубави, а она им то није веровала, а овај младић, када је говорио о обичним стварима, када су сами били, дах му се давио, глас му беше мек и чисто промукао, а нешто слично изражаваху и очи. И сав тај осећај прелазио је и на њу. Ана се није могла тој ватри одупирати, ту није помагало ни досадање лукавство ни лагано и нежно одбијање. Њојзи је годио тај узбуђени младић, каковог је она себи давно умишљала.

— Када сам вас први пут видео, госпођице Ана, — говорио је Никола — ја сам ишао као луд за вама. Да ли се сећате тога?

— Ја вам не верујем то. Но знам, да сте дуго ишли за нама. Ту је била и моја пријатељица.

— Но тек нећете мислити, да сам за обема ишао.

— Моја пријатељица мисли, да се то и ње тицало.

Никола се забезекну.

— Онда смо се рђаво разумели.

— Ха, ха — насмеја се Ана лукаво, пођe даље, но Никола за њом. Читаво је друштво приметило, да ово двоје једно друго траже.

Тетка их је непрестано мотрила и претила им прстом, да тиме потврди као неко ново откриће. Друштво је било на окупу до после осам сати и онда се поче разилазити. На растанку рекла је Ана Фаники:

— Оно није било лепо од тебе — а те љубазно изговорене речи пратио је пакостан осмејак. Последица овако пријатељског растанка била је та, да Никола никада више неће видети Фанику са Аном ни на улици ни у кући Аниној.

Никола је добио од Анине маме позив, да их што пре посети.

— Смем ли вас сада пратити, ако се где сретнемо? питао је Никола Ану на растанку смејући се. И Ана се смешкала.

— Ако се случајно састанемо — рече Ана после малог размишљања, наглашујући реч: случајно. Никола је вртио главом, Ана пак баци поглед на њ', који је значио чврсту одлуку у овој ствари. Но ипак се заљубљено насмеја на њ', стиште му руку; он пак њезину руку нагло дигне к уснама, пољуби је и уздахне.

— А, ви сте мали лола — рече Ана, слатко га гледајући и опрости се с Николом.

Никола беше потпуно задовољан; још никада, од како је у Бечу, није осећао овако унутарње задовољство. Све досадање мисли и страсти у њему се стишаше. У њему оживи једна мисао: потпуну власт имати над Аном. Годила му је мисао на њу, али није дао, да се та наклоност претвори у страст. У томе га још више учвршћиваше Пихлер. Он се увек живо сећао његових речи: са бечкињом се само забављајте и проводите се са њом, али се не жените с њом.

Никола није тајио ово ново своје познанство пред колегама код Драганића. Кад се вратио тамо, пола са триумфом а пола с иронијом причаше, како се тамо провео.

— Само се ви журите, да је освојите — рече Пихлер, јер бечка цура не може дуго да чека са љубављу. Она са првим љубазником стече куражи, да са другим почне, а са трећим настави.

— Ја вас, господо, уверавам, да Ана није такова — уверавао је Никола све. — Већ је по године, како ја идем за њом — и како је знадем.

— Онда те вуче за нос — упаде Филип — хо, хо, хо — по године и тек се данас упознао с њоме!!!

— Ви мислите, господо, да је то обична, бечка, сокачка цура. Њезин је отац виши чиновник у градском већу; она је врло фино изображена и иде на конзерваториум, изображава се за певачицу.

— Господине Никола, — конзерватористкиње у опште нису на најбољем гласу, па још оне, што су себи увртиле у главу, да могу бити некад звезде појединих позорница. Ох, то су тек оне праве!

Никола се смешкао триумфујући.

— Господо, ја имадем доказа!

— Да је верна?! — упаде Пихлер.

Никола застаде мало. Наступи почивка.

— Да ми је одана — рече пун уверења — па најзад и верна. По године, господо, како ја њу виђам, где пролази кроз Alserstrasse и то увек или сама или са пријатељицом. А ви знате, шта значи Alserstrasse за младе девојке. Па онда то је ванредно богата кућа. Они мора да имају велико имање, а отац се бави званијем тек забаве ради.

— Јесте ли се ви распитали и тачно известили о томе? — питао је Пихлер учтивим тоном, но затајеном иронијом.

— Ама то је девојка, која сваки дан облачи друго одело и то најфиније одело! Ја вам кажем, то је врло богата кућа и девојка је строго васпитана. Она је сасвим другачија него све оне, које с матером иду кроз Alserstrasse.

— Ви сте, мој драги, и сувише мало опћили девојком, да би ви могли тако што рећи — *говорио* је Пихлер. Бечкиња се пре

свега не да задобити погледом, већ ту мора човек бити добар јунак на речи, умети добру дозу лажи и ласкања бацити пред њу. Она то тражи, да јој ласкате и лажете. Када би ви њој истину говорили о вашим осећајима, ви је никада не би ни за један трен задобили, јер бечкиња више тражи, него што јој један обичан човек може дати.

Никола се смешкао са ванредним самопоуздањем.

— Ана бечкиња је више романтична у мислима и у осећању него ли икоја цура са села, коју су са самим бапским причама и бајкама васпитавали — настави Пихлер. Бечкиња је опкољена безбројним ласкачима. Њезина машта ствара с тога фантастичан појам о себи, својој вредности пред мушкима, о својој срећи са њима. Она увек мисли, да има њих много под уздом и држи, да увек може најлепшег добити. И после ма како лепог добила, она је ипак уверена, да имаде још велика количина лепих, које би она могла добити. Сујета из ње никад не ишчезава, — ни после удаје. У уверењу да може имати најлепшег, сујета јој не да мира. Сујета је бечкињи највећа драж живота њезина и угађајући својој сујети, даје она више значење своме животу. Мој драги пријатељу, ви не смете од човека силом правити оно, што он није, силом захтевати, да он има нешто, што нема. То значи силом му намећати туђ шешир, туђе чакшире и ципеле. Ама човек је оно, што јесте. Немојте ви човека, још мање бечкињу, критиковати са становишта моралности или са гледишта даровитости. Разуме се, да ћемо сви изостати иза генија, па и иза добрих ђака у школи, а бечкиње иза обичних сеоских цура. То исто сте ви рекли о Ани, то ви само желите,

да је она така. Ви имате такав идеал и брже боље сте нашли у Ани згодно лице, на које сте ради, да ударите ваш идеални калуп.

— Зашто толико говорите, господине, када ви њу не знате. Ама, ја вас уверавам, да је то сасвим другачија девојка, него оне остале са улице.

— Хм, баш је она изузетак! — рече Филип Маџарина подругљиво. То тако мисле заљубљени људи.

— Ха, ха, ха, ја заљубљен!

— Знаш ли ти, шта је то љубав? настави Филип. Ти мораш доћи к мени у школу. У почетку хтела је природа осигурати опстанак индивидуа животињских и људских. Онда је измислила извесне законе, међу које спада привлачна снага — драж — љубав. Сврха свега тога јесте одржање индивидуа. Немој се варати, човече! Када човек није више способан, да тој сврси служи, природа му одузме ту драж. Ето вам старости! Луда, ко себи више уображава!

Пихлер се смејао овом цинизму и није имао воље да га побија. Никола пак није могао да се уздржи од ироничког, испрекиданог, гласног смејања. Пихлер не хтеде наставити говор после ових Филипових речи, већ се у себи смешкао.

— Господо, господо, хеурека, — викну Драганић. Јесте ли ви чули кадгод песму: Du bist so schön. Ох, господо, најлепша арија, што сте је икада чули. Ох, музика. У њој је све изражено, што су векови, анђели и арханђели осећали! Само журимо са ручком, да чујете ту ствар! . . . И т. д. и т. д.

Драганић ентузиастички занесен, поче уздизати своје одушевљење за музику.

— *Само брзо* са ручком — а ви ћете, госпо-

дине Босанац, певати ту песму уз пратњу. И не могаше од узбуђења да једе.

Разговор пређе на друге ствари и када се сврши ручак, Драганића морадоше опоменути, јер већ беше заборавио на песму.

— Е, глава, већ оматорила — рече он са иронијом сам на себе. — Господине Босанац, на посао!

Када му Босанац отпева песму — он је био већ охладнео.

Кад се Никола опростио са друштвом, размишљаше о овим разним говорима, о љубави и утисак на њ' учиниле су само Пихлерове речи, наиме: да он што пре освоји Ану и потпуно је задобије јер после може касно да буде. То га је постреклo на што бржи рад. Није могао одмах сутра дан ићи у посету, но у вече се одмах упути на Alserstrasse, рачунајући за извесно, да ће Ана вечерас сама проћи туда. Врло се изненади, када прође неколико дана, а он није срео Ане на улици.

После неколико дана питао је Пихлер Николу, када је посетио Ану? Овај му одговори, да је још није посећивао.

— А јесу ли вас позвали при поласку?

— Јесу. Баш сама мати ме је позвала. До данас им још нисам био у посети.

Никола хтеде измолити од Пихлера савет.

— Како, да им идем, каковим поводом?

— Ако мислите у опште, да се не закасните, посетите их одмах данас. Свака ствар имаде свој crescendo, врхунац и decrescendo. Журите се девојци, док је ко други не освоји. Шта вам ту треба каковог повода — ви идете, што желите и што хоћете, ето вам најглавнијег повода.

Никола не оклеваше дуго. А и срце га је вукло тамо. Био је сигуран, да није заљубљен, но кад би се десило, да ко други освоји ту девојку, он помисли, да то не би могао лако преболети.

На брзо после овога, једнога дана пред вече, посети Бауерове.

Сви су се радовали, када га угледаше. Мати Анина му је пребацивала, што их је скоро заборавио, тетка се показивала ванредно пријатно узбуђена, што га види, само Ана беше у свом правом расположењу. Она се од срца радовала, што види Николу у својој близини и у први мах га гледаше дуго и за тим се нежно осмехивала, но и даље је ћутала, као да је постала сентиментална. Но то брзо прође и она поста весела, поче много говорити о конзерваториуму, конзерваторијским кућним концертима и о својој будућој певачкој каријери.

— Зар ви озбиљно мислите бити певачица? — питао је Никола скоро брижно.

Ана најпре махаше главом смешкајући се.

— Да — рече она. Ох бити слободна, неодвисна од ичега и икога: та ме замисао заноси.

— Али то досади после.

Ана опет најпре одбаци главом.

— Никада, никада. Ја то знадем по својим неким пријатељицама с конзерваториума, које су данас већ чувене певачице. Оне су све срећне, замислите само песмом имати власт над људима. — И она сада настави са заносом говорити о каријери и срећи једне женске као певачице. Она је афектирала у изговору. Неке речи је са ванредним нагласком изговарала. Када је на пр. изговарала реч „конзерваториум“, она је наглашавала ту реч на слогу *то*, а слушаоцу се чињаше,

као да слуша приповетку о каквим чаробним дворовима. Па и сав остали говор њезин био је промишљен, а округао изговор осталих слогова био је пун и чаробан. Из тог изговора се видело, да у Ани живи фантастична душа, која сву своју будућу срећу и каријеру кроз конзерваториум слика оним бојама, које побуђују на фантастичне мисли и романтичне сне

Николу је ово мало вређало, мислио је, да она у његовој близини не би смела мислити на такову будућност.

— Зар вам не би било жао напустити ваше код куће, па отићи у велики свет и онда — напустити мисао на — — — он ушепртљи.

— Но кажите само. — Ана је знала, где Николу тишти.

— Сасвим се одрећи мирног живота и породице.

— Ја бих свуда ишла са својим мужем.

— Но певачице су обично несрећне.

— Не несрећне — тако не вели свет, већ их држи за несталне и неверне. Но и то не стоји. Када једна уметница искрено љуби — говорила је Ана мало глумачким патосом кокетирајући — онда је она најсрећније чељаде овога света. — Задње речи изговори искреним одушевљењем.

Никола се задовољи овим одговором; нашао га је разложним и ако мало необичним. Ану сада поче гледати поверљивије и нежније, али ипак не умеде избити неку сумњу из главе. Мислио је да девојка, која искрено љуби, мора за љубав свога изабраника све одбацити, па и певачку каријеру. Но ту се сети Пихлерових речи, да се Бечкиња не да тек погледима и са неколико ласкавих речи тако задобити, да је у стању да жртве подноси.

Никола се за час уозбиљи и поче правити план за освајање. Бадава, мислио је он са Пихлером, ту се не да без лукавства ништа постићи. И Ани се допало, што се он бацио у озбиљне мисли. Она је мислила, да је због њезиног говора постао тужан.

— Знате ли шта, господине, дођите једаред на конзерваторијски кућевни концерат; ја ћу вам набавити карту, јер тамо имају приступа само позвани гости.

— Када ће то бити?

— Ускоро, за једно две недеље дана.

Он се замисли. Њојзи је све то годило.

— То ми је врло далеко.

Она се досети, шта он смишља.

Обоје се згледаше и насмејаше нежно једно на друго.

— Ви као да знате, шта ја мислим — рече Никола.

— А, ви сте мала лола!

Но ипак открише једно другом мисли и уговорише, да се састану где год ван куће, но да нико у кући о томе не зна. Обоје пристадоше на то. Удесише први састанак у недељу пре подне, за време службе у вотивној цркви. Наиме она ће у једанаест сати изаћи из цркве, а он да је чека пред црквом. То је имало бити кроз три дана.

Када се Никола после ове посете нађе на путу у свој стан, на улици поче размишљати о данашњим доживљајима. Сетивши се Пихлера и његових савета, осети осећај сличан љубави и констатује на себи, да је мало умео бити хладан, као што му је Пихлер саветовао, а и сам у мислима пристао био. Ову своју неумешност правдао је Никола садањим одношајем њих двоје,

који је бар у почетку морао бити искрен, јер она иначе не би веровала у његову наклоност. Ову наклоност је било потребно показати одмах, да је задобије и баци под своју власт.

Док је тако разложно и хладно мислио и правдао се, оде да размишља о Аниној телесној лепоти. Код те помисли престаде онако хладно цепидлачити. Њему мило беше мислити на Анино обло лице, живе очи и пуначко тело. И сам увиде, да га је ова мисао грејала и крв му успаљивала. У осталом Ана није као остале Бечкиње са улице, које Пихлер познаје — правдао се Никола пред собом.

Кад се после састао са Пихлером, мало се разговарао са њиме. Пихлер примети промену на њему и примети му то. Никола му одговори сасвим укратко, да он мисли о томе, како би Ану бацио под своју власт.

Када се Никола вратио кући, на столу га чекаше једно писмо. Атреса је била скроз нетачним немачким правописом писана. Он гледаше писмо и помисли: од кога је? Није се много интересирао за садржај. Ипак га без дугог оклевања отвори. Писмо беше од Фрице.

Једини мој Никола!

Твоја обећања, а нарочито твоја љубав, о којој си ме пре уверавао, принуђује ме, да ти пишем. Ако ме заиста још тако љубиш, као што си ми говорио, онда ти обећавам, да ћу ти љубав најискренијом љубављу вратити. Но немој, да ме вараш. Ако си се оженио, кажи ми. Ја бих ти могла за извесно обећати, да бих те до гроба љубила, али ти и то кажем, ако си се оженио, немој ме варати, јер ја сам те школе већ изучила. Ако се још ниси оженио, онда ми одмах јави на доњу атресу. Немој да оклеваш. Ти знаш, ко тебе из свег срца љуби.

Твоја Фрици.

— Ко је донео ово писмо? — питао је Никола госпођу Ресничек мало забринуто.

— Сама Фрици — беше одговор.

— Откуд она знаде, да сам ја у Бечу?

— Она не зна, да сте овде, већ ми рече, да вам ја пошаљем на вашу атресу. Није хтела ништа много да пита.

Ова знаде, да сам ја у Бечу — мислио је Никола. У осталом лако је с њом изаћи на крај.

— Је ли казала, да чека одговор?

— Не, ништа — у опште мало је говорила.

Николу силно увреди ово писмо, јер му оно изнесе сву његову прошлост, са којом је у мислима прекинуо и желео шта више за навек заборавити је. Он је хтео Ану уверити, да њојзи даје чисто и никаковим прошлим догађајима неокаљано срце. Но Никола брзо одбаци те мисли, даде их заборави и поче правити план о љубави с Аном. Са њом се у опште неће упуштати у такове љубавне ствари, јер је Ана чиста и скроз неискусна и невина девојка из добре куће.

Тако се спремао сва три идућа дана, само на Ану мислећи и једва је чекао, да се састане на само са њом и то први пут. У задње време Ана се у опште није давала виђати на Alserstrasse.

У суботу после ручка, када се Никола вратио кући, госпођа Ресничек му и опет преда једно писмо од Фрици.

— Зар је опет била овде?

— Јест, хтела је и у вашу собу, но ја сам је спречила.

Никола се удуби у мисли. „Ова за извесно знаде, да сам ја у Бечу и чека од мене позив, да ми се врати“. Ова га мисао ужасно ражљути. „Зацело нема ко да је издржава, па рачуна на

мене. Можда је рачунала, да ће ме код куће затећи, — а јест, за то и доноси писма сама, а не шаље их поштом као што се то чини.“

Ту Никола дође у јарост.

— Ако још једаред дође амо, а ви јој отворено реците, да ми се више не усуђује на праг, јер ћу је полицијом изјурити ван као беспослену скитницу.

Колико Николу страх узнемириваше, да Фрици може сваког часа рупити, јер она знаде, када је он обично код куће, ипак беше срећан, када мишљаше на Ану и своје чисто осећање према њојзи. У њему је све живље постајало нестрпљење, да ће морати до сутра чекати, да се с Аном састане. Постајао је све немирнији. Нервозно се поче спремати за кафану, нервозно облачити капут и удешавати се, када се уједаред зачу звонце. Неко долази. Никола се узвери, приђе вратима, седне на наслоњачу и поче слушати на поље. Обузе га силна слутња, да то може бити Фрицика. На пољу у предсобљу се зачуше кораци, отворише се врата — и он чу глас Ресничековице: — Није код куће!

За тим чу Фрицикин глас. Она се угурала у предсобље и хтеде да уђе у собу Николину. Знала је, да је Никола у ово доба код куће. Већ чу Никола њезине кораке близу врата своје собе. Брже скочи са наслоњаче и пође према орману, да се сакрије. Но у брзо се зачу глас госпође Ресничек баш уз врата. — Наступи свађа.

— Он нема према вама никаквих обвеза више.

— Ја ћу га тужити због преваре. Он је мене завео, младост ми упропастио и читаву будућност моју Он ми мора дати отштету или ћу га

тужити суду због завођења. Ја сам била невина и неискусна, кад сам се с њим упознала.

— Пфуј, госпођице, када тако можете да лажете — прекиде је госпођа Ресничек. Та мени сте приповедали, да сте се волели са једним „ритмајстером“.

— То се никога не тиче. Ваш господин ме је завео, ја сам на њега с правом рачунала, а он ме је срамотно напустио. Ја знам, да је ваш господин ту у соби!

Никола се погури у ћошету иза ормана.

— Он није ни одлазио кући, већ ме је преварио, ја сам га јуче видела са једним господином, ал' га нисам моглаословити.

— Зацело, што сте ви опет ишли с другим господином, упаде јој госпођа Ресничек.

Фрици се није једила на ову примедбу, но настави.

— Ви мене морате пустити к њему — и пође у Николину собу.

Она је очито хтела да збуни Ресничековицу и да уђе унутра. Никола се још већма згрчи у ћошак, но мишљаше у страху: „ако ова уђе унутра, па ме не види за столом, та ће ме тражити и овде и у орману и у кревету, можда чак у умиваоници“ — и ту се Никола покри капутом. На пољу се разви препирка у праву свађу.

— У име мог господина — напоље! — зачу се госпођа Ресничек.

— Хоћу, да ме он истера, то хоћу — викаше Фрици.

— Он ми је казао, да вас у име његово истерам ван.

— *Ал' нека* ми најпре даде отштету.

— У име мог господина напоље! то вам он препоручује.

— Он то поручује? — чу се Фрицикин глас, где цичи.

— Пфуј! Пфуј! Но за то ћу вас обоје тужити због преваре, јесте, ви ћете сведочити, да ме је ваш господин код вас држао и онда ме срамно напустио — и после тих речи не чекајући, да Ресничековица још једаред изговори: напоље, брзо изађе.

Никола лако одахну и скоро уморен изађе из буџака, а када је изашао пред госпођу, не умеде ништа рећи на њезин смех. После отиде у „Корб“, али данас се више није могао расположити, ни при помисли, да ће се сутра састати с Аном.

Фрици је брзо стрчала са трећег ката, на ком је становао Никола, и када дође до доњих степеница, беше потпуно мирна. Управо и није била узбуђена; то је само био њезин „книф“, не би ли уверила Николу, да је она кроза њ’ оштећена и тиме га присилила, да јој даде неку отштету. Она није била без екзистенције, без хлеба и крова; она је била још лепа и млада, дакле у Бечу јој је још преостајала каријера на том пољу.

V.

ПРВИ САСТАНАК.

утра дан у недељу, кад се Никола пробудио и кад је помислио, да ће се данас први пут састати с Аном, ни мало није могао ни том мишљу да се развесели и отргне јучерашњем утиску. Као да му је нека мрежа пала преко читаве главе, очију и мозга. Поче жалити, што је баш за данас уговорио први састанак. Покушавао је да одгони ту туробност, но њему све у ушима зујаше Фрицикин глас: Он је мене завео! Ако би ту било нешто истине, мишљаше Никола, да је он допринео њезиној несрећи, онда би боље било никада ни једну туђу женску не погледати, јер са сваком желимо то, што је он са Фрициком чинио, и онда у овом свету нема праве забаве ни среће. Нехотице помисли на Ану и сети се свију оних мисли, које је гајио према Ани, када ју је први пут видео на Alserstrasse. Да се у оно време место с Фрициком био упознао с Аном, можда би га данас и Ана тако проклињала; па када му та мисао паде на памет, да би га сада исто тако Ана могла проклињати, осети, како му нешто тешко пада на срце. Ни-

када не би пожелео никакво зло с Аном, да учини, а још мање да је упропасти. Хотимице престаде даље мислити о тој ствари.

Било је већ време за полазак пред вотивну цркву, где ће га Ана чекати. Пође, но није могао да одгони са срца то суморно расположење, које није умео потпуно ни да схвати.

Никола стиже пред вотивну цркву, већ око пола једанаест. Састанак беше заказан за једанаест часова. Он је знао, да је Ана у цркви и да се Богу моли. Никола прекорачи оних пет шест степеница и дође на узвишење пред црквом. Из цркве се чуле оргуље. Поче слушати и застаде. То беху свечани звуци. И ако ти звуци од оргуља нису били уплетени у његове успомене из детинства, када је највећма волео цркву, звона и песму, ипак се предаде неком сетном чувству, које може корална музика да побуди у сваком човеку. Људска душа је тако удешена, да мора да осећа лепоту, када слуша или види хармонички склоп од тонова или лепих форми.

Никола се поче свечано осећати, но осећао је само поезију и ништа друго, јер религиозних осећаја не беше у његовој души. Погледа горе у две куле ове у монархији најлепше у лаком готском стилу зидане зграде. Оне се дизаху високо у небо. изнад свију околних зграда, међу којима стоје као два бела цвета.

Ту на горњем делу терасе пред црквом беше пуно света: оних, који улажаху и оних, који излажаху из цркве, — све се то гурало и мицало напред. Највише беше младог света, девојака и момчадије. Никола непрестано погледаше на десна врата, откуд је Ана требала изаћи, но никако не хтеде куцати једанаест сати.

Међу тим се слика понављала. Младе девојчице искићене цвећем, са блаженим осмејцима нежно корачаху у пратњи младића, који беху у лепом срећном расположењу. Некоји беху допратили своју девојку до црквених врата испод руке, ту их отпуштали; девојке улажаху у цркву, мушкарци пак остајаху на пољу; други младићи опет чекаху нестрпељиво пред вратима, затим са изненађеним пријатним осмејком и свечаним комплиментима поздрављаху девојке, које су изилазиле из цркве, други опет излажаху заједно са девојкама из цркве, ту ван цркве узимали једно друго испод руке и иђаху даље узбуђено гледајући једно другом у очи. Велика количина младића шетала се пред црквом, удубљени у мисли не гледајући један другог.

Гледање овог живота Николу узбуди. Поста нестрпељив. Погледа на сат. Још $7^1|_2$ минута, а шта је све видео за ових прошлих седам и по минута. Био је чврсто уверен, да ће Ана бити тачна и да ће ту бити. када куцне једанаест часова. Нестрпељиво пође горе доле.

Пред црквом горе на тераси појави се једна врло елегантна госпођа са псом на узици. Она дође до десних врата, на која је требала Ана изаћи, одреши пса, помилује га и потапше га по глави и уђе у цркву. Овај седе као укопан, немирно вртећи главом лево десно и мудро гледаше на сваког, који год долажаше у његову близину и брижно упирући очи на свакога, као да хоће неки јад да му саопшти.

Заљубљени парови непрестано долажаху и одлажаху. Многи младићи стајаху нестрпљиво на једном месту, сваки час вадећи сат из џепа или гледајући горе на кулу.

Уједаред поче куцати једанаест сати. Све се ускомеша, ужурба и поче оштро мотрити час на десна час на лева врата цркве.

Никола се ужурба, дође до десних врата и поче живо проматрати. Још није било ни искуцало, а он беше већ нестрпљив, што се Ана још не јавља. Стаде силан свет излазити из цркве. Никола виде неке парове, где излазе, који мало час уђоше унутра, најзад се појави и она госпођа, што беше дошла са псом, који још непрестано тамо сеђаше, вртећи главом лево десно, док му се госпођа не приближи; а било је још пуно и другог света; све је то излазило из цркве тако, да врата беху увек закрчена. Најзад се помоли Ана с молитвеником у руци. Имала је све ново на себи. Она је прелетела погледом преко оних многих непознатих лица, одмах је познала Николу и блажен осмејак сину јој на лицу. Никола ју је исто тако одмах познао по живим очима. Обоје беху блажени, смешкаху се једно на друго и погледи им се сретаху, али брзо их бацаху у страну.

— Ја вас тако дуго чекам.

— Зашто сте то чинили? Ја сам у цркви од пола једанаест.

Обоје ућуташе. Приближише се једно другом. Никола јој се сасвим приближи и лагано промоли своју руку испод њезине. Она само мало забаци главу, да му погледа у очи и не рече му ону облигатну реч: Ви сте лола, већ се сасвим привије уза њ'.

— Немојте ником говорити, да сам вам данас дала састанак код вотивне цркве — поче Ана. Мени је мама казала, да ја имадем врло врело срце и већ више пута ми је говорила, да

ником не дајем „рандевуе“, јер — вели — да ја имадем врло врело срце. За то, да се не смем ни с ким волети — и погледа смешећи се на њ'.

— Па зар то није лепо, када једна девојка може искрено и ватрено да воли? — питао је Никола.

— Казала ми је мама — настави Ана лукаво иронишући при изговору речи „мама“ — да ни вама не дам састанак — и поче се смејати, — као да сте ви страшан човек, а баш нисте јел'те, да нисте? Зар се мора мама увек слушати? Боже, када би увек маму слушали, онда би се морали затворити у собу и мучити муку од дугог времена. Те маме су баш чудновате!

У даљем говору мама доби добру критику и да је она могла то чути, никада више о томе не би говорила својој кћери.

Никола је ишао поред Ане и врло обазриво развијао страсну наклоност према њој. Није се одмах приљубљивао уз њезино тело, као што је то чинио са свима досадањим љубазницама, већ је неговао тај осећај у себи као племенит нежан цвет. Није желео да јурне у љубавну страст одједаред, да се у пренаглости брзо засити љубави као до сада. Он је високо ценио Ану, њезин пуначак стас, њезин поглед и онда њезину осетљивост, која га је нарочито из тиха распаљивала. Она се почетка, а после оних речи све чвршће наслоњала на његову руку, чврсто је стискала уза се и већ поче помало немирно дисати. Он се у први мах није хтео повести за њом. Ана као да је то осетила, па поста немирнија и живље му је приступала и говором и погледом, да и њега увуче у ово расположење. Он се ипак

знао утишавати, али је осећао на дну душе неку тиху сласт. Она га силно прожимаше жељом и погледом, ништа не говорећи о љубави.

Свет је гледао за њима. Прво се упуте кроз Alserstrasse, но када Никола сретне неколико познаника и виде с друге стране Пихлера, насмеја се, учини се као да га не види и упути се с Аном кроз споредне сокаке, где не беше много света.

Њихове се руке спојише и загрејаше. Наста говор руку и прстију и Никола загази за Аном, док најзад не почеше једно друго страсно гледати у очи. Он најзад диже њену руку к уснама и пољуби је.

— Што љубите рукавицу? — питаше Ана, но глас јој одаваше милошту, која је говорила да би она њему и друго што дозволила.

— Па скините рукавицу — рече он, и даље љубећи руку њезину.

Ана му пружи руку и изгледаше одлучна. — Ево, скините ви.

Никола скиде рукавицу и погледа ту руку с дугуљастим, пуначким и белим прстићима, који су мирно лежали на његовој руци и упили се уз њу. И опет дигне ту руку, притисне је к уснама и дуго је тако држао. Када скиде руку с усана, Ана се беше чврсто упила уза њ', његове очи пак беху зажарене и упрте у њезине очи. Осети топлоту њезина тела а од узбуђења дах му се поче стезати.

— Ана! — шапутао је он њој.

— Шта? — одазиваше се она исто тако шапућући.

— Ја вас љубим.

Његов глас одаваше унутарњу чежњу, која прекипљује.

— Ана, — — ја вас љубим!

— Знам, знам, говорила је она мало иронишући, хладно, да се не ода — и није одступала даље од њега.

Дођоше већ до стана Николиног.

— Овде ја станујем — рече он — и гледаше је значајно. За чудо, не рекоше једно другом ни једне речи, куда ће, а свако од њих беше упрло кораке према улазу у кућу.

— Ана, ја ћу напред — и одјури горе на трећи кат и чекаше. Ана пак свечано и лагано са молитвеником у руци дође до горе, мало узбуђена и уплашена уђе за Николом у његову собу.

— Ана, — рече јој он — ти не знаш, како ја стрепим, кад помислим, да ти кога другог љубиш. Молим те, Ана, кажи ми, дали ти мене тако љубиш као ја тебе?

— Волим те — шапну она и затрпаше једно другом главе у загрљају.....

VI.

АНИНА ЉУБАВ.

Видео је Пихлер Николу испод руке са Аном. То је и Никола знао и поносећи се тиме не хтеде ништа спомињати о том сретању. Кад је Пихлер видео Николу, знао је одмах, шта овај мисли, и премда беше увек предусретљив и са сваким говорио о ономе, што је коме највећма годило, овом приликом је ћутао. За време ручка ништа нису говорили, но после ручка се Никола приближи Пихлеру и чекаше да овај почне о Ани. Никола је био уверен, да ће Пихлер о Ани морати само лепо говорити. Но овај никако није ништа почињао. Никола изгуби стрпљење.

— Господине Пихлеру, јесте ли ви видели ону девојку, што сам ишао пре подне с њоме?

— Јесам — беше кратак одговор.

— Па зар немате баш ништа о њој лепо да кажете? Јесте ли је добро промотрили?

— Јесам.

— Па како вам се допада?

— Обичан бечки „чаперл“. Изгледа додуше да има мало више темперамента него остале, али — хм — обична бечкиња.

Ово увреди Николу.

— Ви онда немате укуса — избаци Никола — или вам је укус покварен.

Пихлер не хтеде директно одговарати на овај начин говора.

— Знате л', господине Никола, мене и не привлаче женске оним својим својствима, којима вас окивају. Али се још нешто мало разумем у пресуђивању женскиња.

Код ових речи Пихлер беше необично хладан. Ни мало од оне његове уобичајене топлоте.

— Па докле сте дошли са њом? Само брзо на посао. У осталом ви мене нећете ни слушати. Ја то знам унапред.

— Но, та говорите само даље — рече Никола са мало злобе.

— Ето, то вам понављам: што брже оперирајте са њом, најсигурније средство пак јест дрскост.

— Господине, ви ме вређате.

— Па када желите, да чујете, чујте! Ја вам истину говорим. Ја сам вам већ казао, какове су бечкиње; будите безобразни с њима у оном облику, у ком оне то захтевају.

— Ви сте циник, господине Пихлеру.

Пихлер му приступи ближе.

— Чујте ме, господине — рече тихим гласом. Срамота је за једног младог човека мотати се по Бечу пет, шест година, па само знати фразирати. Толико сте бар требали познати Беч.

После овог кратког говора, Никола охладни према Пихлеру и остави га. Али га је неко нестрпљење пекло. Онда опет приступи Пихлеру.

— Зашто ви, господине Пихлеру, тако зло мислите о Ани? Знате ли ви можда за какову *њезину тајну*.

— Ама, ја је и не познајем. Но ја сам већ казао, да ни она не може бити другачија него остале бечкиње. Ја сам вам то већ једаред разјаснио, но шта вам ја могу, када ви нећете у то да верујете. Ето, имали сте Фрицику — па сте се могли уверити.

— Господине Пихлеру, ви ме непрестано вређате.

— Хајд', хајд', поче Пихлер иронички. Ви сте почели са авантиром да се забављате, а изгледа, да ће се све то свршити љубављу, која ће вас љуто разочарати.

— Николу је све ово вређало, но ипак није могао више да избије из главе те Пихлерове речи. Када је после два дана посетио Ану и када су остали на само, он је ухвати за руку, страсно јој гледаше у очи и брзо јој говорио.

— Ана, ја сам несрећан од два дана амо. Ја стрепим за нашу љубав.

— Зашто? — питаше га она смешкајући се без икаковог узбуђења. Када је Ана видела, да га је сасвим задобила, постајала је све мирнија, присебитија и хладнија.

— Је си ли ти мени верна — не то, већ хоћеш ли ти мени бити верна за навек, за вечита времена, да будеш само моја и ничија више?

Ана се смејала.

— Откуд то питање изненада?

— Овде у Бечу млад свет тако мења љубав као одећу.

— Иди, баш си мали глупан. Ја и не мислим на то, да ти коју љубиш.

Николу увреди овај хладни и промишљени тон, којим је Ана то говорила, јер је приметио, да она није тако страсно наклоњена као први

пут. Хтеде је поново да ухвати за руку и хтеде је привући к' себи, но она се изви и оде у страну. Никола се нађе у неприлици. Најзад поче протестирати. Она му сада враголасто приступи, лупи га по образу и мазно му рече:

— Ама имаде женскиња, које дозвољавају само крадене пољупце.

Он јој сада хтеде и опет приступити и пољубити је, она се и опет оте, па када јој он нехотице стави до знања, да очајава, она сада поче триумфовати и играти се њиме. Њега није више привлачила љубавна страст, да је пригрли, већ неки каприц. Она га најзад посади на столицу и сасвим хладнокрвно му рече:

— Женска је град, који треба освајати; отпорна снага њезина не стоји до чврстоће њезине врлине, већ до умешности њезиног освајача.

Све до краја посете стајала је она у пристојној удаљености од њега и најзад вољно пристајаше на њезину жељу.

Она је потпуно овладала њиме и што више осећаше ту власт, беше све више поноситија, све хладнија и све лепша.

При поласку испрати Николу до у ходник. Тамо се опрости с мало више наклоности. При растанку му рече љубазно:

— Да сам ја мушко, а ви женско, ја бих вас завела.

Никола јој пружи руку, насмеја се и не разумеде ове речи. Оде кући, да размишља о њима.

Био је потпуно у њезиној власти. Од сада је само на њу мислио и тражио прилике, да се на улици састане с њоме, али од оно доба, како је Никола ступио на праг куће Бауерових, не беше више Ане на Alserstrasse. Кад се Никола

хтео да састане с њоме мораде њојзи ићи у кућу, где су га мати и тетка са великом парадом дочекивале, Ана је пак триумфовала у својој власти, што је имаде над Николом. Она је умела вешто да прикрива осећање, па и кад год би Никола био агилнији и нестрпљивији па би се распалио, она би на вештачки начин умела себе да утиша.

У њојзи је настао отпор после оне прве предаје Николи. Које мамини и теткини савети, да гледа, да га што обичнијим сресвима задобије, никако пак да се не упушта са њиме у интимности, а које пак помисао на крај те љубави са Николом, чинило ју је озбиљном. Помишљала је и на то, када ће Никола свршити своје науке? И када јој паде на памет, можда тек кроз неколико година, онда је озбиљно помишљала, да би било боље и прекинути с њиме, јер би се иначе могла изиграти. Но са кидањем није ишло тако лако. Њојзи се Никола из дна душе допадао. Више пута лежећи у својој соби сама полузатворених очију умела је себи да дочарава срећан брак с Николом, где јој Никола заогрнут у цигло један бео огртач од горе некуд долази, затим се све већма приближава, лагано јој обвија руке око паса, приближује своје меке и топле усне њезинима и она осећа ту топлоту са усана његових по читавом телу и мора да устаје са софе и да брише зној са чела и груди. То јој је било најжешће искушење, у коме је хвалила Бога, што Никола није ту, јер би га онако лежећи привукла к себи и молила га, да ју љуби, да ју утиша и умири ма каковим сресвима.

Борба није дуго трајала. Никола је победио својом страсном и нестрпљивом љубављу.

Једног дана му се Ана исповеди.

— Мој једини Ники, ја нисам покварена женска, мене се само с поља дотакао један мушкарац, али када на те мислим, када сам ма и у мислима с тобом, онда сам најгора женска од оних најниже врсте. Онда у мислима све учиним с тобом, што није слободно. Ох, мој једини Никола, — и она тешко уздахне, као да је нешто изгубила за вечита времена. Све мислим на тебе и не верујем, да би ти мене могао унесрећити — је ли, да не би, све, када бих ја једаред с тобом дошла у искушење; је л' да ти не би мене унесрећио? Ох, а ја се тога бојим, да се једаред ни ја ни ти нећемо моћи жељи одупрети. Ох, како ти мене привлачиш, па кадгод желим с тобом да учиним, све, Ники, — све теби да поклоним, али ти само да ме волеш, из срца да ме волеш, чисто — — — и њу свлада неко чувство, које јој одузе говор и сву снагу у телу.

Ана му паде у крило и тешко уздисаше.

Он је лагано прихвати и стисне је уза се. Ана у први мах лежаше у Николином крилу сасвим немоћна. Није трајало дуго, њезине до сада полузатворене очи се отворише и беху упрте у Николине. Сада му поче шапутати име његово, приближи своју главу његовој и поче му страсно гледати у очи.

— Видиш тако као што ја тебе волем — Ана хтеде још нешто да каже, но престаде. Никола јој привуче главу ближе и усне им се саме стопише. Она га стаде страсно љубити. Руке му је обвила око врата и непрестано му гледала у очи и уздисала. За час би га оставила у страну и онда би и опет скочила ближе њему, не пазећи, како ће пасти на њ', да ли ће му пасти у

крило или га бацити себи на груди. Она више није марила ни знала за стид, већ као гоњен јелен са назад забаченом главом, јурила је Николи у наручја и шапутала му: Никола, мој једини Никола! Најзад се сама свали на софу, њега повуче за собом, ухвати му руке и стрпа их себи у недра.

— Љуби ме, што ме не љубиш, Ники, што ме не љубиш!

Сада настави љубљење, док сва бледа, изнурена и малаксала не стиште њега уза се и са полузатвореним очима дршћући шапутала му је:

— Ники, ради са мном, шта знаш, Ники, Ники!

Никола није чуо све, што му је она казала, али, све то, што је она осећала, све њезине мисли, које су њу распаљивале, прелазиле су као вал на њ'; оно исто, што је она желела, то је и он желео. Он јој љубљаше голе руке, врат и груди, она га пак грчевито држаше у свом наручју и не пушташе га више од себе.

Од то доба Ана више није могла да буде без Николе. Она је летела као бесомучна за њим, а он исто тако за њом. Ако се преко дана нису састајали, у извесно је време Никола за извесно сретао Ану на Alserstrasse и пратио је кући. Дешавало се, да су долазили око по ноћи Аниној кући. Ту није помагало одговарање теткино, претње и савет матере и оца. Она им је у очи довикивала: ја волем Николу.

Никола и Ана су се љубили страсно, без разума се одавајући том чуству, у ком се губио сваки разлог. Они беху једно другом до безрасудности одани. У тој оданости се губила свака самостална мисао; они су ишли једно за другим без размишљања, известан покрет или поглед

једног стварао је у другом исту жељу, да том покрету или погледу уђе у прави смисао и да му угоди.

Ако су ишли заједно, нису се питали куда, а ишли су вазда тако, као да су се договорили.

Мати и отац Анин сматраху Николу као младожењу своје кћери, те су га као таквог престављали свакоме, ко би им год дошао у кућу.

Анина и Николина љубав није малаксавала. Бивало је да су се њих двоје љубили по читаве сате страсно. Никола тада није мислио ни на што ни на студије, ни на испите, ни на будућност. Све своје време и мисли посвећивао је једино Ани. При страсном љубљењу умео је да јој говори речи, које су је заносиле, а она га на то вазда хватала за главу, стискала је на своје груди и љубила је свуда. Кадгод пак ти страсни часови пролажаху и Никола постајаше мирнији. Тада није умео ништа од вредности да јој каже, — ни једне лепе ни ласкаве речи. Ту би постајао детинаст, говорио би детинасте и драстичне речи. У тим часовима јој он ни мало не беше по вољи. У таким случајевима избегавала је да одговара на његове речи. Он би је пак без осећаја називао: mein Schatzerl, Katzerl и Mausi. За време таке забаве Николине она би обично тражила посла изван собе. Кадгод би га директно одбијала са речима: иди, молим те, немој бити несносан!" — на што би он обично поновио исте речи, које њој беху досадне. Ана би му проговорила коју осорнију реч, на што би он ућутао и нашавши се увређен по сата ништа не би говорио. Тада је он њојзи опет постао драг, она би му опет приступила нежно и тражила, да му управо у зеницу гледа. Но ако би и даље ћутао,

она би се увијала око њега, прво из тиха, а доцније се распаливши бацила му се и опет око врата и молила га:

— Молим те, Ники, немој ме никад звати ни Mausi ни Katzerl ни Schatzerl, јер знам, да ме онда баш не волиш.

— То онда ја дакле лажем.

— Не, мој једини Ники, не лажеш, ал' баш то ме вређа, а ја те тако љубим, када ти исто тако осећаш као ја, овако, види, — и љубавна игра би опет наново отпочела.

Така мала свађа беше једина разноликост у овој љубави, коју није смео нико кварити, а родитељи Анини повлађиваху јој не мислећи на други исход, цо ли, да ће Никола по свршетку својих студија Ану повести собом као своју супругу.

У часовима доколице умела је Ана да легне на постељу и да сања о будућем животу, кад се уда за Николу. Какови су то сни били! Пре свега Никола ће бити угледан човек, биће од положаја, од првих људи, а она ће поред њега бити прва међу госпођама. Живот ће им бити пун удобности, намештај у кући њиховој неће бити овако старински, као овај у кући очевој — све смештено у три собице, јећ један читав спрат ће бити потребан за њихове ствари и љубав њихову. То ће тек бити права срећа! Тада неће ни Никола морати у онако поабаном оделу њојзи на крило долазити, већ све у њиховој кући биће елегантно, фино и скупоцено, а то ће све само увећавати њихову љубав. Она ће тада имати три служавке, а у кући увек весело друштво, јер овај живот и младост и није ни за што друго, до ли да будемо весели, срећни и задовољни.

VII.

ЈЕДНА ЂАЧКА ТЕРЕВЕНКА.

Једног се дана Никола мало дуже задржао код Ане него обично. Она га није пустила од себе. Њихова љубав је и опет славила оргије са пољупцима и загрљајима. Никола је доцкан стигао на вечеру. Друштво код Драганића се спремало на весеље. Код Шталенера, познате дворане за веселе бечке концерте, свирао је тог вечера Цирер. Већина се била разишла кућама, да се спреме. Босанцу су узајмили две круне, да и он оде, а Пихлер и Драганић ће Николу да задобију. Никола се извињавао умором. Није се дуго задржавао; оде брзо кући са изјавом, да не зна, хоће ли доћи, но Драганић му рече, да ако до $^1/_2$10 не буде код Шталенера, да ће доћи са још двојицом, да га из кревета извуче. То је већ више утецало на Николу. Кад отиде кући, није могао заборавити Ану; непрестано је мислио на њу, на њезине пољупце и њезину страст у љубави према њему, те изгуби вољу, да иде к Шталенеру. Седе за сто, но није могао читати. Госпођа Ресничек га опомене, да на ноћном орману имаде писмо. Писала му је сестра о кућевним приликама.

— Је ли по вољи један теј? питаше га госпођа Ресничек.

— Не, укратко одби Никола.

Било је баш пола десет. „Онај још може доћи“ помисли Никола „Ваљада тек неће бити луд.“ Одлучи, да још мало причека, и ако не дођу до „шпере“, онда их се не боји и може мирно лећи. Ресничековица још једаред уђе и понуди му још једаред теј, ако хоће, нека само каже, јер имаде готовог; вечерас јој је био син са женом, пак је остало. Никола одбије лено главом. Само што је Ресничековица изашла, зачу се у предсобљу звонце. Николу прође непријатно чуство. „До врага, ево их“ — рече сам у себи зловољно.

Никола чу, где госпођа Ресничек отвори врата од предсобља и одмах за тим закуца неко на његовим вратима. Унутра уђе Ана сва задувана, и узбуђена и немирна. Никола се уплаши, да се није какова несрећа десила.

— Ана, ти ми доносиш зао глас, за име божије откуд ти?

Она најпре одбијаше главом нежно се смешкајући.

— Не, — рече и застаде. Не могу да спавам и баци му се на груди. Била сам легла и почела на тебе да мислим, и онда уједаред поче ме шибати и распаљивати страсна љубав за тобом. Ники, ја не могу без тебе живети.

— Па чиме да ти помогнем? Ја сам се већ спремио да легнем. Хоћеш ли овде да останеш?

— Не, — шта ти пада на памет. Хајде, ма куда са мном, главно је да си ти код мене.

Никола отиде код госпође Ресничек и узајми од ње 20 круна, те Ана и Никола оду.

Била је субота. Код Шталенера је свирао чувени Цирер.

— Хајдмо к Шталенеру!

— На концерат? хајдмо! пристане Ана одмах.

Ана ухвати Николу испод руке, те се упутише к Шталенеру.

— Шта ће казати твоји? запита Никола Ану.

— Па шта ће ми казати, када им кажем, да сам с тобом била? Они и не знају, да сам ја отишла од куће. Ана то изговори више се чудећи, да он њу тако што пита. — Моји мени свуд дозвољавају с тобом — и упи се уза њ'.

Ноћ је била магловита. Светиљке једва осветљиваху три корака око себе и чкиљаху неким мртвилом, као да одвраћају људе са улице. Но улице ипак беху живе. Неки се журили, да стигну пре „шпере“ кући, међу којима беше највише младих мушкараца са младим женскима испод руке, који су се чврсто упили једно уз друго и љубили се. Земља је била влажна. Наш љубавни пар то ништа није осећао, унапред мислећи о забави крај Цирерове музике, која извија најлепше валцере и бечке народне песме. Куда би у ово време и могли ићи већ баш к Шталенеру. Насупрот овој магли и ноћи у њиховим срцима беше љупко светло пролеће.

Баш се свирала једна бечка песма, када Никола и Ана уђоше у дворану пуну запурених веселих лица, женских шешира и дима.

Никола и Ана се упутише кроз средину, но нигде не беше празна места за двоје.

— Никола, Никола! — зачу се глас из друге мање дворане. Никола се осврну и спази за три стола, који беху поредани један поред другог, где сеђаше преко двадесет познатих лица, — све

сами универзитетски грађани, а скоро поред сваког по једно женско чељаде. На средини средњег стола стајала је чизма од стакла, пуна пива. Сви почеше махати руком на Николу. Овај се с почетка нађе у неприлици, што је с Аном, и да ју сви виде и онда да је уведе у овако друштво. Но ипак се упути с Аном тамо. Пихлер је седео у средини сам као председник без женске, Босанац до њега исто тако без женске; покрај свију осталих сеђаше по једна женска осим још једног господина, о ком ћемо после говорити.

— Ко су та господа — упита Ана Николу.

— Моји другови с универзе.

— А, ти лоло једна, ниси ми ни једаред споменуо, да имадеш тако лепих другова.

Ово друштво беше као друштво правих породица — ожењених, младих људи, где су мужеви били ђаци, а жене њихове девојке, удовице, распуштенице или туђе жене. Ово женско друштво беше помешано из разних сталежа, но све се то једно према другом понашало сношљиво и дружевно и одавало једно другом почаст као у правом бољем друштву.

Са две три речи упознаше Николу и Ану са овим разнобојним друштвом. Ту је било све Драганићево друштво осим Сноба и Коке, а беше ту и друге младе господе универзитетских грађана, који су правили од дана ноћ, а од ноћи дан, који устајаху у вече у шест сати, а легаху у јутро у шест сати, који у главном удешаваху, да свој живот у Бечу проведу што удобније.

Од свију универзитетских грађана у овом друштву највећма упадаше у очи Грга Дебељачки, медицинар од преко двадесет и пет семестара. Дакле „стара кућа“. То је био преставник црне

масне расе. Висок, црн, дебео, силовит, пун бујности и снаге, по уму ограничен, у понашању углађен и дрзак, а због тих својстава љубимац женскиња. Све на њему дисаше здрављем и вољом за животом и уживањем. Он је силан својом крупном појавом, нарочито према женскима. Својим телесним својствима чинио је он на њих неодољив утисак. Све је њему падало под ноге: и девојке и удовице и туђе жене, па и она охола раса женскиња, која и своје љубазнике хладно одбија и не да се лако победити; и сама та охола раса, која није лако подлегала чувству, која воли да јој љубазници страдавају од јада безнадежне љубави, — и те су женске умеле кадгод да падну потпуно под његову власт.

Сва уметност преставника црне масне расе састојала се у лепом оделу, шареним и укусним машнама и углађеној спољашности. Он је терао култ елеганције, веселости и хумора и у опште култ спољашње углађености. Он је умео према брку, који је био вазда уфитиљен, према фризури, која је била недостижно углађена и физиономију да мења, да је сад чини озбиљном, сад веселом, сад раздраганом или заљубљеном. У том је кулминирало његово знање, воља и сва његова интелигенција. Но поред свих својих успеха са женскима, имао је посве рђаво мишљење о женској интелигенцији. Исповедао је уверење, да женске у опште немају начела, шта им се допада. Код њиховог допадања не игра улогу разум. Но ипак је сам имао начела своја, једина наука његова, којом се он бавио. Та су начела: како треба женске освајати. Та је начела он имао по њиховој важности по реду исписана у својој бележници.

1. тачка: Пре свега бити учтив са женскима, јер учтивошћу ћеш и најохолију победити.

2. тачка: Кад женску први пут видиш и она тебе, онда је оштро промотри од горе до доле са прождрљивом љубавном чежњом.

3 тачка: У први мах не треба се много упуштати, већ само замутити, побудити у њој чежњу и онда се изгубити и дати јој прилике, да она тебе тражи.

4. тачка: Када си једаред заинтересовао женску, задобио њезину наклоност, онда јуришај са свима средствима дрскости без узмицања. Ако си је једаред задобио, не дај јој да размишља нити да се једаред истрезни и к себи дође. Иначе је изгубљен бој.

То су била правила не само за освајање женскиња, већ уједно правила, према којима се сав његов душеван живот удешавао. Његов сав живот и не беше ништа друго, до ли лов на женскиње кроз та правила.

У друштву је био и један свршен филозоф, који је већ био нашао себи професорско место, већ био заузео катедру као професор у свом родном крају, но није могао издржати на том месту, у једној провинциалној вароши! Њега је опио Беч, и њега су од првог дана, када је ступио ногом у провинцију, силно мориле успомене на ноћне забаве по концертима, гостионицама и орфеумима у Бечу; његове мисли далеко од Беча непрестано слећаху на старе успомене, чежња за Бечом претвори се у бол, очајање и он мораде оставити катедру и ево га сада и опет на извору најлепших уживања на овој земљи.

У овом друштву беше и један странац, кога сви зваху Луј XII., богат француз, који је дошао

од некуд из Француске у Беч, овде себи није умео да нађе друштва, и једном згодном приликом се прикључи нашем друштву. Ови су га волели и ценили, јер је био неисцрпан резервоар за пумповање.

Наше се друштво састојало из универзитетских грађана, чији је број семестара ишао од броја 10 па до 40, а године женскиња варирале су између 16 и 40.

Представник масне црне расе такођер није дошао са женском у ово друштво; он је к Шталенеру дошао „у лов“.

Када га је Ана угледала, промотри га од горе до доле, чисто јој престаде дах и тек после неколико тренутака окрене се Николи и запита га: Ко је тај? После тога је избегавала, да јој се погледи са Дебељачковима сукобљавају и ћутке је прелазила његове пикантне и недуховите примедбе. Преставник црне расе у опште и није освајао духовитим говором, већ својом појавом, даље чудно једностраним и простим маниром говора кроз нос, што је имало карактер мажења и неке врсте интимности. Сва појава одаваше човека, који у опште не критикује, а то је женскима годило.

Преставник црне расе је кришом погледао на Ану, што је она више мимиком одбијала него уверењем. Њојзи је свако ласкање годило. Дебељачки је пак хотимице чекао моменте, када се Никола на којој другој страни забављао, да Ани даде знак своје тихе наклоности. Није се устручавао то чинити ни из страха, ни из поштовања ни из пријатељства, јер у стварима женског питања није признавао ни пријатељства ни породице, нити у опште какове светиње у браку. Ово задње

је у опште сматрао као уображење неколицине срећних.

Никола ипак најзад примети у два маха, где Дебељачки баца заљубљене погледе на Ану и где Ана одговара кратким погледима.

— А, ти као да кокетираш, — рече јој Никола шалећи се, но није му било до шале.

Ана се насмеја и не нађе се ни мало у неприлици.

— То се сме; из забаве кокетирају и најпристојније госпође.

— Ал' ти то не смеш чинити, јер ја тебе већма љубим него муж жену.

Ана хтеде да разговору даде шаљив смисао.

— И најпоштеније жене бацају себе у опасност са мушкарцима само из забаве, но никада не дође до опасности.

— Жене још којекако смеју себе бацати у опасност, али девојке не.

— Девојке не морају имати никаквих врлина, па да праве каријеру.

Никола се нађе у чуду и не знаде јој на ово никаква питања поставити.

— Ама, шта се чудиш? — рече Ана. Зар жена без врлина не може имати добар глас? Та оне су баш најомиљеније, које немају врлина.

— Но, ако тако мисле све, онда — — —

— Ана је с триуфом лупала длан о длан и смејала се:

— Ха, хоће да ме остави! Ваљада тек нећеш учинити ту нетактичност, да ме оставиш, пре него што ме узмеш. Мудри људи раде обратно, они тек када се ожене, остављају своје жене, да могу у страну да мало залазе.

— То нису верни мужеви.

— Но онда нема ни неверних женскиња, јер док оне изгледају да су неверне једном мушком, оне постају верне једном другом.

Никола сада увиде смисао ове забаве и насмеја се.

— Извини, ти си мудрија него ја. Ја полажем оружје.

Док се Ана и Никола на овај начин забављаху, дотле су се остали чланови друштва сваки на свој начин забављали.

Свршени филозоф без места је одушевљено хвалио забаве, удобности и угодан живот у Бечу.

— Господо, ја никада не желим више из Беча — говорио је он. Ох нека ме Бог спасе од провинције. У Бечу све имаш на расположењу, чега у опште имаде на овом свету. И ако додуше кадгод мораш да правиш дугове, које никада не ћеш вратити или те туже или баш избаце из које гостионице због дуга, па ако кадгод и гладујеш, ипак једна ноћ у Бечу, господо, вреди више него сва провинција. Какав ти је оно свет према бечлијама, ја вам кажем марва, права марва, оно ти ништа не разуме: нити се знају веселити, нити уживати овај живот. А Беч, ох, ово ти је свет, и ако ти измами сав новац, макар га колико имао, бар си се свуд добро провео.

— Ех, мој драги, сви ми тако мислимо — уздахну један други до њега. Само када би од куће више новца слали!

— Господо, викну један други, показујући на Драганића, који беше окупирао Босанца и узбуђено му говорио, — овај говори о уметности и литератури.

Сви се окренуше к Драганићу и почеше му се смејати

Пихлер се забављао на свој начин са три женске, које су му седеле „визави“ за другим столом. Ништа није говорио, но тако је умео комично да прави лице са својим чкиљавим очима, по некад пак шаљући им пољупце, да се оне скоро поизвртале од смеха.

У тај мах поче музика свирати једну познату бечку народну песму. Женско и мушко, старо и младо, све поче пљескати. Музика стаде, пљескању не би краја; музика и опет поче исту песму из нова, сва публика поче певати као из једног грла. И Ана се придружи, за њом Никола и сви остали за столом. Неки почеше подвикивати, други прихватише и почеше „јодловати“*); у читавој је дворани владао један дух, једна мисао, један осећај. То је био дух старог Беча, оног из прошлих столећа, који се очувао у песми и који слећаше на савремену децу Беча у моментима, када су ови умели да схвате бечки дух онакав, какав је он заиста некад био, а сад још само у песмама живи. Све беше раздрагано и весело; ту не беше бриге, нити икакове друге мисли. Ово није личило више јавном концерту, већ приватној забави, кућевном друштву старог Беча.

Пихлер, који је до сада више спољашње учествовао у овој забави а мало био накресан, паде у неку чудну екстазу.

— Ах, Беч, Беч, шапутао је он скоро за себе, нигде га нема ни са његовим пороцима ни са врлинама. Погледајте, господо, само, како је све срећно и блажено. Видите ону девојку тамо, како је све на њој весело, формасто, све: лице,

*) Јодловати и јодловање је једна врста подвикивања код аустријских Немаца.

око и остали строј тела. Тај костур имаде све лепоте и дражи овога света. Поглете те силне срећне женске, искривљене шешире, хармонички удешене боје и чедне осмејке, на чему је све то основано? На пукој обмани! Како само у читавој моди, шеширима, овратницима влада један дух, а људи су тако различитих укуса, разних тежњи, и сад треба да их све једна ствар, једна мода задовољи! То је моћ моде, она је јача од осећаја, од разума, она натури себе као укус сваког појединца. А шта уме да буде мода? Узмите један ружан облик једног растиња, у коме природа још није развила свој савршен облик, узмите на пример кукуруз, паприку, подајте једној хаљини такав облик са извесном намером — и сав свет верује, да је то најсавршенији облик, каквог још није било. Узмите облик печурке са горе обрнутим крајевима и подајте такав облик шеширу, кажите свету, да је то укус једне принцезе негде тамо у непознатом свету и свет ће да верује. Све је само обмана, ето, узмите једну жигицу и запалите ову дворану, па нека онда остане оно, што је стално, пак ћете видети саме костурове. Ох, господо, али ја ипак љубим овај живот.

Њиме овлада нејасно чувство, које га је и уздизало и обарало.

Пихлера прекиде весео жагор. Сав се сто окренуо на једну страну, откуд се указа Кока са великом расцветаном ружом на капуту и са једном госпођом од четрдесет година испод руке. Сви му почеше пљескати, почеше устајати и правити му комплименте, а он и ако је знао, да је то подсмех, њему је ипак годио овај учтиви *облик* предусретања.

Друштво настави оваку забаву. Донесу се две чизме, из којих су и мушки и женске подједнако пили. Гдекоје женске су се мериле са мушкима и када дође поноћ, престаде разлика између „ти“ и „ви“ — све беше једнодушно весело и одушевљено.

Када се наше друштво кренуло после поноћи од Шталенера, било је још једанпут онолико, колико је било, када им се Никола придружио.

Чим изађоше на улицу, друштво се поче смањивати. Али Никола и Ана су се чврсто држали вођства Филипа Маџарине, који је командовао: „Господо, напред!“ и показа на једну гостионицу, где се забавља нижа класа Беча.

„Стој!“ командирао је одмах за тим „Ја одмах долазим!“ и изгуби се у мраку. Није трајало дуго, он искрсну са две женске, абено одевене, бледе, жуте и гладне. То је ваљада била најнижа врста ноћних женскиња бечких. Он се према овима двема понашао као стари познаник, оне су пак са поверењем ишле за њим. Филип, који је до сада код Шталенера био миран, више повучен и мало учествовао у весељу, сада се поред ових ноћних женскиња развесели, доби говор лице му сину и он сину сав у свом правом расположењу.

Те женске најниже врсте Филип је умео да тражи и да их нађе. С њима се он најбоље забављао, као да му је то био елемент, са којим се најбоље умео да слаже. Увек их је умео да нађе, ако не у „черној хори“, познатом игралишту, где се такав олош скупља на игранку, а оно пред „херберзима“ и сличним местима. Оваки олош хтео је он одмах да позна већ издалека. По ходу такве женске познао је, да ли је гладна и кад је задњи пут јела. Филип је имао

своје одређене дане, када се састајао са њима. За те дане имао је своје нарочито одело: кратак подрезан капут, оклопљен шешир и све остало на њему беше тако удешено, да ни у чем не изостаје иза таког олоша и у главном, да тиме стече њихове симпатије и поверење. И сам је умео да живи тим животом. Највеће му уживање беше, када је нашао таку најнижу чељад, упустио се с њима у интиман разговор, када их је нахранио и онда постајао „ти“ са њима. Тад се изједначио са њима и тако иронишући са собом, налазио потпуне забаве. Није било ниских предмета и тема, које је он није расправљао с њима, па кад је тако пао на најнижи степен, онда се смејао, иронисао са читавим светом и људским животом и себе потпуно поткрепио у мишљењу, да је то прави људски елеменат, коме сви теже и у који ће се најзад сви претворити.

Филип задржи једну од ове две за себе, а једну одведе Босанцу.

Чујеш, ја је нећу, односно ја је не могу частити, — ја немам новаца — бранио се Босанац од Филиповог нападаја. Свега имадем двадесет новчића, који су ми остали вечерас од узајмљене две круне.

— Ама узми је, кад ти кажем, погледај је најпре — и прикључи је Босанцу.

Босанац погледа девојку. Она није могла имати више од осамнаест година. Беше у једној фабрици раденица и већ две недеље дана заједно са својом пријатељицом, која се је чврсто уз Филипа привила, није имала рада.

Она гледаше Босанца невино, па и ако није ништа речима казивала, очи су јој изражавале *понизну молбу*, да је не одбија, да и она заслу-

жује, да се уз једног господина бар једаред у недељи дана добро нахрани; на јело, ако ни на што друго, имаде и она право као и сва остала деца оца небеског. Она се ухвати за њега чврсто и Босанац, када је мало боље погледао у очи овог ноћног и ако бледог али лепог чељадета, није се више знао опирати.

— Филипе — шапуташе овоме — ја је не могу частити.

— Е, није него још што год и фијакер да вам платим.

— Чујеш, еј, дај ми у зајам мало новаца, — рече Босанац, када се боље загледа у живо лице ове ноћне цуре. Доби вољу, да она и даље остане уз њега овако испод руке и да с њоме проведе ноћ. Филип му одбије молбу.

Босанац је веровао у идеале и он је ценио унутарњу невиност и чистоту, али ово чељаде га је повукло собом у ниже регионе. То се већ више пута дешавало с њиме, но када се спуштао у те ниже врсте забаве и када се заглибио у великоварошки кал и глиб, он је тежио, као код пливања у води, да му је бар глава ван, да не зарони сасвим у то гадило. За њега је кадгод то била забава, у коју га је сама природа доле вукла, но брзо се осећао као дубоко под земљом, где се дах стеже а онда и опет чезнуо горе за свежим ваздухом. Ово чељаде, које се са истинитом жељом уза њ' прињубило, потпуно је овладало његовим осећајима. Он би свуда пошао за њоме, али новаца није имао.

Босанац стајаше неодлучан поред цуре, која у маху овлада њиме и када га Филип гурну са речима „напред!“ у маху се створи са својом новом љубави у гостионици, у којој беше пуно

сличног елемента, као што су ове две наше нове познанице. Сви остали па и Ана и Никола уђоше за Босанцем. Унутри су певали нека врста „фолкссенгера“, а сва публика скоро беше пијана. Ни на једном столу не беше покривала, но наши гости нису много марили за спољашност. Сви поседаше за два стола и ударише у вино. Филип је хтео да дотера шалу са Босанцем до краја, за то наручи својој девојци порцију јела.

— Јесте ли ви гладни, госпођице? — питаше ову другу.

Ова жељно махаше главом.

— Ама, ја немам новаца — викаше Босанац.

То није помагало. За 5 часака донесе келнер две порције меса и наше две нове гошће почеше жвакати месо као да три дана нису јеле. Филип се смејао, кришом упозорујући остале на Босанца, који с усиљеним осмејком на лицу гледаше на нове гошће, које су се тако предале јелу, као да никог нема у њиховој близини.

Ана се поче да гади од овог друштва и ако се алкохол и у њезину главу увукао. Никола ипак беше у најбољем расположењу, а његов пример је био за њу неодољив. Ана је све на њ’ гледала па најзад и сама испијала мале винске чашице.

На крају је вино сасвим свладало и она више није имала снаге да протестира у себи против овог друштва. Ту за голим столовима се седело једно два сата и скоро сви пијани кренуше се даље.

На крају остадоше само три пара: Никола, Филип и Босанац сваки са својом цуром. Када су се и опет створили на улици, почеше се договарати куда сада. Женске нису имале удела у

договору, јер све беху прилично неспособне за слободно мишљење. Пут је водио све на ниже и за кратко време се сви створише у једном локалу, где се само ракија точи. Ту није било ни столова ни столица, већ само у наоколо поред зида понамештане клупе. На поду испод клупа и на клупама лежаху пијани људи у онакој позитури, како је кога савладало вино и сан. Наши гости се посадише на клупе и почеше пити ракију. Филип је непрестано командирао.

— У име божије, води ме одавде — наваљиваше Ана на Николу, упивши се уза њ' као што се људи упијају једно уз друго, кад их беда снађе.

— Води ме молим те, да ме нико не види — овде пфуј, овде је гадно!

— Хоћеш ли к мени?

— Води ме теби! —

— Ана, када ја свршим моје штудије, постанем доктор и добијем место, ти ћеш бити моја — говорио је Никола често Ани после ових догађаја. Никола више не изостајаше из Анине куће. Сваки дан ишао је к њој, изоставио шетње, кафану и универзу; никуда више не излажаше, нити га је шта друго интересовало. Његова једина мисао и забава беше Ана, а једина мисао Анина беше Никола. Оно, што је Никола жудно желео, чежње, које му нису дале мира беху испуњене; он ништа више није желео. Никола се променио и у нарави и у навикама. Нестаде оне жураивости из његове природе и нека блажена мирноћа овлада читавим његовим бићем. Од Николе постаде миран домаћи човек.

VIII.

КОД КУЋЕ ПРЕКО ФЕРИЈА.

Једва пред конац месеца јула одлучи се Никола да оде кући својима. Најпре је био чврсто одлучио, да не иде у опште кући, но сестрина, нарочито материна писма га нагнаше, да ипак посети своје. Један од важних разлога, који је мати у писму навела био је: да га види и да се мало што и уштеди.

Отац је Николин био трговац у једној варошици у Славонији са петоро деце: три девојке и два сина. Најстарија девојка беше већ на удају, но није се много мислило на удају најстарије, јер девојка није била спремна за удају, а то није могло бити, јер се главна брига водила о Николи, да се њему шаље, колико је требало, да најпре њега збрину, а када то сврше, онда ће већ лакше бити и са осталом децом. Тако је и отац мислио и планирао, па како је био рачунао, да ће Никола свршити медицинске науке — док остала деца не приспу, то се у опште није много бринуо за осталу децу, нити је за сада још ковао планове за њихово опскрбљење.

Првих дана свога боравка код куће није се Никола нигде давао видети. Које нови разговори

са мајком и сестрама, а које мисао на Беч забављале су га толико, да није осећао потребе, да изилази изван куће. Но одмах првих дана код куће Николу обузе чежња за Бечом. Мало по мало постајаше му време дуго и несносно, мало после додуше поче излазити, састајати се са старим познаницима, али у овој провинцијалној вароши Николи све беше монотоно, мртво, мајушно и безначајно: и људи и разговор са њима и састанци овде у провинцији. Нигде не беше онако бучно, весело као у Бечу. Кад изађе на улицу и поче проматрати своје родно место и околину, чудио се, како се њему тај незнатан крај са ниским и незнатним брежуљцима, па онда то провинциално место са ниским и нелепим кућама, са становништвом, које само о својим дневним интересима говори и мисли, како се њему у оно време све то могло допадати и како је могао ту проводити прву своју младост?! Још ништа није у своме животу тако омаловажавао као сада своје родно место. И као онај професорски кандидат код Шталенера назва овај народ марвом, с којом се не може ни разговарати ни забављати.

Људи му постадоше одвратни са својом искреношћу и свакидашношћу, који само говоре о својим свакидашњим бригама и потребама. Женска је друштва с почетка избегавао, јер успомена на Ану беше још сувише свежа. Мало после му је једино годило, што су женске радо примале његове комплименте. Никола је пак умео елегантно да скине шешир, да се учтиво насмеши и грациозно да се поклони. Па онда, када се Никола вратио кући после годину дана, беше се знатно променио; био се попунио. И образи и брк и око је — све је било на њему весело, сав се светлио

од снаге, здравља и елеганције, а женске гледаху на њ' с усхићењем, јер ова господа у провинцији нису разумела такав култ свога тела као овај бечлија. Када су се девојке с њим састајале, летеле су мислима на Беч и ображаваху, да су бар у пратеру, о коме су најромантичније приче слушале. У Николи није изумрла чежња ка освајању женскиња, а ове женске му и нехотице побудише старе навике за освајањем.

После двонедељног боравка Николиног код куће, већ је изабрао себи предмете љубави. Прва беше кћи градског лекара, девојчица од својих 15 година. Он јој се једном приликом врло учтиво јавио, назвао је „госпођице Јело“! тоном, којим се одаје поштовање само великим девојкама, а таку је почаст Јелка сада први пут доживела. Она га је од то доба пратила на сваком кораку, постаде интимна пријатељица најмлађе сестре Николине и поче је сваки дан посећивати. Том приликом га је пратила погледима, а од природе сасма невина, живе и доброћудне нарави без задњих мисли, није се много стидела. Она га је гледала без зазора, дуго, дуго, он ипак није смео показивати симпатија према њојзи, да други не примете. Она се после тога одавала мислима, а у приликама је прва започињала разговор с њиме.

Никола се и даље устручавао са њоме упуштати се у искрености, али је ипак вештачки имао у својој власти. У главном се бојао, да му не би пребацили, што се упушта са једном таком почетницом.

У исти мах поче посећивати кћер једног трговца, која га из потаје љубљаше, осим тога поче кокетирати са једном госпођом, својом првом гим*назијском љубави*, у вече се састајао са једном

шваљом, то јест, када је могао да удеси, да га нико не види, јер се силно бојао маловарошких сплетака. Но ово све беше мало Николи. Он хтеде све имати у својој власти, те је све то покушавао елегантним скидањем шешира, лаганим и учтивим клањањем код поздрава, љубазним осмејком, сваку уверавајући, да то само њојзи чини.

Николи иначе беше и даље досадно овде у овој мирној варошици, где се није могао упуштати ни у какове љубавне интимности, где се у главном није осећао слободан. Друштва поче хотимице избегавати осим девојачких, које му никако нису надокнађивале Анину љубав. Ништа му овде није могло ни приближно да замени ма један код Ане проведени час.

Око половине ферија, сва се варошица спремаше на манастирску славу. Никола није имао воље ни тамо да иде, но сестрама за љубав одлучи се, да их води. —

Када се сишао с кола и упутио к манастиру, ова слава учини на њега утисак сеоског вашара, где се продају колачи, алва, шећерлеме и где се девојке стављају на углед. Без учешћа гледао је у светину, где се кроз врућину и прашину мота тамо амо, где се сеоски момци удварају девојкама чудним покретима, певајући љубавне песме по ходницима манастирским, док се око цркве носила литија. Све га ово силно разочара и он већ мишљаше, да се повуче у шуму, где су била кола смештена. У тај мах угледа познато женско лице. Боже, помисли он, која је ово? Једва се могао да сети своје задње гимназијске љубазнице. Она га је одмах познала и тражила је прилику, да се састане с њиме, па кад примети, да је Никола ни при трећем сретању не поздравља, дође де-

војка до уверења, да ју Никола не може да позна. Она себи живо дозва у успомену све чари и срећу те љубави од седам година, та љубав се уз звон манастирских звона, веркла код „рингшпила“ и добоша, са свима старим успоменама поврати и девојка поче још већма за њим јурити и давати Николи погледом и симпатичким осмејком прилике, да ју позна. „Боже ме сачувај ове“ помисли он. Задња гимназијска љубав је међу тим узастопце ишла за њим и Никола смисли, да је се отресе. Брже боље се прикључи својој млађој сестри, која је ишла са малом Јелом, а ова га једва чекаше. Поче Јели ласкати оним обичним фразама, с којима је у Бечу са девојкама проводио шалу. Девојче примаше све за озбиљно. Никола се још већма ода Јели, задња гимназијска љубав ишчезе, и Никола је више не виде, но Јела беше и срцем и душом његова. Ово беше прва прилика Николи, да јој говори по вољи, и он јој све изговори, све фразе, све лажи, којима се освајају срца младих девојчица, када се ове први пут као девојке разговарају са младим човеком.

Јела више није могла да буде без њега, ишла је свуд за њим узастопце као мало час гимназијска љубав, но Јелина му је пратња силно годила и повратила му право расположење.

После је хотимице губио Јелу, она је пак страховала за њим, забринуто гледала кроз светину и прашину, хоће ли га угледати, а када га је и опет угледала, лице јој је синуло срећом.

Ручали су у шуми на трави. Никола и опет поста миран, повучен у себе, а тиме више мишљаше на Ану. После ручка шума је све живља постајала. У даљини се заори кор певача из јед-

ног оближњег села, одмах за тим се зачуше цигани. Није трајало дуго доби Никола позив у једно велико друштво. То се друштво састојало од интелигенције свију околних места. Ту беше и певачко друштво из оближње варошице, осим ових сви попови, учитељи, богослови и приправници, који беху на слави. Никола се одазове позиву.

У том друштву се певало, наздрављало и највише пило. За сваком здравицом се певало многаја, само један од певача непрестано викаше после здравица: жевеја! жевеја! дубоким гласом имитирајући басовске гласове и то све Николи у ухо. Он је хтео Николи да импонира својим басом.

— Извините господине — запитаће га Никола, када му се овај једно двадесети пут продера у ухо, — јесте ли ви певач или „бегеш“?

— Басиста, господине, басиста, ја сам Димитрије Туралов, да простите прозвани Мита гајдашка прдаљка — преставио се овај дубоким, крештећим и продераним гласом достојанствено и за тим учтиво и понизно скине шешир.

Никола погледа „басисту“ и виде пред собом заиста жалосну физиономију. То је било бедно, мршаво и бледо лице избечених очију од вина, пива, ракије и напрезања, само да може дубоке, животињске тонове да изводи. Када наш басиста пева, онда му испадне испод врата јабучица, а са стране се напрегну жиле. Његово грло је било једна стара плехана зарђана пастирска труба, у коју кад се дува, онда зуји и звечи, да пробије мозак.

Овај певач је био глуп, додуше некад беше доста паметан, а постао је глуп само зато, што је био басиста. По занимању је био столар.

Брзо пређе друштво на дневни ред, на политику. Кад се почео разговор о политици, и Никола се умеша у разговор више из намере, да опонира, него да заузме становиште. Но овај свет овде с највећим одушевљењем дебатоваше о дневним политичким питањима, да и Никола упаде и нехотице у озбиљнију дебату, али показиваше своју апатију према свему јавном.

Главну реч је водио један сеоски учитељ, дописник једних политичких новина. Никола га побијаше.

— Ама, господине, шта се млатите са политиком и вашим начелима?! Зар ће вам ваша политика више користи донети, него нама наш миран живот?

Гле, а народ, шта би народ без својих вођа? — довикивао му је учитељ — ми не водимо политику ради нас, већ ради народа.

— Па какове ће користи отуд имати српски народ? питао га је Никола. Народ, то смо ја, ви и други појединци, а тај народ је онда задовољан, када ми појединци тога народа добро живимо.

Учитељ ту мораде мало стати и размишљати.

— У чему ви, господине доктор ande, видите тај добар живот, односно у ком раду, у јавности?

— Ама, маните се рада у јавности и на политици. За то се брину новинари, јер раде за своју личну корист. Тиме они себи стварају добар живот. За нас то и није; ми се сваки бринемо за себе и забављамо се на другом пољу, да себи створимо срећан живот. Новинари пишу, што хлеба добијају кроз новине, посланици се баве политиком, што кроз политику долазе до високих положаја, у главном праве каријеру, а *министри, што има*ју другу корист отуд.

— Па то је лепо — сваки за себе да зарађује, али на туђу штету — рече учитељ иронички, а где је народно добро?

— Молим вас немојте фразирати. У главном ми можемо живети добро и без политике!

— Господо, зар то није себичњачка политика? — викну учитељ гледајући на остале слушаче.

— Ако хоћете да ме о томе уверите, онда ми морате показати, какове користи имамо од политике и од силне борбе политичке? Ако ви не знате, ја ћу вам казати. Никакове користи немамо отуд. Зар је то корист, што смо кроз политику наших вођа изазвали све више власти против себе, што смо кроз наше упорно политичко држање створили уверење у читаве Европе, да смо политички незрео народ! Је ли то корист политике, што нас са свију поља гурају, само зато, што смо упорни политичари. Господо, боље је никакова политика, него такова политика. Ја нећу да знам ни за какову политику, ето, то ми је начело!

— Аха, начело, да немате начело! — викао је триумфујући учитељ и иронички га одмери од горе до доле.

— Хм, врло лепо начело — онако, нешто налик на начела људи, који се само за себе брину — говорио је један поп хладно и одмерено. Дакле свако политичко начело одбијате? према томе и начело народне политике? У опште не марите за политику ни за народ? питао га је поп мирно и чекаше одговор.

— Јест, никаково политичко начело, јер нас политика деморализира и квари нам приватан живот — одговори Никола.

— Ни за јаван живот не марите?

— Ни за јаван живот.

— Па онда ни за друштво — ни за морал?

— Молим, молим, то не — прекиде га Никола.

— Ни за поштење народа, ни за част ни за породицу, ни за српску прошлост, ни за родитеље, ни сестре ни браћу ни за —

Никола га хтеде прекинути.

— Молим, молим, ви сте ваше казали — рече поп и не даде му говорити. Ма да ја нисам учио велике школе, ипак вам смем то казати, да је то филозофија себичњачка, и тешко би било нашем народу, када би се у њега увукли људи са таком филозофијом. Господине, нисам знао, да сте тако деморалисани!

— Чујте, ми смо у Бечу научили, да се таком чему смејемо. Ха, ха, ха!

— А ми да плачемо — упаде један трговац, који се много бавио политиком.

— Не, да се гадимо — поправљао је трговца један други.

— Јест, јест, баш то и јесте карактеристично и жалосно — додаде један трећи.

— Ама, господо, шта ви тако све примате к срцу — рече Никола хладно. Треба се помирити са збиљом и истином. То су све само ваша умишљања. То што ви држите за добро, то ништа није стално. Нема разума, који све стално зна — ја вам кажем нема разума у опште, господо моја. То што ви мислите, то је све кретање и механизам, који мора тако да ради. Та тек природњаци знају боље од вас. Ви хоћете мене да уверите, а сами себе варате. Ја вам кажем *не варајте* себе, јер свега тога нема, —

нема разума, нема духа, нема ничега — све је празно.

Сви се забезекнуше. Сви се поплашише од ових речи и нико се не смеде упустити у побијање ових речи, и ако су их сви разумели, а нико није био уз њих.

— Нисмо знали, да сте тако покварени, господине, — прекине ово ћутање један озбиљан глас.

— Но, господо, ми зато ипак можемо бити добри пријатељи — доврши Никола хладно се правдајући.

— Тако је, викну басиста. Жевеја, Жевеја! Басиста је био на страни Николиној и њему одобравао не зато, што је држао, да он има право, већ зато, што му је Никола импонирао као ђак из Беча. Сви остали — учитељи, сеоски трговци, богословци, ђаци и бадаваџије живо протестираху и док је Никола говорио, упадаху му са: Ао, гле! то не можемо дозволити!, јер ови људи се бојаху, да, када би то истина била, што Никола говори, то би изгубили своје главно занимање, и бојаху се, како би се онда свршила српска ствар.

Све ово ништа није кварило Николино мирно расположење. Он се шта више осећао на много вишем степену знања и разумевања, него овај свет у провинцији, са којим је он само иронисао.

Слава се сврши, сви се вратише кућама. Никола се није кајао. Он је додуше изгубио поштовање код својих нових познаника, али је зато промерио природу мале Јеле и сазнао је пут, којим ће се најлакше окористити.

Младо девојче га сада тек поче тражити и што се он пред светом и на улици више морао чинити невешт, девојче све више поче страхо-

вати, а кад је он то видео, добро му дође да се хладно понаша према њој; но у главном је чекао прилику, да се где год насамо састане с њоме. Колико се чувао света, још више се чувао, да састанцима, на којима ништа не може почети с њоме или наглим почињањем, које може бити не би одмах водило сврси, не би охладио или застрашио ово младо девојче, које би брзо могло доћи себи. Никола је у том погледу имао искуства из Беча, да наиме те девојчице од петнаест година, ако не уђу одједаред у клопку, која им се први пут подметне, да никада више не завирују у њу.

Николино понашање ужасно распињаше ово младо девојче. Страст у њој сазреваше, постајаше све силнија и девојче не умеде владати собом. Поче мислити, да Никола у опште не зна за њезину наклоност и када се сада после манастирске славе сретала с њиме, она га гледаше болно, а кроз зажарени поглед говорио је страстан протест срца, које не налази одзива. Никола је све знао и био миран, но тражио је згодан моменат и уједно друге женске на другим странама, где је то могло да буде у тајности. Но како је само умео вештачки да лаже очима. Он је умео погледом да чезне, да гине, да гори од несрећне љубави, које у опште није имао. Умео је да говори о десетим стварима, а у девојкама ипак да буди љубавну чежњу. Многе лаковерне девојке у варошици су веровале тој љубави, донекле се одупирале, понекад бегале испред њега и стиделе се да признаду, да су у тако брзом року подлегле љубавном чувству, но када је Никола сваку уверавао, да се та љубав само ње тиче, девојке сасвим подлегоше уверењу, да их он заиста љуби.

И оне се заљубљиваху у мисао, да ће их Никола тамо једаред узети за жену.

Ниједна изнад шеснаест година се није заљубљивала у самог Николу, јер су те девојке у провинцији много спекулативније и мање романтичне, него оне у великим варошима. Ове девојке у провинцији умеју да се заљубе у једну мисао, у богату удају, у велик положај и друге сличне мисли, ту мисао умеју да вежу за једног мушког и онда увере себе, да тога мушкарца љубе, али чим би којој од тих девојака дотични мушкарац окренуо леђа, оне би брзо прегоревале ту љубав и брзо налазиле утехе у једном другом, који им ништа није обећао, а за кога би исте ове сне о животу могле везати.

Мала Јела пак у задње време паде на муке. Она није знала, да ли њу Никола љуби као она њега. Није могла да заборави његова ласкања на манастирској слави. Што је време више пролазило, мисли на славу све више отимаху маха над свима њезиним осећајима и ноћу не дадоше да сан слеће на њезине мале и успламтеле очице. Мишљаше, да је можда она још много млада, да још није сазрела за љубав и да ће Никола због тога морати себи изабрати једну зрелију девојку за љубав. Ту је поче сумња и страх распињати. Поче ноћу устајати из постеље и при једва осветљеној соби кроз сумрак посматраше своје тело, руке и груди, које беху напупале и застиђена од новог сазнања, бацала је лице у јастуке и уздисала. И онда сутра дан је опет видела Николу, скоро очајно би ишла поред Николине куће к сестри Николиној у посету, да је он још једаред види па да он знаде, шта је она ноћас о себи сазнала. Само кад би се пружила прилика, она би му све

показала и уверила га, да је она већ зрела за љубав. Како је у бујности, младости и невиности уз нагон за животом усађена и клица греха!

Но ипак се најзад деси нешто, што су обоје једва чекали, испунило се. Једног дана пролазио је Никола поред куће варошког физика. Он гледаше кришом на све прозоре куће докторове. Свуд беху спуштене шалоне. На једном прозору испод шалоне провириваше мало и усплахирено лице Јелино.

Никола је примети и поздрави је. Њихови погледи тражаху једно друго. Никола баци поглед улицом, да види, да ли га ко посматра. Нигде не беше никога, само омарина што се спустила на кровове од кућа, на зидове и на прашину на улици. Све се било завукло у хлад испред летње омаре.

— Чим се забављате? — прошапута он.

— Ни чим, сама сам код куће — и девојче прекину.

Он застаде.

— Смем ли вас посетити?

Девојком овлада силно чуство и издаде се силовитим дахом, који је мало само личио уздаху. Како јој беше глава наслоњена на обе руке, она даде главом знак, да може. Никола се још једаред обазре и не зна сам, да ли је видео кога на улици. Брзо уђе унутра. У тај мах не осећаше никакова страха од људи и сплеткавих језика.

Јела се није одмах јавила. Но после кратког времена указа се у ходнику. Беше заиста сама код куће. Са кратком сукњицом, руменим образима, напупалим заокругљеним грудима и са светлим очима, које беху наквашене сузама радости, *узбуђења и страха* због ове посете, дочека га са

усиљеним понашањем, да игра улогу праве велике девојке из боље куће.

Јела је држала посао у руци. Кад јој Никола приступи, руке јој задрхташе. Он је ухвати за десну руку и пољуби је у руку. Она хтеде да ју тргне.

— Зар би ми могли то одбити? — питаше он скоро шапћући и прихвати јој руку обема својим рукама и пољуби је неколико пута. Док је то чинио, био је мир. Обоје ћутаху.

— Госпођице Јело, — шапутао је он даље, ја већ давно желим да се овако састанем с вама. Кажите ми право, јесте ли и ви то желели?

Девојче поче узбуђено дисати, само га гледаше са чежњом и не умеде му ништа одговорити. Он јој поново стисне руку, још једаред је дигне својим уснама и приближи јој се сасвим. Осети, где га голица њезина коса као да неку топлоту преноси на њ', поче јој очи тражити, но када она то примети, брзо се отргне, зглади своју косу, метне руке на очи и смешећи се немирно дисање јој одаде узбуђење.

Јела најзад приђе столу, седе и поче радити посао. Николу није смела гледати. Он јој се опет приближи, нагне се над њезин посао иза леђа; њезине руке дрхтаху. Она спусти посао на крило, да он то не види. Њихове главе беху близу једна другој. Он је слушао њезино бујно дисање и не могаде даље с овог места. Најзад је поглади по коси, она учини покрет главом у страну, но не да се уклони, а када је Никола и с друге стране поглади, она му једва чујно шапну: немојте, господине, — и није се умела бранити, јер срцем беше његова. У том моменту Никола осети њезино силно узбуђење, које пређе и на њега.

Никола је стајао иза Јелиних леђа нагнут према њојзи. Уједаред ухвати њезину главу преко косе и образа превије је према себи, дигне лице према своме и притисне један пољубац на њезине усне. Њезине очи беху затворене од стида. Она се и даље ништа не отимаше. Дете сасвим малакса и клоне на сто. Он јој сада читаво тело одостраг обгрли и страсно је љубљаше по коси, по врату и свуд по глави шапућући јој: „Јело, Јело, погледајте ме. самоједаред!“, но када она не умеде дићи главе, он заврши шапућући: „Јело, ја вас љубим!“

Ту је пробавио два сата, и када се крете кући, она клоне на диван, откуд он овај час поред ње устаде. Када јој Никола рече: збогом! она хтеде да се дигне отуд, но опет клону натраг, поче јецати и не дизаше се више са дивана.

После ове посете Николине Јела се стидела њега и избегавала састанке с њиме, нарочито пред светом, док га је у срцу још већма љубила него пре. Он је међу тим и даље чувао тајну и уверење, да имаде таку власт над једним чистим створењем, које само на њ' мисли, које би све учинило за њ', које би све, па и сам живот жртвовало. То га испуњаваше поносом, но ипак за њ' беше то само забава.

Јела никада није казала да га љуби, нити је постављала на њ' услове какове. Она беше срећна, када га је могла да види, али од те среће после оне посете, девојче поче да бледи, да вене, да се удубљује у мисли, а ту би јој очи добиле израз као у чељадета, које очајава. То додуше нико није знао осим Николе и ње, но мати је опазила промену на својој кћерци, поче се бринути за њу, док најзад, када није могла да сазна

за узрок овој промени, не почне енергично наваљивати на Јелку. Девојче једном приликом бризне у плач пред матером, падне у занос и најзад са искреним поверењем према матери, све јој призна.

Од то доба велика брига овлада домом варошког физика за њихову јединицу. Шта се ту знало радити? Остадоше и отац и мати девојачка у бризи и не нађоше другог излаза. Са Николом се у опште није дало ни смело говорити, јер би шкандал избио у јавност и кућа би се за навек проиграла.

Никола се међутим раније поче спремати за Беч, него обично до сад. Отац га је одвраћао, но Никола га је уверавао, да тај пут никако не сме одлагати за касније, јер има да се разговара са професорима због испита, који као да кани идућег зимског семестра правити. У главном Николи постада тесна ова варошица. Поче страховати због Јелке.

Отац и опет покуша да одврати Николу да не иде још. Није наводио никаквих нарочитих разлога, већ му је само напомињао, да предавања почињу под крај месеца октобра. Но Никола се изговарао, да неопходно намерава овај испит што пре да прави, који је пред оцем износио као један од својих најглавнијих испита.

Ово задње договарање ишло је преко матере. Но уједно између оца и матере Николине настаде тајан разговор и договарање, где отац шапућући повери матери неке тајне Николине. Од то доба се отац и мати не разговараху о Николи, јер би их ти разговори обично бацили у очајање. У њихову кућу уђе немир и грдна брига. Никола је то приметио, но непрестано у мислима на Беч спремао се на пут без прекидања.

Једног дана као заповедајући рече, да је задњи рок, кад би се имао кренути у Беч. Отац је ћутао. Пошто није имао довољно новаца, колико је Николи требало, поче човек бригу водити, на који ће начин набавити нужни новац. Мораде натоварити еспап на кола и прве недеље отићи на један сајам, где се задржао два дана. Отуд је донео потребни новац. При поласку дозове Николу к себи, да се с њиме поразговори. Отац исприча Николи, да он знаде све, како он живи у Бечу.

— Ти ништа не радиш у Бечу — рече отац. Ти живиш по кафанама и гостионицама и имаш љубазницу.

Никола се испрва збуни, но брже нађе излаза у упорном држању.

— То ви, оче, нисте ни од кога могли чути, пошто то није истина, већ само набеђујете на мене — говорио је он хладно хотећи тиме утецати на оца, али при том је мислио на новац, који ће имати добити од оца. Но отац није изговорио све.

— Та ти имаш свега један испит, — а нас си другачије извештавао.

— Никола непрестано мишљаше на суму, коју ће му отац дати и мислима већ беше у Бечу.

— Но, то није истина, ја вам никада нисам лагао.

— Па где су ти сведоџбе, да имаш испите?

— За те испите се не добивају сведоџбе. То није средња школа већ универза.

— Ево ја имадем доказа, да си нас све варао. Извади из шпага једно писмо и пружи га Николи. Отац би све веровао сину као и до сад, *али овим писмом* је уништено свако поверење

према Николи. Никола све прочита из писма, што му отац мало час рече.

— Оче! — рече Никола поверљиво и добро-ћудно сигуран у успех оваког говора са оцем. Читаво ово писмо јесте гадна подвала и ниска сплетка. На том писму нема ни потписа, а така се писма пишу само онда, кад се хоће интрига да учини, гадна и ниска интрига — рече Никола тако наглашујући ове задње речи, да нису могле проћи без утиска на оца. — То је све лаж и измишљотина, која иде за тим, да поквари правилан одношај између оца и сина. Но ја те ево уверавам, да ћу ти за кратко време показати, колико ти ја вредим.

Ова лаж Николу ништа није тиштала, њему је главно било, да се извуче из ове неприлике ма каковим срествима.

Никола је још дуго говорио, ову задњу фразу често понављајући; са вештачким говором умеде он да ублажи очеву бригу. За кратко време отац престаде пребацивати, но када Никола престаде говорити, на дну очеве душе оста сумња и тешка брига не само због Николе, већ због остале деце, нарочито због женске деце, која заостадоше у изображењу иза деце осталих угледних грађана у месту, а то све због Николе, што се њему морало слати, а за осталу децу не преостајаше ништа. И самом Николи су те мисли падале на памет кадгод, када је погледао најстарију сестру, која је већ била за удају, но брзо је умео да сузбије те мисли и непријатно расположење, које га је у тај мах спопадало.

Мисао на Беч сузбијаше у њему све бриге и мрачне мисли. Када му је отац предавао новац, погледа у очево лице и сада се мало боље за-

гледа у њега, први пут, од како је дошао кући преко ферија. Сад тек спази велику промену на оцу. Он се много променио од лане, беше оседео, остарио и изнемогао. То га у моменту, када му је отац бројао новце, силно дирне, скоро да му сузе ударе на очи, — но брзо се савлада. Пољуби оца у руку и не рече му ништа, нити отац њему.

Једва чекаше да се крене у Беч и да заборави на овај тренутак.

Без великог праштања у месту, Никола се једног јутра крене у Беч. Кад је сео у воз, брзо заборави на све своје, мисао му слети на Alserstrasse, већ слуша лупу, затим се мисао крену једном другом улицом, из које провирује једна мила глава и њега чека — — — — — — —

Кад је ступио на бечко земљиште у први мах га заглуши познати тутањ и хука велике вароши, спопаде га нека жураивост. На железничкој станици узме један фијакер, седе у њ' и није се могао доста да нагледа познатих слика и метежа велике вароши међу овим кућама у уским улицама, изнад којих провирује само парче неба. Брзо пређе и то жураиво расположење, уједаред као кроз маглу сети се својих лажи код куће и за тим му дође у памет мисао на његову будућност с Аном. У тај исти мах сети се оца онаког, као што га је онда угледао, када му је новац бројао и Николом овлада чувство, које му је хладило крв. То је био тежак тренутак за њ'. Фијакер брзо за тим стане пред познату кућу број 37 на Alserstrasse у осмом округу.

Госпођа Ресничек није издавала Николину собу преко ферија, јер је Никола плаћао за њу, док је био одсутан. Поред све љубазности го-

спође Ресничек, када је Никола ушао у своју собу, обузе га опет непријатно осећање. Он би највећма био волео да је све ово могао преспавати. Поче вадити ствари, но није му се дало и окане се посла, — тако у ситницама проведе до у вече. Када се смркло, Никола приступи прозору, лагано притисне прстом на дугме и прозор се отвори. Као силна струја уједаред уђе у собу, сва хука Беча спојена у један глас. Сав ваздух је тутњио. Погледа ван. У један мах се повратише старе успомене на весело проведене часове са друговима у ноћним забавама, у које се успомене умеша и слика Анина и туробне мисли за час ишчезоше. Никола је опет постао Бечлија.

IX.

ИЗНЕНАЂЕЊА.

Кад се Никола вратио у Беч, прво посети Драганића. Драганићеви косташи сви беху на окупу, кад им се Никола вратио натраг. Већина их није ни ишла кући. Некоји критиковаху Николу, што је остављао Беч преко ферија.

„Каквог то смисла има сваких ферија ићи кући. — Ваљада ти тек не треба цуцла, да ти је мама меће у уста“ — говорио је Филип Маџарина.

Анине није хтео одмах истог дана да посети. Као да је добио и опет малу трему као онда, када их је први пут посетио. Кад их је после два дана посетио, збуни се и није умео Ану поздравити. И она је била поцрвенела.

— Мама, мама, — викне Ана матер — смејући се прикриваше своје узбуђење и узе шаљивим веселим тоном говорити са Николом.

— Ја сам мислила, да си се тамо где на Балкану изгубио, када си нам се тако мало јављао.

Ово беше и мали укор, но Никола га прими без обране, јер јој хотимице није хтео писати, *да се кроз писма* како год не би што код куће

дознало за ову тајну, осим што је кришом послао тетки Аниној неке новце.

Док је Ана то неколико речи изговорила, глас јој је запињао и она се показиваше и весела и шаљива, само да се не ода, да је узрујана због његова доласка. Ово је права особина бечлија, кад су највећма ганути да збијају шалу, да се понашају лакомислено, када озбиљно мисле, да се показују раскалашнима, када их у моменту стидљивост обузме, да се показују равнодушнима. То су средства да прикрију право чувство, јер пред њима је то зазорно да их неко види и посматра, када истинито осећају. Ана је била и раскалашна и досетљива и усиљено шаљива, а у ствари била је дубоко ганута због доласка Николина.

Дани пролажаху. Николина и Анина љубав се не мењаше. Никола се још већма одомаћио код Ане. Ана се пак озбиљно спремала на конзерваториуму за позорницу. Никола није много полагао на ту њезину пасију, јер је рачунао, да, док дође време и он је буде могао узети за жену, да ће се она брзо одрећи својих фантазија.

Николи је међутим добро ишло. Од куће је редовно добијао свој месечни новац а мати Анина с друге стране давала му је мање или веће суме, према потребама његовим.

Никола се елегантно одевао с Аном је посећивао позоришта, а на жељу Анину изводио ју је на концерте.

У љубави Ане и Николе не беше никакове промене. Они су живили као муж и жена: љубили се, похађали заједно концерте већином за оне новце, што их је мати Анина давала Николи.

Ана и Никола се кадгод свађали и опет се мирили и шалили.

— Кажи ми право, када си почела „швермовати“ за мушкима? — питао ју је једног дана Никола — шалећи се. Ана се насмеја.

— Зашто ме то питаш? — и она га посматраше кушајућим погледом и мислила је при том да му не каже баш све, ако би га то учинило љубоморним, да он не би због тога приредио какову год „сцену“.

Кад види његово весело расположење, из кога је могла извести, да он само то из забаве пита, она му каза.

— Баш кад желиш, казаћу ти. Кокетирати сам почела у трамвају, кад сам ишла у школу. Боже мој, каква би то забава била ићи у школу на трамвају, а успут ни мало се не забављати кокетирањем!?

— Где си учинила прво познанство са страним господином? — питао је Никола даље.

— Ја ћу ти казати, али се не смеш наћи увређен. Ја ти се кунем да немаш повода никаковој сумњи. Једаред, то је било одмах, кад сам пошла у вишу школу кћери виших званичника и када сам се враћала у вече кући. Један леп господин пође за мном. Поче ме мерити лево, десно. Мислим се ја: Шта овај хоће? но он за мном и дође за мном управо до трамваја. Сутра дан се опет сретнем с њиме. Он ме поздрави и ослови ме и — па шта треба више да знаш?

— Али причај ми даље!

Николи није било све право, што се то све тако десило.

— Јел' те више пута пратио?

— Јесте.

— На твоју дозволу?

— Ваља да тек не на мамину?

— Када си имала први, „рандеву“?

— У вотивној цркви с истим господином.

Ана се ту поче смејати, а и сам Никола није могао да остане равнодушан, јер се сетио, да су и они имали први рандеву у вотивној цркви. — Али само једаред с истим господином; после тога ме није смео више ни тражити; то сам му ја одмах забранила после првог састанка, јер је био дрзак. Ето сад знаш све, а нисам га ни волела. То сам тек после увидела, а с почетка сам мислила, да га волим. Нисам га никада љубила, нити ћу икада икога другога љубити осим — осим

— — — — — — — — — — — — — — —

Знаш за тобом сам одмах почела да чезнем, чим сам те први пут видела на Alserstrasse. Ох, боже, како си само изгледао?! Но не само како си изгледао, већ како си ме само погледао! — од горе до доле. — Ана дође у неко узбуђење у сећању на онај час и устане са столице. — Види — рече — овако си ме погледао. Ана прође кроз собу, укочи тело, баци главу у страну, очи јој се зажариле и један поглед пун чежње и ватре баци на Николу. — Ето тако си ме погледао — и уједаред овлада њоме силно чувство, полети к њему и баци му се на груди. — Не могу више да говорим — ти си ме тим првим погледом победио.

Једног дана узму се Ана и Никола испод руке и пођоше некуд. Куда? то ни сами нису знали, но ишли су као да знају куда. Уједаред се створе у једној мирној улици једног крајног бецирка.

— Сада ћу те упознати са сестром Урсулом — рече му она.

— Ко је та сестра? Па ти ми ништа ниси о томе говорила.

— Хајде са мном.

Никола је све чинио Ани за љубав. Пође за њом. Ана га уведе у манастир црних сестара, где је Ана као девојчица ишла у школу.

Манастир је био у једној мирној улици једног крајњег бечког округа. Овај манастир је с поља био обична двокатница и само изнутра личаше на манастир са дугим вртом, који је био ограђен високим зидом од осталих вртова. Врт је био већином засађен сеновитим липама и орасима, испод којих су водиле три, четири стазе уз дуж и у накрст кроз овај вечитом тамом увијени врт, у ком не беше шарених рундела нити ексотичног биља.

Ана престави Николу као свога вереника, а сестра Урсула, девица око својих педесет година, најпре назва: Хваљен Исус и поче Николи говорити о једино спасавајућој католичкој вери и њезином светом заштитнику на земљи, папи. Урсула тим више наваљиваше на Николу, да га увери, кад дозна да је он православни Србин. Никола не памти, кад је био у православној цркви, но када ова поче и даље говорити само о једино-спасавајућој вери, изгуби вољу, да даље остане овде, и поче се сећати свога православља.

И Ана је приметила, да га Урсулино пропагисање вређа. Она већ због тога није волела оваки разговор. Није могла да подноси, да неко њезиног Нику вређа. Када се опростише од сестре Урсуле, и остадоше сами, заљубљено се погледаше и као да о једној ствари мишљаху.

— Нас не сме вера растављати, мој једини Ники! — говорила је Ана њему, када се и опет нађоше сами у Николину стану.

Никола на ово ништа више није имао да каже. Она је и његову мисао исказала. Тиме је отклоњен био сваки страх Николин, да ће разноликост вере бити сметња код склапања брака са Аном.

Сећао се је православља, али када би мислио на брак с Аном, он би био готов да и веру жртвује, само њу да добије. Овом изјавом Анином је пак сваки страх отклоњен.

Ана је била фанатична католикиња све док се са Николом није упознала, но љубав ју је учинила толерантном. Она је поштовала и Николину веру, а Никола њезину. Ана је сваке недеље и празника ишла у цркву са Николом. Колико пута су били у самој цркви заказали састанак?!

Ана би обично Николу посадила на једну столицу остраг у цркви, сама се пак упутила у један од олтара у предњем делу цркве, тамо падала на колена, сакривала лице рукама и после молитве се уплакана враћала Николи. Он је пак вазда био ганут, кад ју је видео уплакану; неисказано милу тугу ствараху њезине сузе у његовом срцу. Ана је пак увек лепша била, када је плакала. Њезине живе очи добијаху нежан поглед и дубока осетљивост из њих прожимаше душу Николину усхићеном љубавном срећом. Он је обично после цркве ухватио испод руке, нежно јој гледао у очи и говорио јој:

— Ана ја те љубим.

— Знам, знам, одговарала би она њему узбуђеним гласом шапћући.

Никола је на тај начин проводио потпун брачан живот с Аном. Он се ни за што друго није интересирао. Многе је своје старе обичаје напустио као: посећивање „корба“, гањање женскиња на Alserstrasse или спремање на универзи за испит. Он се сасвим уживео у потпун брачан живот. Њиме овлада мисао домаћина и ожењеног човека. Био је прешао оно лудо и фантастично доба младића, када се одушевљава за идеале, поезију и сличне сићушне ствари. Осећао је потпун мир у души као домаћин у зиму, кад је све своје послове посвршавао и сада могао да проводи безбрижно зимске вечери. А заиста живео је као прави домаћин и у свом стану и код Ане, где је проводио већи део дана. Никола је пушио не цигаре, као што то раде ђаци и фићфирићи већ на лулу. Полагано на тенане је пуштао дим и себе потпуно уверио, да је сасвим остарео. Чибук, то му је био идеал. Само како је тај чибук био удешен! Николина лула, из које је најрадије пушио била је мала лулица сасвим плитка дна, са широким изрецканим крајевима на горњој страни, црвене боје и кратким увијеним камишем, да је Никола једва могао лулу пред собом видети. Највећа срећа овога живота беше за Николу, када је седео у близини Аниној, вукао дим на тај мали камиш, гледао онако разроко, и када лула није хтела да гори пребацивао јој држећи камиш у зуби. Ту је он себе уверио, да је остарео, а та мисао, да је стар, учинила га је према свему ван Ане апатична. Уображењем да је стар, заиста је остарео.

Тако пролажаху дани, недеље и месеци.

Прошла је година дана.

Тетка Анина уједаред поче хладнети према

Николи, а мати Анина престаде давати новац. То се све уједаред збило.

Оца Аниног у опште у задње време није ни виђао.

— Па када ви мислите свршити ваше штудије — запитаће тетка Николу?

Николу запањи ово изненадно питање.

Оно у опште као да беше ново за Николу, тако га је фрапирало. И сам се мораде зауставити на њему, да најпре себи даде одговора.

Прође и опет доста времена.

— Отац Анин ми је казао, да вас питам, када он може рачунати, да ћете ви свршити ваше науке? -- питала га је тетка, но сада много строжије.

— Па — ја — знате л' — радим — полагано — ал' — биће — биће — неће дуго трајати — и Никола се озбиљно удуби сам у то питање и у тај мах озбиљно хтеде да даде одговора најпре себи.

— Колико година имаде, како сте ви у Бечу? — настављала је тетка и Николи се учини у тај мах насртљивом, но ипак ово питање у присуству Анином застиди Николу.

— Четири године. — Николи овде није било тешко лагати.

— То је вама било двадесет и пет година, кад сте дошли у Беч — рече тетка подругљиво, прекиде даљи говор и мало за тим изађе из собе.

Ана и Никола стајаху застиђени једно крај другог.

— Шта то значи? Ово је обичан простачлук! — поче Никола, кад остаде сам с Аном и неком усиљеном љутином хтеде да се правда и да побија теткино сумњичење.

Ана стајаше ћутке наслоњена на гласовир.

Настаде мала пауза.

Никола није умео дуго да остане у том увређеном расположењу и престаде говорити.

Ана се одмакне од гласовира и у први мах је тражила речи, којима да почне разговор.

— Немој да узмеш ово озбиљно, данас су се нешто свађали.

— Па зашто онда да на мене овако навaљују? — рече Никола као љутито и испитиваше погледом Ану, да ли је она можда сада слагала.

— Је ли мати била код куће, када су се свађали?

— Јест.

— А где је она сад? Ја хоћу да јој ово саопштим.

— Молим те немој ништа потезати.

— Ана, ти знаш, колико ја озбиљно мислим с тобом.

— И тебе су спомињале за време свађе.

Никола је погледа и у тај исти мах сине му једна неугодна мисао у главу. Престаде одушевљено говорити пред девојком и како није умео даље, приђе свом шеширу, рачунајући, да ће га она нежно задржати, но када Ана ништа не рече, он застаде.

— Ана — рече он — немој на ово много полагати, ал' боље да се и не разговарамо о томе. То све није имало смисла.

Није се дуго праштао с Аном.

Теткино питање му је пало као олово на душу, није му давало мира читаво вече. С неком бригом је легао у касно вече у постељу. Сутра дан у јутру касно се пробудио са истим непријатним чувством.

— Откуд тетка да поставља то питање? — мислио је, како да мати није ту, кад га она пита — па онда тек: отац тражи одговора од њега?!

Никола сада само о томе мишљаше и дође до закључка, да је то све тако удешено, да то питање све у кући забавља и можда бригом испуњава и да је узрок томе тај, што сви Бауерови желе, да што пре Ану удаду за њега. Није смео ништа зло за себе да изводи; теткине је речи узимао као очинску опомену, јер он заиста најозбиљније мисли с Аном — то и Ана знаде, а и отац и мати и тетка знају, да је он са њоме тако дубоко загазио, да ту другог излаза нема, до ли мирно чекати док он не сврши науке.

У овим мислима га још више поткрепљиваше дочек код Бауерових, када их је први пут после свега овога посетио. Сви га и опет љубазно дочекаше.

Ана беше весела као и пре, и опет је свирала само веселе бечке песме и певала куплее, а после тога се и опет шалила с њиме.

Ана је била раскалашна у шали и опет певала и забављала највеселије Николу. Но за читаво време док је ту био, мати и тетка не остављаху га са Аном на само више од два, три часка.

При поласку шапну Никола Ани у страни, да је чека сутра у свом стану, но она га љубазно погледа у очи, пукне језиком и рече љубазно и нежно:

— Извини, Нико, сутра имам тако много посла.

У тај мах прелети кроз Николину главу сва прошлост, сви први њихови састанци и он је ево стајао пред Аном без речи. Када она виде, да Никола очајава, удари га руком по образу.

— Не сутра, већ прекосутра и немој у твом

стану, већ слушај, дођи ти пред мене, кад ја будем ишла са конзерваториума.

Никола пристане на то, али оде много очајнији од Аниних него после оног теткиног питања. Њега је тиштала мисао: шта Ана мисли о њему? После дугог размишљања констатује стран утецај на Ани. Но није веровао да тај утецај може бити дуготрајан на њу, јер беше уверен, да девојка, која љуби као Ана, никада не може потпуно подлећи страном утецају, и да ће и ово брзо прећи.

Никола је чврсто веровао у љубав, која никада не пролази; то све зависи, у колико су се нашле сродне душе, које једна без друге не може да живи; он беше најчвршће уверен, да су њих двоје таке две сродне душе, које ни пакао неће никад моћи раставити.

Анина и Николина љубав пак овим беше поремећена. Они нису више ишли једно поред другога улицом онако безбрижно као пре. Теме њиховога разговора не беху као пре ситнице и сасвим стране ствари, али које их силно забављаху, већ он поче Ану уверавати, да је искрено љуби, а исто је тако и она њега морала уверавати о својој љубави. Но после ових разговора о љубави Никола се није онако блажен растављао с Аном као у оно време, док нису једно друго уверавали о љубави.

Једног дана добије Никола „локо“ писмо. Он погледа писмо, не беше Анин рукопис. Снужди се, када виде, да је ипак женски рукопис.

Писала му је тетка Анина као страној особи. У писму јавља Николи, да им више не долази у кућу; то отац и мати Анина захтевају, јер — вели — они не могу дозволити, да им се кћи и даље изиграва са „фербумлованим“ медицинаром.

„Ви нећете скоро свршити ваше науке, нема изгледа да ћете и за пет година моћи свршити. Ми смо се о томе тачно распитали, а девојка данас већ има озбиљних просилаца.“

Даље га опомиње, да што пре врати узајмљени новац од девојчиних родитеља.

Са овим писмом у руци јурио је Никола преко Alserstrasse и ринга према конзерваториуму, завиривао у сваки трамвај, неће ли Ану видети унутри, и ако је знао, када Ана мора изаћи из конзерваториума. Тако дође до конзерваториума. Очекивао ју је пред самим излазом. Пред зградом се шетало више накинђурених младића са успламтелим погледима — по свој прилици љубазници девојчица, које ускоро имају изаћи из конзерваториума. Никола виде исту ону слику као пред вотивном црквом, када се први пут састао с Аном. Никола виде, како се ови млади људи прикључују девојчицама, које излажаху са нотама у рукама и како их нестајаше према великом тргу, према позађу конзерваториума.

Никола се ускомеша. Можда ко год тако и Ану чека. Међу том господом примети и једног официра. То беше за Николу чудан лик, још чуднија очи и све остало на њему.

Никола је већ више пута виђао таква лица, но одмах од првог погледа их силно без разлога омрзнуо.

Најзад Ана изађе сва уплакана. Никола је погледа и сав се стресе. Био је уверен, да те сузе покрећу исти јади и исти страх, које га амо догнаше. Немо се поздравише и у први мах ћутаху.

— Знам све — поче прва Ана, сакрије лице марамом, док не дођоше до првог улаза у једну кућу, где обоје уђу, да их остали свет не гледа.

Ана му се изјада, да се бори против оца и матере, а нарочито против тетке, већ више од месец дана, који силом хоће да га истисну из њезина срца.

— Ја знам, томе је свему тетка крива — настави Ана тужно — зацело због тога, што ниси и њој хтео да правиш кур, а она се томе надала од тебе и очекивала то. Али мој једини Никола, знај, да у томе они никада неће успети, то ћу им ја показати — и девојка лупи песницу о песницу. — Уз пркос, нека знају да неће бити увек као што они хоће. Јер ћу иначе ја већ казати што ја знам и о мами и о тати и о тетки.

— Немој их вређати — прекиде је Никола.

— Ја сам ти, мој Ники, увек била верна. Отац ми доводи неког варошког званичника од 50 година и један официр трчи за мном, али уз пркос свима ја ћу само тебе да љубим.

Ана стајаше непомично на једном месту и сузе је облише сву. Он је пак стајао блед пред њом и у себи триумфовао. Затим се узеше испод руке и пођоше даље улицом. Онај официр, кога је Никола видео пред конзерваториумом, беше их међутим стигао и обишао, затим стао на први угао, куд су ово двоје имали проћи. Никола га није одмах приметио. Но када су ови и опет одмакли даље, исти официр пређе на другу страну и опет их обиђе и стави се на други угао. Сада га и Никола примети. Ана се насмеја, но се брзо уздржа.

— То је тај што свуд трчи за мном — рече Ана. Никола се изненади томе, да му до данас она о томе ни речи није споменула. Но ипак јој не хтеде ништа пребацивати. Он је додуше знао за то њезино својство, да са другима воле да

кокетира, но само из забаве. Данас јој је све праштао.

Без много речи допрати Никола Ану испод руке до улице, где она станује. Пре него што ће се растати, Ана почне одлучно:

— Сутра те чекам, да ме посетиш. Дођи ми за цело, и нека покуша ма које од њих, да ми и једном речи пребаци или спомене што.

— Ана — ја не бих био рад, да се због мене изроди у кући свађа.

— На моју одговорност! упаде му она у реч брзо и одлучно. Никола јој погледа у очи и учини му се, да ју сада познаде са нове стране. Није знао, шта би се ту имало радити; али ево сада га она увери, да њиховој љубави нико не сме стајати на пут, и да би тешко било оном, ко би се усудио још једаред умешати своје руке у ту љубав. И сама Ана је била неодлучна: пре него што се састала са Николом, шта би се имало радити, но када га је видела, у њој се ускомеша сав бес. сва жуч и пркос. Она се сада поред Николе одлучила, да тера до краја, као што је она то умела у извесним стварима да чини.

Никола обећа Ани, да ће их сутра посетити, али ју је молио да, ако не би успела да сузбије све неугоде и случајности, које би могле наступити, нека му јави једном пневматичном картом, па ће посету одложити.

— Не, нема одлагања! сутра мораш доћи — и она опет стиште песнице; — нека покушају ма што против тебе! Сузе јој ударише на очи, крв у лице, док је говорила; но чим престаде, и опет се утиша и најнежније се опрости с њиме.

Када Никола одмакне неколико корачаја и

кад се осврну за Аном, виде оног истог официра, где стоји на углу и гледа за њом......

Кад је Никола сутра устао, осећао се као човек после бљутавог залогаја, који гони на повраћање. Сети се Ане и помисли, како је њојзи данас, јер ако би се и она овако осећала онда би најбоље било данас не ићи к њојзи. Читав дан је ишчекивао, хоће ли доћи писмо од Ане, у којем ће му јавити, да не долази, но писмоноша не дође са пневматичном картом. Чекао је на писмо до касно послеподне. Најзад се крене.

Свашта би друго пре волео, него данас Ану посетити. Ко зна шта све може да избије приликом ове посете. Са тим мислима ступи на праг Аниних врата.

У кући беше све мирно, но на изненађење Николино, сви беху код куће. Сви ћутаху, само што су Ана и Никола понекад прекидали ћутање обичним разговором. Никола се радовао, што је Ана постала сила у кући, да се ни једно није усудило ни једном речју споменути о теткином писму. Но ово расположење и овај успех као да није годио Ани. Изгледало је, као да је извела једну мисао, која је створила таку ситуацију, да је ова превазилазила њезино осећање и снагу. И Ана се сад осећала исто као Никола јутрос, но тешила се лепшом будућношћу. Никола пак није умео да прозре у ситуацију; он се радовао, што је Ана све победила, утишала и све изравнала.

При растанку јој изјави, да ће је и сутра посетити, на што му она одврати, да ће се за неко време морати састајати изван куће. Ни ово не умеде Никола разумети, али је веровао Ани, да ово најбоље одговара сврси. Њојзи је све

одобравао. Но сада је једно за извесно знао, да Ану страсно љуби, да ће увек само њу љубити, де је она једина његова мисао, једино занимање, које је њим читавим овладало, да он и нема другог осећања ни занимања, до ли њу и онда, када није био у њезиној близини. У себи се заветовао, да ће једном, када дође време, само њу узети за жену и бити срећан с њоме.

За кратко се време све утишало. Никола је и опет посећивао Ану, отац и мати нису више правили намрштено лице, кад се он појављивао код њих, нити му је тетка писала више и једног писма. Једино што мати Анина није више узајимала Николи новаца. Никола је изводио Ану о свом трошку, а кад овога није било, он је узајимао на другој страни.

И опет пролажаху дани, недеље и месеци. У љубави између Николе и Ане ништа се ново није догодило. Она бура у кући као да је била добро дошла, да мало унесе живота у ову љубав, која већ постајаше монотона, а после ове буре као у природи, све се рашчистило, расветлило и обновило.

После ових догађаја и Ана се чисто подмлади. Боже, са каковим поносом је умела она, лепо обучена, да узме сукњу са стране, да је мало задигне, и у чудне сне занесена, да пролази поред мушкараца. Обично када би је ови овако видели, трчали би за њом, дошаптавали јој заљубљене речи или јој правили комплименте. Она се није противила таким мушкарцима, није их одбијала ни једном речи ни покретом, али их није ни к себи припуштала. После такових шетњи кроз Беч није имала до поноћи сна. Тек када се опет састала са Николом, у његовом наручју и његовим пољупцима би се и опет утишала . . .

X.

НОВА ИЗНЕНАЂЕЊА.

Једног дана затече Никола Ану уплакану.

— Зашто си плакала? — питао је он угушујући у себи узбуђеност и ганутост због њезиних суза. Уплаши се, да се у кући и опет нешто не спрема против њега.

— Да те није опет можда мати или тетка увредила?

— Не.

— Можда мене?

— Не.

— Па зашто плачеш онда?

— Сваки грешан човек, када се Богу моли и када се каје, мора плакати.

— Па зар си ти тако грешна?

— Као и ти и сви остали људи.

— Никола помисли, да девојку не тишти одношај с њиме. Но и то је стара ствар, да се тек сада појави кајање.

— Немој се чудити томе — настави она хладно, мирним тоном, не гледајући на њ' већ предасе. Тако су мени сестрице у манастиру казале, кад сам код њих у школу ишла, да смо

сви ми грешни, и када и не мислимо на грех, он је ту код нас. Но само треба од срца да се кајемо, па нам се тада греси праштају.

Она је и даље седела на столици, радила ручни посао, забринуто гледала пред-а-се и мало говорила. С почетка беше бледа, доцније се лице почело да зажарује. Тада је нежно наслањала руку на образ, да утиша топлоту. Никола је погледа, и осети, како је она у тај мах била хладна и ништа није осећала према њему. Хтеде себе да увери, да Ана афектира њему за љубав.

— Ана — рече јој он нежно — што ме не гледаш? Ти се срдиш на мене. Је сам ли те ја што увредио?

— Ништа ме ниси увредио.

— Па немој онда така бити према мени.

— Данас сам така према читавом свету.

— Ал' немој бити и према мени така. Видиш, чим се састанем с тобом, ја сам одмах расположен, мене ништа друго онда не интересира, до ли само ти. Ма како да сам тужан, кад сам поред тебе, ја сам весео.

— Мој драги Никола — рече она хладно. — Кад би ми увек били господари над собом, над својим срцем и осећајима! На небу и на облацима је исписано људско расположење; бадава се отимамо томе утецају. Данас је моје небо тако наоблачено.

Од то доба је Никола вазда таку затецао. Бадава наваљиваше на њу молбама и преклињањима, да му се исповеди, ко је томе свему крив, да није можда због њега, тетке или матере, који јој пребацују. Она свако извешће и разјашњење одбијаше. Ана га увери, да нико више у кући не сме то питање пред њом ни истакнути. Али она беше и даље тужна и замишљена.

Што је Ана у души била несрећнија, што јој се неки тајан бол, којега Никола није умео да одгонене, и скривено прегоревање јаче урезивало на бледо, али вазда живо лице, све је била заноснија, и са оним коврчастим прамењем косе, што је попадало по бледом челу и лицу и сакривало забринут поглед, све је силније утецала на Николу. У њему би се кадгод побудила жеља, да падне на колена пред њу, да све учини њојзи за љубав, само да је развесели, да га још једаред погледа љубазно, и онда да јој гледа у бледо лице, које у њему ствараше страсну чежњу за оваком љубазницом. Ана је пак после његових изјава, да ју љуби, остајала и даље хладна и само је одбијала суморним погледом или малим покретом главе. Николи се учини, као да ни Ана сама не зна, шта јој фали, а као да од кога тражи помоћи својим јадима, па кад јој је он хтео да пружи помоћ, она га одбијаше.

Једног дана упути се Никола у манастир, где је Ана као девојчица од 6—10 година ишла у школу.

Настојатељка манастира, сестра Урсула га дочека као Аниног вереника врло љубазно. Он јој пак поверљиво саопшти о промени на Ани, и молио ју је понизно, да му каже, да ли она знаде што за ову промену на њојзи. Сестра Урзула му рече, да Ана од неко доба не долази у манастир, но кад је задњи пут била код ње, отишла је у капелицу манастирску, молила се Богу и плакала. Сестра Урзула му то рече поверљиво као веренику Анином, јер тако је Ана преставила Николу у манастиру.

Никола се удаљи из манастира захваливши на овој хришћанској љубави. Ово што је овде

чуо, ништа не беше ново за њега, јер што је најглавније о њојзи чуо, наиме, да је за време молитве плакала, то је њему већ познато било, јер ју је увек уплакану затицао код куће. У одношају према Ани једино га је тешило: у колико је хладна била према њему, ипак му ништа није кратила, још мање га одбијала. Но све то је слаба утеха била за њега.

И код Драганића сви приметише на Николи, да је овај суморан у задње време и да мало говори.

Филип Маџарина се исмевао, потајно пружао прст на Николу и плазио језик на њ. Сви су били уверени, да овај нешто зна о Николи, због чега је овај тужан. То плажење језика на Николу и тајно ругање и исмевање, да Никола то не зна, трајало је неколико дана, док једног дана из Филипа јавно не изби подсмех, да је и Никола сазнао за њ.

— А што си се тако снуждио? питаше Филип Николу, имитирајући нежно саучешће — а према осталима учини главом. — Шта се то десило? Видиш како си неискрен, нећеш баш ништа да нам кажеш.

Никола га погледа, као кад се човек пробуди иза сна и насмеја се.

Филип дигне руку према срцу и покуша да се исто тако насмеје, као што је то Никола учинио, но то тако учини, да то Никола није видео.

— Није ми ништа, већ — тако размишљам о разним стварима — говорио је Никола, усиљавајући се, да се покаже потпуно миран.

Филип и опет учини неке покрете лицем и прстима, да се сви засмејаше. И Никола се насмеја, али није знао, зашто се остали смеју.

— Је си ли чуо, еј Никола, нисам знао да си ти тако велик мамлаз. Ти мислиш, да ми ништа не знамо. Или ми сви знамо, само ти не знаш — рече Филип као озбиљним тоном.

Никола брзо дигне главу, и лице му доби израз једнолик, као да се у том моменту све скаменило у њему.

— Сви ми знамо, само ти не знаш, да се твоја Ана већ два пуна месеца у вече испод руке шета са једним цилиндрашем.

Николино се лице у први мах ништа не мењаше, још беше онако скамењено упрто на Филипа, као да осталих није било ту. Мало после очи му одаваху, као да му се повратила способност мишљења.

— То је лаж — измишљотина — подла интрига, једва изговори Никола, и кад мало дође к себи, све силе употреби, да се стиша. Осмејак му се више није враћао, но лице му поста бледо и тамно. Он обори главу доле, да га остали не гледају и да се покаже, као да је миран.

— Није истина са једним цилиндрашем, већ са једним официром — довикну Ирон, намигивајући на Филипа.

— Но па и са цилиндрашем и са официром — их! — рече Филип, и одмахну руком. Сви други се дигоше да чују.

— Твој нос опет све мора нањушити, и опет довикиваше исти онај Ирон, као бајаги констатујући истину.

Сви ућуташе и слушаху, шта ће се даље казати, подругљиво и злурадо посматрајући понашање Николино; исказујући међутим разним гласовима и знацима саучешће према њему. Ирон узвикну: о Боже! један други: тц! трећи: хм, хм!

Никола је ћутао, поражен овим речима Филиповим, а још више због тога, што је увиђао опасност читаве ситуације. Па и када би ово све истина била, он се не да исмевати.

— Је ли то истина, Филипе? — питаше Ирон са краја стола отуд, куда је отишао био, да не буде близу Николе.

— Ама Филип знаде све! Све, све он знаде! викну један други поред њега.

Никола се не хтеде упуштати ни у какав даљи разговор са овим друштвом, већ се брзо спреми и оде.

Ове речи Филипове су га поразиле као гром, но Никола ипак не хтеде веровати у истинитост њихову. Ни ову промену на Ани не хтеде тумачити у прилог Филиповим речима. јер, мислио је Никола, да се она заљубила у кога другог, она би њега коначно одбила, но она то није чинила, шта више и даље се љубила с њиме, и ако не онако као некад, и ако не са оном ватром, то је Никола тумачио тиме, што је свака љубав само у своме почетку ватрена. Њихова љубав пак траје већ неке две године дана.

И ако се Никола овако тешио, сумња, страх и љубомора му распињаше душу, за њима дође бесаница и очајање, које није могао да сузбије.

Кад је Никола отишао, Филип се смејао Николином достојанству и клео се, како је заиста видео још пре две недеље дана Ану са једним господином испод руке, али није хтео никоме говорити до згодног момента. Даље цинички настави:

— Господо, ја сам то знао унапред, да ће се ова љубав тако свршити. Ама која се љубав у Бечу лепше свршила?

Никола пак не хтеде веровати овим речима Филиповим, и ако је у другим љубавним стварима много полагао на његове речи. Сутра дан се спреми да Ану посети и да је испитује. Како му се страшним учини овај задатак: да испитује истину. Па ако резултат буде доказ њезиног неверства, шта онда? Зар се Никола тако лако могао одрећи Ане? Никола поче веровати, да се он не може Ане одрећи, све и када би доказао њезино неверство. Поче ковати план, како би то било, да осигура Анину руку, и да не мора више страховати. Ни у томе није знао себи дати савета, али је веровао, да ће бити неког начина и средства, да осигура Ану за себе, и да тиме спречи сваку опасност, да би је могао изгубити. Ох, само то не, да њу мора изгубити, и то још на овај начин, да је други преотме, да је други љуби и да он ипак мора да живи ту у њезиној близини, да зна за то, да ју чак можда види, где иде с другим испод руке!! Само то не, то не би могао издржати.

Тако је Никола мислио и у извесно време, када је знао да ће је наћи код куће, крене се к Аниннма. Она је заиста била код куће. Никола се тргне и сав се промени у лицу, када је види.

— Ана, никада нисам желео, да те видим, као данас.

— Па ја ти тек нисам од данас нова. Или сам ти кадгод била стара, као стари предмет, који се више не цени.

— Не то, Ана, ја сам те увек једнако волео као и данас. Али морам ти казати, сањао сам нешто страшно, да сам те изгубио, да ниси више моја — и неодољивим чувством гоњен приђе јој *да је пољуби*. Ана као да је нешто назирала у

овом понашању Николином, подаде се његовој страсти. Они се пољубе.

— Сада седи тамо и буди миран. Ја сам болесна. Ето, ако хоћеш да знаш, фали ми нешто на души — ето, ту ме тишти, и ја не знам чим себи да помогнем — и њојзи ударише сузе на очи. Но се ипак брзо утиша. Никола поче сада да верује у оно, што је Филип Маџарина јуче рекао, но није умео да искуша Ану, да му она то призна, јер директно питати је није смео.

Ана му поче причати, да нигде нема никаквог задовољства ни забаве. Причала је даље, како посећује у задње време једну своју пријатељицу, и како јој тамо и отац и брат њезине пријатељице праве кур, но да ни ту нема праве забаве.

— Отац моје пријатељице је чак тако био слободан, да ми је учинио понуду.

— Аһа! — викне Никола уједаред. Из њега је избила љубомора свом силом. — Ти мора да си се непристојно понашала у тој кући!

— То није непристојно понашање — поче Ана, но уједаред се тргне и преиначи тон говора. — Чујеш Никола, ја ти не дозвољавам, да ми таке неучтиве речи говориш. То не трпим, брецну се на њ, и сугерира себи љутину, да је сва до ушију поцрвенела.

Никола скочи Ани ближе, и поче је молити за опроштење, поче је преклињати, док му сузе не ударише на очи.

— Нисам тако мислио, као што си ти разумела, опрости ми!

— Онда сам ја глупа, претерана или се правим. Још ћеш ми на крају рећи, да сам лажљивица.

— Ти хоћеш силом да ме — да ме презреш, ето то је без узрока, без моје кривице ме бедиш.

— Коме није право — — — —

— Ана, шта то значи?!

— Штогод хоћеш, у осталом мени је свега доста.

Никола не хтеде веровати, није могао веровати, да ове речи оно значе, како су исказане. Није умео ништа више да говори.

— Опрости ми Ана, ако сам те увредио — ја не знам како се осећам од неко доба, па можда сам случајно што избрбљао.

Тим речима се опрости Никола са Аном без уобичајеног нежног погледа, без пољупца и без нежне речи.

Никола ништа није хтео да схваћа са зле стране; плашио се тога.

Дошавши кући с места седне за сто и напише Ани писмо, у коме јој објашњује, да он њу није хтео врeђати, и ако она мисли што рђаво о њему па све и ако ју је увредио, нека му опрости. Даље је моли, да удеси састанак ван куће. Он ће је прекосутра у ту сврху чекати пред конзерваториумом када она буде пошла из школе.

Писмо је било понизно и са сузама написано, и када га Ана прочита, њојзи и опет паде на памет прва посета Николина, кад је оно у друштву онако мртво и апатично стајао час у крај гласовира, час пак у углу собе или када је сам за се онако апатично седео на канабету. Ана баци писмо на страну и задуби се у мисли.

Прекосутра у одређено време Никола је био пред конзерваториумом и чекао Ану. Нестрпељиво поче ходати и дошавши до угла, спази истог оног официра, кога је пре кратког времена овде видео. Никола сав позелени и пакосно га

је гледао. Стане баш пред сам улаз и чекао је дуго, док се најзад није смркло, но Ана није излазила. Тог дана она није била у школи.

Касно у вече се упути Никола на вечеру. На путу му паде једна мисао, коју му је пре једном Пихлер рекао, а та је мисао била, да већини Бечкиња годи насртљиво понашање мушкараца и да се већина Бечкиња не уме да одупре дрском мушком наваљивању. Ако је то случај код Ане са овим официром, јер се сетио, да је Филип рекао, да ју је видео са једним официром. Шта овоме управо улива наде, да срља за Аном? У њему се распламти сав понос и мушки отпор и у њему сазре мисао, да се ухвати са овим насртљивцем у коштац и да га избије из седла. Никола је веровао у своју способност нарочито у љубав Анину према њему, коју је она њему пре показивала, а он ће је сада покушати да поврати.

На вечери код Драганића све беше мирно, кад је Никола дошао. Говорило се о једној ђачкој тучи са „буршима“. Сви примете на Николи страшну промену. За ово кратко време почео је да вене, силно да вене. Пуна два дана није ништа јео. Гдекоји су се смејали Николи, гдекоји пронисали, само ни један од присутних универзитетских грађана није осећао саучешћа и сажаљења према свом другу у беди и јаду.

— Видео сам је, господо, и вечерас у шест сати са оним истим чивутином — рече Филип сасвим хладно. Сада ми тек можеш и ти веровати — ослови самог Николу.

— Мани се лудорија — изговори Никола таким тоном, да Филип не хтеде ништа даље говорити.

Разговор и опет оде на ноћашњу тучу, у којој већина њих са Филипом учествоваху.

— Како је то бесна и силовита нација — поче Коста — ти немачки „бурши“. Бога ми да се полиција није умешала, добили би ми добро батина. Но ја им не бих остао дужан. Ако не бих ког убио, ал' један швапски нос бих бар одвалио.

После вечере приступи Никола Филипу, и поверљиво га ослови.

— Чујеш — Филипе — рече — смем ли те нешто запитати? Молим те реци ми истину. Ти си силеџија и опак човек, али ипак кадгод знаш и истину да кажеш. Немој ме омањивати. Кажи ми право, је ли истина оно што си казао за Ану?

— Ама како ћу ја теби казати, и шта теби вреди говорити истину, када ти ником не верујеш?

— Па зато те ето сада молим на само, реци ми шта је у томе истина.

— Све је истина, ето ти.

— Све — Филипе — говориш ли истину? преклињао га је плачевним тоном. — Па кажи ми, где је то било и с киме?

Филип се у себи смејао и мислио: тако ти и треба, заврзане и магарчино једна.

— Прођи сутра око шест сати оним сокачићем, што иде паралелно са вериншком улицом према Верингу. Сокак се зове Fuchstalergasse.

— У које доба? — угушиваше Никола сузе.

— Кажем ти у шест сати.

— Аха, — у шест. Никола је једва разумео шта је овај говорио, али је: у шест — добро разабрао.

Нису се дуго разговарали. Растадоше се. Филип после причаше разговор са Николом на уобичајен ироничан начин, да су се сви смејали.

Када се Никола одмакао од Филипа, постаде нервозан те је мислио, да неће моћи издржати до ујутру.

Када се удаљио од Филипа, и опет није веровао у истинитост његове тврдње. Никола се дигне и отиде Пихлеру у посету. Он исприча Пихлеру шта се говори за Ану, на што му Пихлер одговори, да је то њему већ све познато, и не хтеде одмах изрећи свога суда.

— Ја не верујем да је она така, то је лаж и све друго, само не истина — говорио је Никола речи, које га нису ни мало тешиле. — Она је увек била искрена према мени, и ја сам је упознао као племениту и истиниту.

Пихлер се мало намргоди, но задржа и после тога хладно лице. Поћута мало и онда благо и пријатељски ослови Николу.

— Драги пријатељу, не бркајте јаву са својим жељама. То што ви говорите, то су ваше жеље, а знајте, да је јава увек другачија, него што ју себи идеалисте замишљају. Ви сте у односају према Ани идеалиста, но она то не заслужује.

— Не, ја никада нисам идеалисао о њојзи, ја сам увек ишао да је познам онакову какова је она у истини, и ја се не варам. Када би она за час и пошла странпутицом, то не би била њезина кривица.

— Хја мој драги — рече Пихлер исто онако хладним тоном. — Онда искуство за вас нема наука. Сећате ли се ви шта сам ја вама говорио? Човек пре свега мора бити јунак, да сме извесне истине да за истине прими. Те истине су, као горке пилуле за телесно опорављање, — за спас душе. Ви сте могли из мојих савета вама одмах сазнати,

да озбиљна љубав с Аном неће имати добар свршетак. У што сте се уздали човече?!

— У Бечкињу, коју сте са сокака упознали!

— Ваљада тек има изузетака међу њима — тешио се Никола.

— Разуман човек мора сав свој живот па и ако је ожењен тако удесити, да све буде, како он својим умом удеси, нипошто пак не продати своју слободу женској вољи и ћуди. Ми мушкарци, ми смо чувари чистоте и племенитости, несебичности и сталности. Ми мушкарци, ми смо ступови друштвени. Ниједно неморално мушко дело није опасно за морал. За то су криве и одговорне женске са сваку нечедну мисао, ако је покољење наследи и трује се кроз њу. Мушки никада не може тако ниско пасти као једна женска. Проститутски заводи и отровнице су доказ томе. Па ако је мушки и учинио једно тако дело, то је женска слабост прешла на њ, па и ако је мушки исто онако пао као женска, и то су изузеци, у њему је само овладао женски отров. Па осим тога још Бечкиња! Оставите ви њу, мој драги пријатељу, нека иде она тамо, куда је пошла. Ви не треба ништа за њом да жалите. Ана је отишла оним путем, којим је морала поћи, кад је први пут прекорачила праг конзерваториума са уображењем и мишљу, да буде уметница, да заводи недозвољеним средствима мушке. Та сам ју је Беч већ претходно за то спремио. Одбаците ви те мисли што пре, док не буде касно. Примите ви овај мој пријатељски савет и пљуните на све што је било и радите свој посао. Сада ето имате једно искуство за науку.

Никола није хтео више слушати Пихлера,

јер његове речи су га ударале као да га је мач пробадао кроз груди. Он се опрости с Пихлером још очајније.

Никола се најзад одлучи на задњи корак с Аном, или — или, да се умири једаред, јер овако се није дало даље.

Идући састанак с Аном није био утешан за Николу. Једног дана је опет дочека пред конзерваториумом после подне око пет сати. Знао је када Ана долази и одлази сваки дан са конзерваториума. Ана му рече, да има хитна посла и да се жури. Он је молио да се бар сутра састану.

Ана му одговори, да то нема смисла.

Никола уједаред дође ван себе.

— Ана ти си ми неверна, ти ме вараш пред читавим светом — викне он њој у очи, не осврћући се на свет, који је пролазио мимо. — Бар ми признај то!

— Ти си сишао с ума — уклони се испред мене! и пређе на другу страну улице и убрза кораке. Он за њом и стигне је.

— Молим те остави ме саму — идем своме лекару! и оде најбржим корацима.

Никола оста као скамењен. Истина је, све је истина — призна он у себи најзад, и гледао је за њом. Но ипак није хтео да ју изгуби из вида. Дошавши к себи, пође за њом до „ринга“. Ана се пред потером упути станици за трамваје. Ту Никола спази Ану, где седе у један трамвај, који води у један крајњи противан бецирк од онога, у ком је она становала.

Ова замеће траг — помисли Никола у себи. За њом више није могао, јер је трамвај већ био одмакао. Није се дао сасвим збунити. Брзо скупи сву снагу у себи, поче мислити, шта сад? и

падне му на памет у један мах сав план. Са тврдом одлуком, да шпионира Ану, пође да тражи Филипа. Овог нађе у „корбу“ и саопшти му, да вечерас хоће да иде у онај сокак у заседу.

Филип се крене с њиме више из ироније, него из наклоности, да помогне Николу у беди. Ову љубазност је чинио да може после причати својим друговима једну сензационалну новост.

Код Филипа се Никола сасвим преобуче. Метне на се онај чувени кратки капут Филипа Маџарине, који је овај облачио, кад је ишао на састанке са оном њему драгом ниском класом бечких женскиња; на главу метне Филипов шешир са великим ободом, којим ће се у згодним моментима умети сакрити, да га не познаду. Тако удешен, упути се у Fuchstalergasse, за који му Филип рече, да је у њему видео Ану с оним господином.

Fuchstalergasse је једна од оних споредних и мртвих бечких улица, која из деветог округа води у Веринг, крајњи округ на западној страни Беча, а лежи у близини Währingerstrasse.

Том малом улицом не пролазе други, него само они, који станују у њој. Таки мали сокаци су с вечера вазда мирни и безопасни за љубавне парове; ту беху сигурни од страних погледа и шпијунаже.

Никола завири у сокак. Нигде никога не беше у њему. Пође њиме. Овај сокак није дуг. Лагано пође даље и на све стране се обазирао. Поред њега прође неколико лица брзим ходом. Дође до краја улице а опет се врати. Сретне свега један љубавни пар, који прође поред њега и изгуби се у улазу једне оближње куће. Поче га мучити што не види Ану са оним господином.

Никола је чекао читав сат у тој улици, гледајући на сва четир угла и ништа није видео.

Око осам сати врати се доста умирен кући и не хтеде ићи Драганићу на вечеру. Идућег дана није могао Никола много да размишља. Једва је чекао вече. У исто доба као и јуче, чим се смркло, упути се опет у исту улицу. Мучило га је, што и опет ништа није видео. Чекао је више од по сата, и не виде ничега сумњивог. Већ је мислио, да је Ана морала удесити састанак на другом ком месту — можда у хотелу! суне Николи кроз главу, и задрхта при тој помисли.

Хука и тутњава вароши допираше и у ову мирну улицу. Њему сину у души сва прошлост, и то она срећна прошлост, кад је у тој хуки осећао сву срећу велике вароши. Сети се оног доба, кад се заносио у мислима за правом срећом уз ову хуку, и сада мораде оборити главу од туге и бриге. У тај мах чује за собом шапат. Брзо се окрене и на женској, која се чврсто упила уз мушкарца с којим иђаше испод руке, позна Анин дуги огртач. Она је овај огртач облачила, кад је било кишовито и ружно време. Николи удари крв у главу. Брже завали шешир на очи и одбатрга се на другу страну. Ану позна по ходу и по покретима и ако се чврсто упила уз мушкарца, који је био у цивилно одело обучен, и њојзи непрестано полушапућући говорио. Она је ћутала, но по свем њеном понашању Николи се учини, да се није могла томе шапату и дражи тога говора одупрети.

Никола се савлада и опет пређе на другу страну, те удари управо њима на сусрет, да јој у очи погледа, и да јој се тиме освети, јер ју је ухватио на делу. Кад дође спрам ово двоје уплаши

се, натуче шешир још већма на очи, погури се и сада их је могао посматрати. Спази Анино лице, које је било бледо од страсти и узбуђења. Сећаше се, да ју је таку често виђао у оно срећно доба, када се са њиме по читаве сате љубила. Анини погледи беху одано и са чежњом упрти у очи мушкарца, који је непрестано говорио.

— За данас си ми обећала, да ћеш к мени доћи — шапну мушкарац кад дођоше спрам Николе, и не пазећи да ли их ко гледа.

Са једним кратким погледом промерио је Никола и лице овога мушкарца. То је било мушко лице, са каковима се Никола већ много пута сретао. Имао је нечега сличнога оном официру, кога је оно двапут видео пред конзерваториумом. И овај спадаше у ону врсту мушкараца. То је био од главе до пете углађен господин. Брк му беше уфитиљен, а изнад врхова два брка светлиле се очи као у дивље зверке у вече, које поред све оштрине беху благе и имађаху у себи оне светлости и сјаја, који хипнотише. Често је Никола виђао овакe мушкарце и од првог погледа их је мрзио, клонио их се и бојао их се; — у њима је вазда видео своје супарнике. То је она раса мушкараца, чијој спољашњости извесне женске не умеју да се довољно одупру.

Никола се повуче и забезекнут скоро не дишући, гледао их је из прикрајка. Ово двоје пак ништа се не освртаху, да ли имаде кога у њиховој близини. Дођоше до улаза у једну кућу, он хтеде унутра с њоме, но она га повуче за собом. Прођоше врата. Одоше даље. Опет се врате натраг и опет стану пред врата.

Било је око осам сати и мрак беше легао на улицу. На улици не беше никога, осим још два

младића, који су подаље другом страном ишли горе доле и очито узастопце пратили овај љубавни пар.

Наш љубавни пар није дуго стајао пред улазом у кућу. Мушкарац отпусти Ану од себе, нагне се над њу, погледа је чврсто у очи и нешто јој шапну. Она стајаше непомична као очарана. Он брзо уђе у кућу, она се осврте лево, десно и брзо оде за њим.

Никола задрхта и остаде непомичан. У то се приближише она два младића, дођоше до улаза у кућу, у коју уђе Ана. Један од њих завири унутра и сав узбуђен и блед пређе преко, где је Никола стајао. Прођоше обојица поред њега.

Сокак је био миран и Никола је све могао чути, шта су се ова двојица разговарали.

Лице овога што је завиривао у улаз, одаваше младића од 16—17 година; по интелигенцији и цртама лица судећи ученик средње школе. С уздрхтаним гласом поче брзо говорити.

— Ханс, Ханс, две године ме уверава, да ме воли! две године ме је увек заљубљено гледала, две године ме увераваше о својој љубави — ох, јао мени — Ханс — ја ово не могу претрпети, ох, две године, и ја луда нисам знао, да имам посла са сиреном, да ме сиренски мами и заварава, — ох, тешко мени!

Младић изговори ове речи тужно, као да му се сва унутрашњост ломи, окрете се према кући у коју Ана беше ушла и брисаше сузе с лица.

— Сада разумем, зашто ми никада није писала — ох, Ханс, не знаш како ми је — најрадије бих да ме нема, све ми је црно као ова ноћ. И младић говорећи ове речи, стајаше непомично на једном месту, гледајући на улаз, где Ане нестаде.

Никола брзо разумеде ситуацију. Од стида и срама прикупи задњу снагу и батргајући се пође кући. Бол и стид га силно савлада и кад дође кући свали се у постељу, те нејасно и неразговетно створи му се мисао у глави: како би било свему крај учинити. Но у ушима му још зујаше болно јецање несрећног оног младића.

Брзо престаде мислити о тој новој мисли, стидећи се сам себе, да не буде као овај гимназијалац. Баци лице у јастуке и сам поче говорити речи онога ђака са улице: ох, јао мени! јао мени! тешко мени, тешко мени!

XI.

ПИХЛЕР.

У исто време, док је Никола водио ову борбу са Аном у себи, и за подузеће Драганићево наступише црни дани. Као што се то често дешавало, од како подузеће постоји, и сада се деси. да су се изменили неки чланови и на несрећу Драганићеву иступише баш они чланови, који у назад плаћају. Ови иступише са поруком, да не могу сада платити, већ нека се Драганић стрпи. Драганић би се драге воље стрпео, када би то само до њега стајало, но опстанак друштва напокон није зависио ни од њега ни од Резе, већ баш од пекара, трговца за шпецерај, а нарочито од месара. Ако им се не може стари дуг да врати. они једноставно уставе даље давање меса, хлеба, кафе и т. д.; а када се нема новаца и кол непознатих се месара не да нови кредит отварати. Када пак месар откаже кредит, док се не исплати стари дуг, или бар половица, онда је нестало главног „артикла“ за јело, јер сва та господа имађаху фини стомак. За њих се и за ручак и за вечеру морало спремити најмање једно јело с месом.

У исто оно време, када је Никола јурио

очајно преко Alserstrasse и ринга према конзерваторијуму и кроз оне усамљене и мрачне улице, у исто је доба и Драганић мерио пут од своје куће до шпецерајисте, до пекара, а највише до месара, и као што је Никола залуд лутао очајан кроз варош за Аном, исто се тако и Драганић очајан и без савета, шта да чини без новаца и где наново да отвори кредит, враћао кући у крило својој Рези и после безуспешнога саветовања с њоме, постајао блед, очи му се светлиле као нервно болесног човека, и сада самој Рези држао говор о свом ужасном положају, своју љубав и не узимајући у обзир. Реза пак као озбиљна и трезвена домаћица није се хтела да баца у очајање, јер се уздала у ону малу суму, коју је за ове две године, од како куха, себи умела да скуцка без знања Драганићева.

Месар је отказао. Све је било свршено. Драганић се није плашио, што му је овај претио тужбом, ако му се сума не исплати одмах. Он је у главном очајавао, што му је месар у опште отказао даље давање меса, а на другој страни нигде није могао испословати нов кредит.

Пихлер је био дужан за пет месеци. Кад би он могао да врати, мислио је Драганић, све би било спасено. Но Пихлер се извињавао тиме, што му се издавање новца за један статистички рад, који је академија наука већ примила, закаснило због тога, што је секретар на путу, а без његова потписа се тај новац не може издати.

То је била светла тачка за Драганића. Ако би се секретар брзо вратио, или ако се већ вратио с пута, то би Пихлер могао добити свој новац одмах. Драганић је више пута наваљивао у задње време на Пихлера, да се распита за адресу се-

кретара академије наука, али Пихлер га је увек вешто умео да одбије, но чим је Пихлер отишао, Драганић је и опет почео размишљати о тој ствари и дошао до закључка, да би се ипак тај новац на известан начин могао набавити. Он не напушташе ту мисао, шта више ју је сада, кад је месар отказао кредит, сматрао за једини спас, јер иначе читаво подузеће пропада, он би се са Резом морао растати, и онда га чека извесна пропаст. Јер ово подузеће са Резом, то је био плод његовог задњег напора и труда, а осећаше, да је у њему две задње године знатно опала његова радна снага и мужевност у опште. Силно је осећао притисак скорих четрдесет година.

Сутрадан после оних мучних Николиних доживљаја са Аном, на четвртом спрату на вратима, где Пихлер станује, неко закуца. Пихлер је био код куће силно нерасположен због Драганићеве неприлике која, ако би се неповољно свршила, и њега би исто тако силно ударила као и самог Драганића, јер оно мало новаца, што је заиста имао добити од академије за један омален статистички рад, то је било уопште једино уздање, на које су зинуле биле и хала и врана. Сви дужници и газда, који му је стан издавао и сви редом до Драганића, чекаху на секретара академије наука да се врати са свога пута и да реши толико заплетено Пихлерово новчано питање.

Било је рано ујутру, кад је Драганић закуцао код Пихлера. Пихлер мораде сам устати и отворити врата.

— Ако у Бога верујете, нађите ми, господине Пихлеру, ма где новаца, док ваши не приспу.

Драганић је ово већ десети пут овако нападао на Пихлера. Но сада овом приликом га је

први пут због новаца у стану посетио. Пошто је Драганић био сасвим блед и неиспаван, а већ јуче Пихлеру почео да прети, кад га Пихлер виде у својој соби, и иначе нервозан и слаб, изгуби сву снагу.

— Ја не могу нигде у Бечу наћи новаца — господине Драганићу! Будите мирни, утишајте се и чекајте. Ето и ја чекам, већ три месеца како сам требао добити овај новац, па ево још и данас мирно чекам и ништа ме не мучи тај случај.

Пихлер и ако је био узбуђен и нервозан, ово је говорио сасвим мирно и лагано, да и самога Драганића умири.

— Па тражите у родбине — рече Драганић наваљујући на њ.

— Ја сам вам већ једаред казао: ја немам родбине.

Драганић видевши овог мирног и сада скрушеног човека пред собом, због ових речи постаде љут. Но ипак надвлада његова према сваком покорна природа, ућута, баци се у мисли, побледе још већма и уједаред постаде очајан.

— Господине Пихлеру — поче му Драганић као луд гледати у очи. Најпре га је гледао неко време па онда настави.

— Ви ћете мене упропастити! Разумете ли те речи? Ја сам све и моје и Резине ствари, сат, ланац, прстење, хаљине и све што је у кући остало од вредности, све смо ми то у бесцење продали, — вас хранећи, јест вас, хранећи по године, а ви ми тако враћате дуг! Ја сам пропао, — не, ви сте ме упропастили, и сасвим ћете ме до краја упропастити. Све што сам од вредности имао, ја сам које продао, које заложио. Ево видите ли на мени овај отрцани капут.

Ја сам морао мој бољи да цадем „тандлеру“ за овај, само да добијем од њега 4 круне, да могу вама данас ручак да спремим. Сви остали, осим оних, што су ме пре неколико дана оставили, сви су платили за читав месец унапред. Ја сам са њиховим новцем платио један део дугова, али месара нисам могао да исплатим, да могу данас бар за све оне меса да набавим, који су ми напред платили. Ако ми ви не набавите код једног вашег рода овде у Бечу и то одмах . . . . Драганић није могао да доврши мисао, већ му је пало нешто друго на памет. — Хајдмо одмах к њему, том вашем роду! и он очајно, скоро претећи гледаше Пихлеру у очи, не скидајући отуд погледа.

— Ама ја немам рода у Бечу, ја у опште немам рода — рече Пихлер. Он би се сада Драганића најрадије опростио, но пошто је Драганић постајао све уочитији, Пихлера поче по мало остављати урођена му присебност, нервозност све више поче отимати маха и он се поче плашити Драганића, но то никако није смео показати.

— Ви хоћете да ме сасвим упропастите! Ви, ви, баш ви, нисте ни по године платили храну. Све сте то умели да учините вашим обећањима, — послаће вам академија новце. Где је та академија и која академија?!

Пихлер се диже, узме нека акта у руке на којима заиста стајаше печат академије наука и секретаров потпис и пружи их Драганићу.

— Ево их уверите се стоти пут.

Драганић му одгурне руку са актима.

— Новаца треба мени, новаца иначе сам пропао, разумете ме. Ја са мојом Резом већ две године издајем храну, а због вас ћемо ево сада пропасти.

— Али вас уверавам, да када дође прави час, да ћемо вам се за то страшно осветити — узе Драганић претити, но брзо пређе у други тон. — Но нећу вас, већ ако пропаднем, себе ћу убити. Ја сам све спремио, јер за мене другог излаза нема. Ја сам данас сутра 40 година. Мислио сам својим радом са Резом стећи мало новаца и мира, па да се могу спремити за задњи испит, постати свој човек, стећи себи топло огњиште, за којим толико тежим, а због вас ево све ће да пропадне. Ал' ја то не могу дочекати. — Ја одмах идем кући — па —

Пихлер, који је за време овог задњег говора седео дршћући од нервозности и узбуђења као прикован уз наслоњачу са завањеном главом, уједаред скочи.

— Господине Драганићу, изговори Пихлер узбуђеним и застрашеним гласом, показујући сажаљење према њему.

— Немојте ићи кући! настави благим тоном и уздрхталим гласом. — Ја ћу имати новаца, скоро ћу имати новаца, и ја вам обећавам.

— Одакле ћете добити новаца?! упадне му Драганић у реч обасјан новом надом. — Је ли од куће или од родбине?

— Ама не — рече Пихлер — ја немам куће, ни родбине, ја немам никога – ја никога немам — рече и сузе му облише лице. — Ал' ја ћу добити новаца.

— Каде? упаде Драганић и опет брзо у реч.

— Добићу новаца, неће дуго трајати, и ја ћу имати новаца, имаћу доста новаца и вама ћу онда дати новаца, за свих пет месеци, за којих *вам* дугујем.

— *Ал'* откуда? кад немате ни родбине ни *куће!?*

Што ми то не кажете бар? Драганић беше обнадежден задњим речима Пихлеровим.

— Добићу ја новаца — скоро ће то бити.

— Ама од кога? — питаше Драганић очекујући одговор тако жељно као и сам новац.

— Од кога и каде очекујете тај новац.

— Ја вам кажем од — академије.

Драганић, који је већ био мало умирен досадањим уверавањем, на ове речи зловољно одмане главом.

— Ах, када ће то бити!

Сад обојица стајаху ћутке један поред другог, Пихлер у страху бодро посматрајући Драганића, да ли му је из узавреле главе ишчезла мисао на самоубиство, јер би евентуално и њега, Пихлера пре себе могао убити; Драганић пак мишљаше, куд сада да се обрати за новац. Он је код Пихлера, мислећи да овај може да имаде новаца, покушавао најснажнијим срествима, прво лажју, да због њега, Пихлера неће моћи задњи испит правити, а у ствари до сада је свега имао један тентамен; друго пак покуша претњом и самоубиством, и кад виде, да је Пихлера бацио у очајање, а овај ипак не издаје новац, био је Драганић потпуно уверен, да овај нити имаде новаца, нити ће у опште скоро имати, а академија! — мишљаше Драганић — то је велика реч, која у овој беди неће хтети помоћи. Поче озбиљно мислити, како би и без академије нашао новаца. Само од академичара и од књижевника не ишти новаца, — заврши Драганић овај низ мисли.

Поче се спремати на полазак. Пихлерово се лице мало разгали. — „Ово је прави лопов и лажов“ помисли Драганић.

— Ви полазите? запита Пихлер, застаде мало

и замисли се. — Хоћете ли примити драги пријатељу један мој савет?

Драганић се тргне. Лице му сину од нестрпљења и наде, као у прво доба младости.

— Хоћу — рече — само брзо на среду с њиме!

Идите оном вашем пријатељу Србину трговцу на Сан-Марксу, оном господину, што иде увек у чизмама, он је богат, иштите од њега у зајам за кратко време. Он ће вам дати, да месара исплатите. Само покушајте код њега. Ја се не варам.

— Живео Пихлер! Живео! поче Драганић у екстази да виче. — Ах ти си мудра глава; тебе треба поштовати. Спасено је, све је спасено, идем одмах тамо! — И Драганић се брзо поче праштати, и даље уздижући и узносећи мудру главу Пихлерову.

Када Драганић оде, Пихлер поста тишији, али поред све мудре му главе, није могао потпуно да влада над собом. Ту је било разних мисли и сећања на своју прошлост, која му обузеше и срце и мозак, а није их могао отуд да разгони. Седе у наслоњачу, а мисли из прошлости са још већом силом навалише на њ.

Тако лежећи у наслоњачи затече га Никола.

Погледаше се без учтивог осмејка. Обојица су у овом моменту требали туђе помоћи. Никола је дошао к Пихлеру, да ју у њега нађе.

— Нисам вас већ два дана видео, господине Пихлеру, нисам вам могао казати, како сам страдао с Аном.

Пихлер не показиваше никаквог изненађења ни лицем, ни покретима ни примедбама. И даље је мирно седео и слушао Николу, који му кроз сузе све исприча, што му се задња три четир дана десило. — Ето, то сам вам ја учинио —

рече Пихлер очајно, кад Никола све сврши. Ја вазда хоћу добро, а зло стварам и на добро упућујем и друге и себе, а несрећу замећем и код себе и код других. Така је моја срећа, лична моја срећа или боље рећи несрећа, да ми се не да ни туђе добро да видим, да се на туђем добру и ја разонодим. Али ипак немојте мене кривити у тој вашој несрећи, ја сам све другачије хтео; ви знате како сам вам ја саветовао, али ви ме нисте хтели да послушате. Ја сам вам добар савет дао, да се најпре научите животу, па онда да живите а ви сте хтели пре науке живот. Но тешите се, млади пријатељу, што сам ја такав савет као вама, у оно време дао и себи, и као ви, исто тако га се ни ја нисам држао, али сам зато горе прошао него ви, јер за вас још ништа није касно, још се даде све поправити, само спасавајте чисто срце, чисту чежњу и жељу за живот. За вас још није касно, али за мене, драги пријатељу — видите ме, погледајте ме добро! ја сам права жртва онога, чега је само један део ваше младости живота жртва. За мене више ничега нема на овом свету, јер немам више шта да чувам овде — и он показа на груди. — Ви још можете — само што пре, да не буде касно, као код мене.

Никола није умео све ове речи да разуме. С почетка поче немирно ићи по соби, но када види Пихлера дубоко тронута, посади се на столицу у крају собе. За час обоје ћутаху.

— Видите ли, господине, тај бол, који вас сада тишти, тај ме кошта среће овога живота. Нека вам мој живот буде опомена, како не смете даље наставити свој живот. Саслушајте ме, господине, кад већ тражите од мене савета. Ове

моје речи нека вам буду то. Ја ћу вам испричати свој живот, који нека вам буде на поуку.

Пихлер поче свој живот овако да прича.

— И ја сам као и ви данас у своје време био весео бечки ђак. Оно што сте ви желели и данас још желите, то сам све и ја желео. Ја сам из боље куће. Отац ми је био окружни судија у једној аустријској провинцијалној вароши, и могу вам рећи, да сам био тако васпитан, да кад сам дошао амо у Беч, биле су ми многе најбоље куће отворене. И ја сам ушао у кућу једног човека од новца, титуле и друштвеног положаја, који је своју каријеру свршио посланичком столицом на државном сабору. Ја сам у кућу одлазио због његове лепе кћери, јединице, која је била чувена лепотица, а имала је и велики мираз и велику протекцију поред оца. Ја сам с правом претендирао на ову девојку, јер сам је пре свега љубио, јер сам и ја имао од куће имања и јер ми је предстојала сјајна каријера на правном путу. Ја сам добио и руку љубљене девојке, и ако је она имала око себе за удвараче све само богаташе, посланике и титулаше. И она је према мени осећала исту наклоност. Ми смо живели срећно. Ја сам је љубио љубављу, која све чини, све прегорева и све жртвује. Живели смо удобно, јер сам добио сјајно место већ кроз саме везе, које сам имао од свога оца, а које сам задобио и кроз њу.

— После једногодишњег брака ја се разболем, но не опасно. Она ме је нежно неговала, но болест у стомаку није пролазила тако брзо. Морадох заједно с њоме у једно светско купатило. У купатилу смо се упознали с једном породицом из Баварске. Ова породица и још некоје познате бечке породице беху наше дневно друштво и за-

бава. Доцније нам се прикључи неколико непознате младе стране господе, између којих један беше врло одан удварач женскињама, нарочито женама. Но ко би шта мислио, још мање на какове романтичне љубавне пустоловине.

— Ми смо се највише држали оне баварске породице, с којима смо се одмах најискреније спријатељили, и посећивасмо једно друго. Људи који по наравима и начину мишљења једно другом одговарају, брзо се нађу и не раздвајају се више.

— Једног дана после ручка рече ми моја жена, да иде у више посета. Удесимо да ћемо се после мога купања састати код главног павиљона, где смо обично пред вече седели и музику слушали. Кад сам после купања тамо дошао, нисам је тамо нашао. Помислим, да ће бити на шетњи; обиђох све главне алеје и стазе, куд се свет шета, сретнем и Баварце, но они ми рекоше, да од јутрос нису били с њоме. Ја се покупим, вратим се у стан, а кад је ни тамо не нађох, мене обузе неки немир па страх и слутња. Брзо излетим напоље, дођем и опет до оног места, где смо се требали састати; свет ми не знаде ништа казати. Обиђем све стазе парка, затим још једаред главне улице купалишта, рештаурације и хотеле и распитивао сам се свуд, но једино, што сам могао дознати за извесно, било је то, да су је видели испод руке са једним господином, где отидоше према жељезничкој станици. Тамо дознам, да је по описивању слична дама мојој жени у $^{1}/_{2}$ 2 сата са једним мушкарцем отпутовала брзим возом према Немачкој. Кад сам то дознао, било је $6^{1}/_{2}$ сати у вече. Дакле било је прошло 5 сати од како их је нестало.

За то време могли су бити већ преко границе, а мени одузета могућност, да известим веће станице.

— Драги господине, мене је моја жена изневерила, оставила ме у болести!

— Ја сам морао брзо да побегнем из купатила. Морао сам да оставим то место, где ме је свака стаза, сваки жбун, сваки кутић подсећао на њу. Кад сам се вратио кући и тамо нашао све ствари онако, као што их је њезина рука оставила, ни ту нисам имао станка. Хтедох се дужностима и радом у звању забавити, но на моју несрећу нисам могао више вршити својих дужности због живчане болести, која је после свега овога наступила. Шта сам знао сада радити? Узмем нов допуст од 2 месеца, но кад се вратих, моја болест је тако напредовала, да сам по савету лекара морао и звање оставити. У Бечу више нисам могао остати. Ништа ми друго није приостајало, доли бегати одавде, где су ме успомене на њу мучиле и где ми живот беше страшан.

— Две године сам лутао по свету и када сам се и опет вратио натраг у Беч, — немојте тражити, да вам све интимитете причам, — примио сам се места као сарадник једних берлинских новина и као дописни члан академије наука, од чега ево данас не могу да живим.

— На три године после оних догађаја, имао сам бракоразводну парницу с мојом бившом женом. Већ сам се био примирио и са̂м сам је бранио на парници. Већ онда се нисам љутио на њу, као што се ни данас више не љутим. Ни после, а томе је прошло већ 10 гоина, никада ми није падало на памет, да јој сметам или шкодим у животу. Ја сам је управо на суду одбранио, моји

си разлози били најјачи пред судијама, да је она морала једаред тако учинити као што је чинила, јер читаво њезино кућевно васпитање и њезине друштвене навике у Бечу су је на то навеле.

Ах Бечкиња вам је бедно чељаде. Ту однегована, где непрестано гледа пред собом највеће творевине људског духа, окружена страсним ласкавцима, грех јој постаје навиком, она мора да пада, али да и нас вуче за собом. Ја сам се растао са мојом женом с пуним уверењем, да је она заиста морала тако чинити, као што је чинила; — а то ме је потпуно умирило. Ја се и данас сећам без огорчења, које нема смисла, јер то би значило појимати свет и људе другачије, него што јесу. Мени је данас све јасно. То право сазнање живота и људи ме потпуно умирује. Ја сам о жени стекао потпуно уверење; но побијам, да сам га стекао својим личним несрећним искуствима. Моји су ми лични доживљаји само помогли, да стечем једну потврду више за уверење, које ми је тачно познање људи стално учврстило. С почетка сам додуше морао да претрпим много огорчења и разочарања, што нисам имао стална уверења. Данас је сасвим другачије. Ја у себи имам непоколебиво уверење о данашњем свету, то је чврст и необорив камен и нема ничега у животу, што би ми то знање о свету могло поколебати или оборити. То уверење је данас стална заштита моја против свега зла овога света, то ме одржава међу људима.

Никола га с пажњом слушаше и заборави на свој јад. — Све мишљење му обузе ова страшна повест, нарочито хладни и зрели закључци Пихлерови.

Пихлер настави даље говор мирно, као каково предавање.

— Знате ли ви ко је створио ту кужну атмосферу великих вароши, у којој пропада људско поштење и људска срећа? Неколико неваљалих људи у историји, с којих је то ево прешло на велике вароши, а са њих труje данас и најзабитније крајеве. Ту кужну атмосферу великих вароши подржавају данас преживели богаташи и блудне жене. Показати се у овом великом свету, да човек имаде сувишног новца, којим је у стању издржавати неколико гладних женскиња, добро их хранити, појити и ресити их свилом и златом, то је данас романтично лепо у очима великоварошког света. Он се у себи стиди тога, али га ипак то мами, јер репрезентира удобност, безбрижан и весео живот. Но тај богати свет купује себи за скупе новце забаву, за којима сва велика варош чезне, клања им се и пропада због њих. Зар ви не видите да нестаје породице? Разуздана слобода, то је идеал, лакомислена женска циљ и сврха. У ту лакомислену расу се претвара кроз велику варош читаво савремено човечанство. Срећан је онај, који нема деце, да их данас мора да васпитава. У великој је вароши укаљан сваки идеал и нарушен сваки ауторитет. Брак овде није светиња, нити је породица више морална друштвена установа. Отац и мати нуде своју децу у петнаестој години младим људима за цену наде на будући брак, жена оставља свога мужа, проневерава му иметак за љубав једног сокачког скитнице, муж је без праштања прима, а жена му се без кајања враћа натраг.

И на несрећу човечанства овај велики промет је довео све и најудаљеније крајеве у најближи додир са тим кужним великоварошким *ваздухом и тако* је та кужна атмосфера великих

вароши пренесена у све крајеве, где је пре свеж ваздух владао. У мале вароши, села и свуд допиру вали те кужне струје, а људи — како да вам преставим? они не умеју да се одупру тој струји. Људи на тој струји су као лишће. Но да вам јасно представим.

Пихлерово лице постаде необично живо, његове чкиљаве очи се засветлише, он диже руке и неко ванредно одушевљење уђе у све делове његова тела: у лице, очи, руке и сами прсти добише живота, почеше говорити.

Пихлер настави даље.

— Јесте ли видели кадгод шуму у позну јесен, или дрвећем засађен велики врт, када ветар дува и са дрвећа лишће пада? Најпре видите, како све стоји мирно, сваки лист имаде свој положај, другачији него све остало лишће; свака грана стоји на другу страну окренута. Ал' уједаред дуне ветар. Све гране и лишће на дрвету посегне на једну страну за ветром. Оно жуто лишће са грана почне да отпада, но ветар све уједаред зграби, и оно лишће, што се отргло са грана и оно што је на земљи лежало и све понесе са собом. Све то лишће, и оно што се по земљи ваља и оно што се лепрша у ваздуху, све показује у исти мах једну и исту страну, врх или ону страну, где је корен, ви видите или леђа свему том лишћу или жути предњи део, све се то окреће на том путу, куд га струја гура тако сагласно и истоветно, као војска по заповести. Чудно, али лепо и непојмљиво истинито. Таки смо и ми људи нашег доба. Као што лишће на ветру, тако се све данас повија и иде за струјом велике вароши и без икакове способности на отпор као и оно лишће, сви мк

— Знате ли ви ко је створио ту кужну атмосферу великих вароши, у којој пропада људско поштење и људска срећа? Неколико неваљалих људи у историји, с којих је то ево прешло на велике вароши, а са њих трује данас и најзабитније крајеве. Ту кужну атмосферу великих вароши подржавају данас преживели богаташи и блудне жене. Показати се у овом великом свету, да човек имаде сувишног новца, којим је у стању издржавати неколико гладних женскиња, добро их хранити, појити и ресити их свилом и златом, то је данас романтично лепо у очима великоварошког света. Он се у себи стиди тога, али га ипак то мами, јер репрезентира удобност, безбрижан и весео живот. Но тај богати свет купује себи за скупе новце забаву, за којима сва велика варош чезне, клања им се и пропада због њих. Зар ви не видите да нестаје породице? Разуздана слобода, то је идеал, лакомислена женска циљ и сврха. У ту лакомислену расу се претвара кроз велику варош читаво савремено човечанство. Срећан је онај, који нема деце, да их данас мора да васпитава. У великој је вароши укаљан сваки идеал и нарушен сваки ауторитет. Брак овде није светиња, нити је породица више морална друштвена установа. Отац и мати нуде своју децу у петнаестој години младим људима за цену наде на будући брак, жена оставља свога мужа, проневерава му иметак за љубав једног сокачког скитнице, муж је без праштања прима, а жена му се без кајања враћа натраг.

И на несрећу човечанства овај велики промет је довео све и најудаљеније крајеве у најближи додир са тим кужним великоварошким *ваздухом и тако* је та кужна атмосфера великих

вароши пренесена у све крајеве, где је пре свеж ваздух владао. У мале вароши, села и свуд допиру вали те кужне струје, а људи — како да вам преставим? они не умеју да се одупру тој струји. Људи на тој струји су као лишће. Но да вам јасно представим.

Пихлерово лице постаде необично живо, његове чкиљаве очи се засветлише, он диже руке и неко ванредно одушевљење уђе у све делове његова тела: у лице, очи, руке и сами прсти добише живота, почеше говорити.

Пихлер настави даље.

— Јесте ли видели кадгод шуму у позну јесен, или дрвећем засађен велики врт, када ветар дува и са дрвећа лишће пада? Најпре видите, како све стоји мирно, сваки лист имаде свој положај, другачији него све остало лишће; свака грана стоји на другу страну окренута. Ал' уједаред дуне ветар. Све гране и лишће на дрвету посегне на једну страну за ветром. Оно жуто лишће са грана почне да отпада, но ветар све уједаред зграби, и оно лишће, што се отргло са грана и оно што је на земљи лежало и све понесе са собом. Све то лишће, и оно што се по земљи ваља и оно што се лепрша у ваздуху, све показује у исти мах једну и исту страну, врх или ону страну, где је корен, ви видите или леђа свему том лишћу или жути предњи део, све се то окреће на том путу, куд га струја гура тако сагласно и истоветно, као војска по заповести. Чудно, али лепо и непојмљиво истинито. Таки смо и ми људи нашег доба. Као што лишће на ветру, тако се све данас повија и иде за струјом велике вароши и без икакове способности на отпор као и оно лишће, сви ми

тако једнолико и једнако јуримо за том кужном струјом великога света. И нема чврсте воље људске, и нема снажног духа, који ће да се одупре томе искушењу.

— Када смо једаред загазили у ту атмосферу, за навек смо изгубили нашу невиност, залуд чезнемо за оним добом, када је све у нама било чисто и невино. Па све када би нам се једаред и повратило то доба, ми више нисмо способни за чедан живот.

— То ми сви, који смо једаред били окужени, увиђамо, а то сазнање нас све дубље ваљује у кал и талог овог живота. У нама је умро природан укус, ми смо испали из тока природних догађаја. Ни уље неће да се меша са страним елементима, само се човек без избора са сваким гадом испод себе меша.

— То је наша пропаст. Доћиће друга покољења; она ће можда бити срећнија, јер ће човечанство једаред прекинути ову страшну борбу против себе. У природи вазда постоји борба једнаког против једнаког. Свака ствар имаде свога непријатеља, али и своју одбрану. Је ли то новац, дође шпекулант па га измами, али дође још већи ум, пак га врати; је ли здравље, дође болест, па ће га утаманити, али отровом ћу сваку болест сузбити. Је ли снага и сила, доћи ће још већа, пак ће је покршити, но и од ове већа ће и опет стари ред повратити. Је ли неправда и насиље покварила међу људима моралан поредак, доћи ће правда и успоставити га натраг.

— Сама природа не трпи надмоћи у себи, зато се вечито у њој уздржава све, све се противности изједначују, да у природи влада равнотежа. Само ми деца данашњег доба, нећемо да тражимо

средства против свога највећег противника, против кужног ваздуха великих вароши, због чега је савремени живот изгубио равнотежу. — Нико се не јавља, да даде лека против том отрову, да се животу поврати изгубљена равнотежа. Ни с које се стране не чује узвик: доле с великим варошима! чувајте провинцију! Ја вам кажем, да нам у провинцији, неукаљаној и неокуженој од великих вароши лежи наш спас. Доле с великим варошима! мора наступити децентрализација великих центара, морају се створити природни услови за човека и његову највећу светињу, породицу, у провинцији. Сав отров, којим смо отровали породицу, дошао је из светских центара, а провинција, село, било је чувар породице. Шта је створила велика варош? Дигните у провинцији неколико културних центара, пак ћете и тамо имати културе, књижевности и уметности и то од најчистије врсте, која ће штитити невиност и чистоту — породицу, наше једино уточиште. Онај, који би као ауторитет, власт или сила викнуо овоме свету: дајте нам натраг породицу, онако чисту, као што је изишла из руку творчевих, онако благодетну, као што су је чували они тамо далеко од великог света, тај би учинио највеће дело човечанству за све будуће векове.

— Шта је оно што нам ствара прву чежњу за часним радом, за поштеним именом? Зар то није мисао на ону кућицу, где смо први пут угледали оно лице, које је за нас све жртвовало, где смо први пут угледали оно огњиште, за којим нисмо никада престали нити икада престајемо чезнути. Сурови живот је ево у нама покидао тај првобитни у нама урођен осећај и чежњу,

али векови их не могу уништити, јер и створи ли се једно покољење људско, које ће их покидати и уништити, они у деци наново ускрсавају, па ако и ова покидају тај природни нагон, овај се наново рађа у унуцима, у праунуцима, у најкаснијим се покољењима појављује та чежња за чистим животом на породичном огњишту као нов и невин цвет и с неба чека благослов. Та је чежња први закон и најсветији закон, она је силнија од човека, од читавог човечанства, од свију покољења, она је зајамчена заповешћу, да се људски род одржи, и задовољавајући ту чежњу, да је он смисао овоме животу.

— Зар мислите да човечији дух имаде у себи икакву другу чежњу, чије задовољење ствара већу срећу од ове? Мислите да човек своје страсти и сам себе задовољавајући ствара себи срећу? Каково задовољство даје то вечито мишљење, само о себи? Човек сам себи никада не може бити нека сврха, неки задатак, који кад испуњава, да себе може усрећити тиме. Или зар мислите да сама борба за неку идеју даје животу смисао? Та борба за идеју лепа је из далека само када је посматраш, али погубна за онога, који се само за њу бори. Или мислиш брат, сестра, отац, мајка да могу да буду сврха твога рода? Они имају своја уживања, срећу и животне задаће. Једина твоја рођена породица у којој твоја рођена крв има покољење, то је једина задаћа, сврха и срећа твога живота, све је остало празно. Свака кап крви, коју човек за своје рођене жртвује, тамо рађа неизмерним плодом; породица, рођена крв је наша највећа баштина, коју остављамо будућем човечанству. Ту у уском кругу своје породице човек врши своју најсветију дужност, у по-

родици врши човек праву задаћу, која читавом животу даје прави смисао и праву срећу. Кад је човек нашао то тихо пристаниште, ту на свом огњишту, стекао је право, да себи ствара националност, религију, политику и културу. Бадава се сиротињом, бедом, грешном мишљу и злим делом убија та чежња, ипак човек у уском кругу своје избе тражи оно, што му не достаје, пружа руке и стреми том мирном кутићу, где није сам, том топлом огњишту, тихом пристаништу људског живота. Тешко оном, који је угушио у себи тај нагон за својом породицом, који је изгубио веру, да она чиста постоји и снагу, да њојзи тежи, да може са узбурканог мора живота да доплови до тог пристаништа, за њ је живот вечита бура на отвореном мору, у којој мора пропасти.

— Ви, мој драги пријатељу, чувајте изнад свега чистоту тога нагона и чежње за срећом на рођеном огњишту. Немојте нипошто да једаред за свагда са уништењем невиности своје уништите и сасвим и ишчупате из душе то одушевљење; — ево вам у мени примера, на мени се научите. Заборавите и да сте познавали ту женску, јер вам кажем ово: тешко вама, ако вас нападне бура у вашем рођеном тихом пристаништу, на вашем рођеном огњишту, бура, коју ствара великоварошки живот. Кога та бура на рођеном огњишту снађе, тај — ево вам примера на мени.

Пихлер уједаред ућута. Њиме овлада дубоко чуство. Но брзо се тргне из тога стања.

— Ви сте још млади, чувајте оно, што је још остало чисто у вама! Чувајте ту чистоту жеља. Ох, ваше доба!

Пихлер паде у узвишену екстазу и настави узбуђеним, дирљивим гласом, који и ако је само по-

казивао душевно узбуђење, ипак његовој мршавој статури није добро пристајао. — О ви, који још можете, вратите се натраг идеалима људским, чувајте у себи срце, које племенито и чисто и несебично осећа, душу, која зна да се савлада. Ох, када би још једаред могао постати снажан и чист духом човек!

То је изговорио одушевљено, глас га издаде и њиме овлада смеса бола, туге и узвишеног одушевљења.

Никола је био сасма занесен досадашњим речима Пихлеровим, оне су га понеле за час собом, и он заборави на своје љубавне јаде. Није тражио савета од Пихлера. После ових речи Пихлерових учини му се то недостојно. Обојица су седели ту један поред другог сваки у своје мисли удубљен. Није потрајало дуго, Николу и опет обузе стари бол; није могао дуго овде крај Пихлера издржати.

— Господине, ја морам ићи одавде — рече Никола. Ја вам захваљујем на овим речима, али оне ми данас неће помоћи.

Никола се опрости са Пихлером. Овај му при растанку ништа више није имао рећи.

Тог дана Пихлер није ишао Драганићу.

Сутра дан и опет рано ујутру неко закуца на Пихлеровим вратима. То беше и опет Драганић. Са смешљивим лицем и пријатељским погледом хтеде рећи Пихлеру, да не долази по новац, нити да га напада, још мање да му пребаци за јучерање изостајање од ручка и вечере.

— Ама, човече, што не дођосте јуче на ручак. Нисам ја онако мислио.

После ових речи Драганић се сасвим приближи Пихлеру и лаганим и сасвим поверљивим тоном настави.

— Ствар је у реду. Пекар, па што је главно, и месар је задовољан, и код свију је и даље отворен кредит. Што сте изостали човече? Та ја нисам рђаво мислио! Долазите ви само и даље. Ви сте поштен човек, ја знам да ћете ви платити, када будете могли.

Заиста, Драганић се и овом приликом извукао својом старом вештином. Био је стари вештак у „пумповању“. Узајмљивањем је умео да живи по читаве месеце у Бечу, јер је био тако речит, када је требао узајмити, да је заклетвом и свима могућим ствствима своје речитости, чак и лажју умео даувери, да ће дуг већ сутра вратити, и ако се дешавало, да је исти дуг истог дана за навеки заборавио. Сад овом приликом извукао се из неприлике истом вештином „пумповања“, наиме: узајмио је од шпецерајисте 50 круна, коме је био дужан исплатио месара и отворио нов кредит.

Пихлер најпре рече Драганићу, да неће долазити, док не буде могао платити бар половицу свога дуга, но Драганић навали и опет на њ.

— Ама, човече, ваше друштво је нама свима мило, сви смо се тако научили на вас, да би ми сви отказали, кад би ви изостали. Без вас нема правог разговора — рече Драганић и поташе га по плећима.

Пихлер мораде обећати, да ће доћи, но Драганић мораде још истог дана после подне и опет доћи Пихлеру, да изјави жаљење, што овај и поред обећања није дошао на ручак. Тако мораде учинити неколико пута, но Пихлер више није долазио Драганићу.

XII.

КУД КОЈИ.

Прошла је пуна година дана после ових догађаја. Не само са Николом већ се и са Драганићем и са читавим друштвом код Драгинића десила велика промена. На Драганићеву се душу свалила велика брига. Почео је да страхује за своју ексистенцију. Сад је већ прегорео и помисао, да у будућности буде човек од положаја, главно му је било сада, да себи осигура залогај хлеба и да одржи ово подузеће, које кад би престало, он би се уједаред нашао на улици и умро од глади. А тога се плашио. Био је свестан свога положаја, но у њему се сачувало још поноса, да се увек знао високо држати. И сви остали беху уверени, о њему као палом човеку, но он ипак није хтео, да се види, како и он знаде, да се о њему мисли као о палом човеку. Са нервозном енергијом је умео да сузбије и најмању сумњу, час високопарним говорима, час веселим смехом а највише тиме, што је избегавао разговор о себи.

Али у задње време после свију оваких маневара, кад је остао сам са Резом и у себе се повукао, осећао је силом умор, тромост у духу

и крајњу клонулост. Осећао је, да му подузеће неће бити дугог века. Он је све изворе поверења исцрпао, а дугови га притискоше са свију страна, као кад хоће да наступи задњи ропац.

После ових догађаја наше друштво још беше неко време код Драганића на окупу. Клица распадања тога друштва лежала је у њему одмах у зачетку његовом. Драганић је грдним напором, управо рекућ, дипломатском вештином умео да одржи везе са трговцима и својим косташима, но после неколиких отказа баш оних, који су унапред плаћали, дуг код трговаца се све више гомилао, док најзад није достигао своју границу.

Распадање друштва се уједаред десило. Ни сама Драганићева финансијерска способност није умела предупредити то распадање.

То се десило овако. Једног дана дођу сви Драганићеви косташи у обичајено време на вечеру. Но на њихово изненађење када зазвонише спољa, изнутра се нико не одазиваше, само се чуо Пинчов глас, где лаје. У соби и кухињи беше пуста помрчина, кроз коју не допираше ни зрачак светлости ни наде, да ће когод отворити чврсто закључана врата. Сви се згледаше. „Где је Драганић, Реза?“ Нико није умео да даде одговора. Сви чекаху шта ће се сада десити. Почеше живо дебатовати. Филип Мађарина удараше штапом по прозору и вратима гунђајући погрдне речи. Кока је стајао достојанствено са божуром на капуту. Сви протестираху на свој начин, само Ирон стајаше непомично са обичним ироничким осмејком, који је све тумачио. Тај осмејак је свима говорио: шта тражите тамо где нема? И заиста наши млади познаници нису имали више среће уживати добро кухање Резино.

Одмах сутра добише сваки писмо од Драганића, у којим им јавља, да више није у стању давати кост. Извињавао се и своје поштење спомињао, да он не носи кривицу, пошто нема отуд више никакве користи, јер кост престаје, а са њиме и његово издржавање.

Драганић и опет остаде без занимања. У његовом досадањем животу се то често дешавало. Пре него што се са Резом упознао, живео је код једне старе удовице од 50 година. Она га је одевала, хранила и код ње је становао. Пре тога је живео од милости једне шваље, а пре ове је још имао кредита, и онамо у млађе доба налазимо доста светлих момената у његовом животу, када је још могао да „пумпује“ своје познанике Немце бечлије, пре њих родбину, а пре ових ђаке. Код ових је најпре изгубио кредит, када му ови више не хтецоше ни сексера „пумповати“, на који је у задње време био спао. Онога доба када Драгавић није морао на овај начин себи тражити средства, тога се скоро ни сам није сећао, јер га је у задње време и памћење напустило. Сад, када му је подузеће са костом пропало и када се морао растати са Резом, наступише до сада најцрњи дани за Драганића.

После ових догађаја Драганића нестаде. Њега више нико од нашег друштва није видео.

Но шта се десило са Николом? И он ишчезе, али само за неко време. Ане није могао тако лако да прегори. После онога искуства је још једаред покушао да јој се приближи и то преко писма. Написао јој је у писму, да све знаде за њу, како му је постала неверна, како му је срце поразила, но да јој ипак све прашта, само нека *му врати љубав* љубављу. Он ће све заборавити,

јер је његова љубав неизмерна и никада неће престати. Ово писмо беше сузама прожето. Кад га је она добила, откинула је парче новина са краја, где не беше ништа штампано и тамо му, без икаквог потписа и без икаквог наслова написала ове речи: „Немојте ми више досађивати.“ Тим је речима то исписано парче новина умотала у његово писмо и тако му послала задњу поруку.

Николом овлада страшна туга, која га је гонила на сва она места, где је с њоме проводио миле часе. Јурио је кроз сокаке и завиривао у у трамваје у којима се она обично пре возила. Већ кад их је из далека видео, спопадала га је најпре нека топлота па малаксалост. Првих је дана била то туга без и једног зрака наде, која је све остало осећање и мисли уништила. Никола није могао да једе нити се с кимгод састајао.

После кратког времена љубаван јад поче да се утишава и то због наде, која се у Николи без икаквог повода почела да буди. Ту га почеше мало утешније мисли у разне сне уљуљкивати. Док се тако сам варао надом, уједаред наступи у њему отпор против те мисли на љубав, која би се још могла повратити, те поче да прави план за другу љубав, са једном девојком из угледне куће. Већ се занео у мисли, да је себи изабрао нову љубазницу, поче правити љубавне планове, састанке и излете са новом љубављу. Једном приликом умисли, да је Ану напустио, да има још једно чедније чељаде и замисли себи као недеља је. У те мисли удубљен ишао је улицом мирно и уједаред изговори речи: две карте тур ретур. Већ је вадио карту за себе и за другу љубазницу да прави излет, али се

тргне на ове речи, пред очи му уједаред изађе сва садања јава, сав се стресе и њиме овлада још већи јад него први пут.

То се често понављало. Ма да је употребио сву енергију мишљења, да сузбије тај осећај према Ани, њезин лик онакав, какав је био оно у почетку, озарен најстраснијом љубави, излазио му је пред очи и вечито је чезнуо само за тим ликом.

Николина борба са самим собом беше залудна. Ане није могао заборавити за ову задњу годину дана, али је та љубав оставила страшних трагова на њему. У њему се све почело губити и мисли и осећај и спољашност. За Филипа Маџарину је постао беспредметан, а кад је почео да и опет посећује „корб“, и остало је друштво пролазило преко њега ћутке на дневни ред. Никола је изгубио интерес за другове, за забаву и за своје код куће, а са овима скоро прекинуо везе. Сав духовни живот код Николе пошао је назад. Није више имао воље у себи, нити му се будила жеља за радом и да се извуче из овога положаја. Сам је себе уверио, да је сасвим постао неспособан за икакав нов рад и подузеће. Није више умео себи да заповеди, да седне за сто над књигу, јер је увидео и себе уверио, да у себи нема више никаквих способности, да је оронуо и дегенерисан човек, за кога је све доцкан и од кога је разложно мишљење и памћење, све, све, све потпуно ишчезло.

Тако је он себе уверио о себи и пао у очајање. Али не у оно очајање, које кида унутарњост човекову, са бригама, које троши мозак и слаби тело, већ паде у оно мирно очајање, које *не верује ни* у каково добро, али се ни зла не

плаши. Никола се није плашио признати, да је његова будућност изгубљена, нити је себи стављао као задаћу, да реши тај проблем живота. Према свему је постао потпуно апатичан. Кад задњих ферија није ишао кући, добио је неколико брижних писама од матере, која је била много обазрива, да не искаже своме сину баш сву и оправдану бригу, и тако се Никола лако могао одбранити од таквих писама. И материна намера, да не увреди свога сина, у нади да ће јој скоро доћи као свршен човек, а тако и Николина жеља, да га нико сада не узнемирава и само већма узбуђује, испуниле су се. Мати се бринула и надала, и тако се Никола могао сам собом бавити. Но ова писма материна ипак нису остављала Николу потпуно равнодушна; сумње, које су та писма умела за час да побуде, нису могле да пробију кроз остале бриге и да надвладају над њима.

XIII.

ПОСЛЕДИЦЕ ЉУБАВИ.

Тако је прошла та година дана. Ко знаде, како би се Николина борба свршила и на што би се Никола све одлучио, да га једно ново изненађење није силом извукло из овога стања. То се десило годину дана после оних важних догађаја.

Једног дана добије Никола доставницу, којом се позива, да се имаде пријавити кроз три дана окружном суду за VIII. округ. У том округу је Никола становао код госпође Ресничек већ четири године. Никола погледа доставницу. На њојзи осим датума, када се имао јавити суду, ништа није било поближе означено због чега га позива окружни суд.

Дуго је гледао ту доставницу, размишљао и комбинирао, зашто њега зову у суд. Да ли га зову као сведока, јављају ли му можда штогод или га можда зову као — кривца. Никола застаде код ове задње мисли и би му непријатно. Покуша на лак начин, да је се отресе. Пређе у мислима сву своју прошлост од задњих неколико година амо, и не умеде да пронађе ни једну таку *ствар, због* које би могао бити оптужен. Није

дакле могуће, да га зову као оптуженика. Већ може бити да га зову као сведока. За то умеде Никола неколико случајева да наведе, где је био присутан тучама и сличним стварима. Ништа друго и не може бити; а да је наследио од каковог ујака из Америке неке милионе, таким се стварима у свом животу никад у мислима није бавио.

Тако је Никола себи извојевао мир и сузбио све слутње за ова три дана, која је имао још чекати до пријаве.

У одређени дан дође Никола у окружни суд и хтеде да се јави. Но навала пред судницом беше тако јака, да Никола мораде подуже чекати, док не дође ред на њега. За то се време показа нешто немиран. Боже мој, и невина човека, кад се нађе у једном судишту, хапсани или сличном месту, спопадну мисли, којима себе уверава, да би и он под извесним приликама могао и у хапс доспети. И Никола се поче врло неугодно осећати.

Најзад буде припуштен једном судском чиновнику, који кад му види доставницу, узе добар свежањ аката, отуд извуче један подебео и најпре поче Николи давати усмене обавештаје. Одмах за тим прочита му оптужбу његову. Наиме Ана Бауер, глумица и Елиза Рајнхард, тетка Анина, тужили су Николу због преваре од 1000 круна, коју је суму Никола Загорски, медицинар од њих две у име будућег брака са Аном измамио, а за тим девојку срамно напустио. Друга тужба је гласила, да Никола имаде издржавати свог сина, који је потекао из односаја са истом Аном, коју је оптуженик после срамног дела напустио.

За време читања тужбе Никола стајаше за-

безекнут. Није умео да побија ништа, није умео ни пред собом да се оправда, већ је стајао пред судијом као прави кривац, и у њему овлада уверење, да је заиста ниско пао, и да је у њему заиста изумрла свака способност за поштено мишљење и живот. Као струјом дочарана пролети сва прошлост његова са Аном и сав остали живот и стајаше ту пред судијом са пуним уверењем о свом ниском карактеру.

— Имате ли што да приметите на оптужбу? — питаше судски чиновник.

Никола је стајао као нем. Не умеде ништа да одговори.

— Ако немате никаквог приговора против тужбе, вас од овог часа закон признаје за кривца и све последице своје кривице имате од овог часа да сносите. У том случају ја ћу да вршим своју дужност.

— Ја имадем приговора — рече Никола једва чујно и лагано. Стајао је збуњен пред судијом. — Молим вас, да чујем још једаред главне тачке оптужбе.

Чиновник гледаше на Николу с пуним уверењем, да пред њим стоји „хохштаплер“ и варалица најниже врсте, кога има овог часа да задржи у хапсу.

— Ви сте једаред саслушали већ. Обеђујете се у првом реду због „хохштаплераја“, да сте у име брака измамили од девојке и њезине тетке 1000 круна.

— Нисам измамио, господине, већ су ми сами давали новац без моје молбе — поче Никола прибраније. — Но ја сам сав тај новац њима вратио.

— *Имате* ли доказа о томе?

— Имадем.

— Писмених ?

— И писмених — и из Николе сада изби одважност и унутарњи протест.

— У року од двадесет четири сата имате то исправама да докажете, иначе вас морам одмах предати државном суду.

— Имадем још приговора т. ј. када се родило дете? упита Никола.

— Пре месец дана.

— И против тога имадем доказа. Ја сам са девојком прекинуо сваку везу, још пре годину дана.

— О томе ћете навести доказе на главној расправи.

Никола остави судницу. Одмах на степенима, које воде доле, обузе га чувство гађења самог на себе и опет овлада њиме уверење, како је ниско пао. „Ако не будем могао доказати, да сам им новац вратио, ако ме затворе, у свима бечким новинама објаве: медицинар као хохштаплер“! Изгубљена част, изгубљена сва досадања квалификација и сва будућност.

Никола Загорски прикупи још једаред сву душевну снагу, да сузбије те мрачне мисли, које га понижаваху и пораживаху. Упути се управо кући, уђе у своју собу и почне преметати сва писма, све исправе, све рецеписе од писама и посланог новца. И нађе неколико рецеписа, који су гласили на име Анине тетке. Сви ти рецеписи беху једно уз друго послагани. Никола их је у оно време хтео да види на окупу заједно са Аниним писмима. Сви ти рецеписи лежаху наслагани један на други нетакнути као и сви остали папири, који га на Ану подсећаху. Некоји рецеписи су гласили на 60 круна, некоји на 80

а један на 100 круна, како је кад могао оно преко ферија од оца, од удате сестре или од шогора да измами, јер није могао тај дуг од стида према Ани да подноси. Оних сто круна је послао тетки, кад је сасвим изгубио наду на даљу љубав са Аном.

Када Никола виде све ове рецеписе и када их зброја, стаде запањен и дуго није могао да мисли. Није умео да се усаветује. Читава сума, коју ови рецеписи репрезентираху једва пређе 600 круна, а тражбина је била 1000. Сам се није знао усаветовати, јер и са ових 400 круна дуга беше исто тако крив као и са оних 1000 круна.

Никола се брзо дигне и отиде госпођи Ресничек. Код госпође Ресничек је већ четир године, она га знаде добро и његов карактер; она знаде и Ану, јер је за време оних срећних дана више пута говорила с њоме.

Госпођа Ресничек одмах примети велику промену на Николи.

— Шта се с вама опет десило? Сав сте се променили!

Никола јој тада ништа не рече, већ је одзове у своју собу. Ту стаде пред њу и борио се у себи.

— Ана и њезина тетка тужиле су ме суду због преваре у новцу. Оптужују ме, да сам од њих измамио 1000 круна и да имадем издржавати дете — не знам ни сам — уједаред узавре у њему. — Је ли то лаж, интрига или освета?! Та ја нисам ту ничему крив, па зашто ме упропашћују?!

Никола се баци у наслоњачу и поче јаукати. Чекаше да му госпођа Ресничек каже какав савет, но и она стајаше непомична. Знала је да су они

имали неких новчаних додира, но једном приликом, кад је Никола од ње узајмио, онда јој је сасвим поверљиво рекао, да је Аниној тетки тог дана вратио 100 круна, којих је од тетке Анине узајмио био; уједно је рекао, да у Бечу нигде више нема дуга.

Госпођа Ресничек се уплашила на ову садању изјаву Николину, јер она беше Николи узајмила такођер око 500 круна, да јој са извесном каматом врати, кад сврши науке. Ако би ово истина било, што Никола сад рече, то би по њезину мишљењу зло било по Николу, а и њезиних 500 круна били би у опасности, којих јој Никола дугује. Госпођа Ресничек је знала, да, ако је ово истина, Никола би био осуђен као варалица.

— Јесте ли ви заиста 1000 круна узајмили од њих?

— Ја не знам — знам да сам доста добијао од њих, нарочито ми је мати гурала у шпагове новац у коверти, но ја не знам колико сам добио од њих, а ја сам им свега око 600 круна вратио.

— Зар сте им вратили 600 круна? — упадне му госпођа Ресничек у реч.

— Јесам.

— Онда је добро; онда се не бојте.

Читаво то вече су се Никола и госпођа Ресничек саветовали шта да се ради. Најзад решише, да сутра и госпођа Ресничек иде са Николом у суд са тим рецеписима, да она сведочи, да је Никола код ње већ четир године на стану, да му је и она узајимала веће суме новаца, ли из поверења према њему, но да јој је увек тачно вратио. Уједно решише, да призна, да је од њих узајмио само онолико, на колико гласе рецеписи, а да остало они на њ набеђују.

— Или се они морају заклети, да су вам више дали, пошто немају никаквог писменог доказа — говорила је госпођа Ресничек одлучно као судија. — Или вам не преостаје друго, доли примити се дуга од 400 круна.

— Но они ме туже, да сам ту своту узео уз обећање женидбе.

— Онда не смете ништа признати.

— А заклетва њихова?

— Ви ћете се заклети.

— Не — рече Никола — они се заклињу, који су дали новац.

— Онда би се исто ви тако могли заклети, да сте њима вратили тај новац између четири ока.

— Ах, ја се нећу криво клети. Никола тврдоглаво остаде при овом.

— У том случају сте ви криви за превару, где игра улогу узајмљени новац уз обећање женидбе, а то је, господине Никола, врло кажњива ствар. У Бечу је судска пракса на том пољу велика. Овде се сваки дан дешава, да поједан варалица упропасти читаву породицу лажним обећањима и измамљивањем новца, а таке врсте преваре се овде врло строго казне. Ако се ви не закунете, онда сте изгубљен човек. Ви се, господине Никола, морате заклети, — јер шта би било од вас онда?

Никола слушаше ове речи мирно размишљајући о њима, и после дугог ћутања рече госпођи Ресничек сасвим детињасто тврдоглаво:

— Госпођо Ресничек, ви знате како сам ја Ану волео. — Николом овлада у моменту чуство и он мораде лице сакрити, да га она не види. Поче узбуђено даље говорити: Ја не знам — — — [illegible] бих [illegible] најрадије измирио с њима.

— Па шта би онда радили? То не иде.

— Ах, то иде, госпођо Ресничек. — Ја бих је по свршетку штудија узео. Ја сам то одмах у почетку наше љубави хтео.

— Нипошто то не! Та ви би били најнесрећнији човек с њоме. Она вам је као љубазница била неверна, шта би радила тек као жена.

Ту почне госпођа Ресничек причати Николи, како јој је Ана, још док су се онако страсно љубили, кад га је једном приликом тражила, па га није нашла код куће, признала, да би она најрадије била глумица, јер да и онако ништа није научила у кући радити, и да као глумица хоће да очара каквог грофа, барона или богаташа и да се за њ уда. Госпођа Ресничек се клела, да јој је то Ана говорила одмах у почетку њихове љубави.

— И он је богат — говорила сам јој ја мислећи на вас.

— Није он богат — рече она — ја знадем ко је богат.

— Та девојка има велико искуство, кад она из понашања знаде, ко је богат, а ко не — сврши госпођа Ресничек подсмешљиво.

Никола није све слушао ни потпуно све разумео, шта му гђа. Ресничек говори о Ани.

— Госпо, немојте о њојзи тако говорити.

— Ви ћете пропасти због ње.

— Не, ја ћу јој отићи сутра —

— Јесте ли ви при себи?

— Ах, ја је љубим — рече Никола упорно, и опет обори главу доле и настави. — Ја је никад нисам ни заборављао. Зашто сам овако пропао, него због тога, што не могу да је заборавим — зар не видите да ћу сасвим пропасти? — — —

Никола још хтеде говорити, но госпођа Ресничек га прекине осорно.

— Е, онда радите, шта знате — окрене се и отиде. После једног сата опет се врати госпођа Ресничек. Никола се био умирио и могло се са њиме разговарати, шта да се ради сутра због тужбе. Удесе план, да обоје отиду на суд са реценисима.

Сутра ујутру у девет сати Никола и госпођа Ресничек већ беху у суду за VIII. округ. Судски чиновник беше задовољан са рецеписима, који су гласили на преко 600 круна. Одмах је изјавио да ствар није онаке природе, као што из оптужбе излази, и да нема потребе да се ствар предаје државном тужиоцу. Нека се стрпи Никола, рече даље судски чиновник, док не добије позив за расправу за обе тужбе, где ће се морати суочити сва заинтересована лица.

Дан расправе није био скорим после ових догађаја. За то време Никола сасвим изгуби власт над собом. У њему се побудио неки страх од суда, где ће се састати са Аном и тетком јој. Поче даље мислити. Шта се ту све не може десити, промисли, шта би било, кад би се измирио с њима, шта пак кад би он и даље овако остао. Поче очајавати за своју будућност. Није додуше умео потпуно да промери, куда га могу ове неприлике све одвести, но једно је знао, да је свршетак његових студија врло далек. Дубље није могао за сада да размишља, нити је умео какове год зреле закључке да прави на своју осталу околину, а у главном није умео да размишља, како би се дао читав начин живота променити, прегнути на рад, животу дати други правац и тиме будућност осигурати. Тако широк поглед

Никола никада до сада у животу није имао, а оно мало слободе у мишљењу, брига му је сасвим уништила. Но у њему и даље живљаше страх за будућност.

Никола је са зебњом чекао да се одреди дан расправе. Прође месец дана, а он залуд чекаше позивницу.

Једнога дана дође Николи рекомандирано писмо. Кад му је госпођа Ресничек казала, да га на столу чека рекомандирано писмо. сав се ускомеша. Само сад није желео важнијих писама. Помисли, да није писмо од Ане и тетке Анине; поче размишљати шта му могу оне писати. Даље поче планирати о измирењу, и обузе га смеса наде и страха.

Није ни гледао на спољашност писма, ни одакле је, већ брзо раздера коверту и поче писмо одмах читати. На његово грдно изненађење писмо беше од његове матере. Он се утиша кад позна материн рукопис и њезин потпис, и поче мирније писмо читати. Писмо је било овог садржаја:

Љубљени мој сине!

Пре неки дан добио ти је отац једно писмо из Беча, које нас је све бацило у страшну бригу. Све не могу да верујем, да је оно истина, па побијам и мишљење твога оца, који верује у садржај тог писма, и уверавање свију побијам, само да оправдам тебе, мој љубљени Никола. Одмах ми јави и разувери нас све, да није истина оно, што на тебе зли људи набеђују. Ал све се бојим да ти то нећеш моћи учинити, јер смо се сви већ толико пута уверили о твом лаком начину мишљења, који је ево све нас у кући довео до пропасти. Тебе у писму оптужују, да си стављен

пред суд због преваре. Но ја све морам да верујем у задње време, и не вреди ми, што побијам све то, да мој Никола не може бити таки. Морам ево свему да верујем, од како смо дознали за ону срамоту, коју си нанео кући једне поштене и невине девојке код нас, када си овде био преко ферија. Ти ниси мислио ни на свога оца ни на матер, ни на сестре, кад си оно могао учинити. И сад ево долази глас о још већој срамоти, којом хоћеш да нас ожалостиш. Том својом непрестаном лакомисленошћу си унео страшан немир у нашу кућу, и ја и твој отац не можемо да се усаветујемо. Сине Никола, као мати те љубим, али сам због тебе у страшним бригама. Сви се ми данас у кући молимо Богу, да није оно истина, што смо сада чули о теби, којим би нас, ако је истина, сасвим упропастио. Кад си био задњи пут код куће, ни ја ни отац ти нисмо хтели казати истину, како ми данас због тебе стојимо. Твој отац који је све до скора био поштен трговац и частан човек пред светом, за тебе радећи, бринући се само да заради, да теби може да пошаље нуждан новац, да можеш своје науке да свршиш и да те изведе на пут, ево морао је све твоје сестре и браћу да запостави и сасвим напусти. Ево имадемо скоро три девојке на удају. Отац се уздао да њих удоми онда, када тебе изведе на пут. Док нас ти увераваш, да све испите полажеш, ево протекло је осам година и ми добијамо глас о теби, да ти још ни почео ниси, не, још гори глас добијамо о теби. Ми смо све учинили, да те изведемо на пут, ја сам ноћи бдила због тебе, осталу децу смо упропастили због тебе, отац ти се пролагао, постао лажа и варалица, само да за тебе може да набави новаца, да те

на пут изведе; а за тебе ево јављају да си на погубном путу. Ако је тако, онда је све доцкан. Но ја ипак нећу да верујем том злом гласу. То би ми била најстрашнија мисао и ја нећу да верујем у њу. Зато ми одмах пиши и поби све лажи о теби и утеши застрашене твоје родитеље. Одмах нам одговори, да знадемо шта је. Поздрављају те сви и отац и брат и сестре и сви то желе од тебе, да нас одмах о себи известиш. Твоја мати Марија.

Кад је Никола прочитао ово писмо, покушао је да се утиша тиме, што се надао добром исходу суда, и да ће моћи кући јавити, да је то била клевета, јер да га је и сам суд невиним прогласио, и тиме ће их умирити код куће.

Но Никола није могао дуго тим среством угушивати мисли и осећање, које је остали садржај тога писма у њему побудио. Јер да је отац због њеѓа занемарио васпитање и будућност остале деце, та истина се није дала побити добрим исходом суда, и онда, да је отац због њега изгубио карактер, постао обична варалица! Тих мисли се није више могао отрести, оне су садржавале истину, страшну истину, која ће да имаде исто такових последица за читаву породицу. За тим се сети и свог односаја са Јелком, и више се није могао уздржати од осуђивања самога себе, јер то нису били догађаји, који се сада дешавају, или који се имају десити, и човек због својих извесних себичних рачуна може да праведан суд о њима одбаци. Никола је сада морао да критикује све те ствари тим више, што се донекле надао, да би се за себе у извесним приликама могао нешто помоћи. Брзо увиде, да што више мисли о тим стварима, тим више мора о себи неповољан

суд да изриче, а у добар исход из ових неприлика, у којима се сада налази због тих својих кривица, није било наде. Све се уједаред свалило, сва прошлост, сви греси и они још из прве младости, и све то паде као терет на Николину душу, и он себи није умео да даде савета.

У таком расположењу затече га позивница на суд. Расправа је била одређена после три дана, рачунајући од дана, када је Никола позив примио. Какове мисли све не обузимаху Николу за ова три дана! Стрепио је и радовао се, клонуо се помисли, да ће ту за навек са њоме прекинути, а уједно је замишљао себи оне услове, под којима би се они још могли измирити, и ту се надао.

Сретање с Аном и расправа је сасвим другачије текла, него што је то Никола себи замишљао. Ану је једва познао. Била је ослабила, избледила и постала пегава,ваљда што је постала мати. Косу је носила подрезану, на себи имађаше абен огртач, и све то заједно даваше слику бедне путујуће глумице. Анин отац је умро био и она је морала сама себе својом вештином издржавати.

— Ето плода твоје љубави, какову си себи онда желео — помисли Никола, кад Ану овакУ угледа. Пред њим је стајала његова љубазница, с којом је проводио љубав до уништења њезине лепоте. Али ево после уништења свега онога, што је некад за њ била једина срећа, ево имао је сада пред собом плод те љубави: пропало женско чељаде крозањ, и он место да се осећао миран и утишан, као што је то себи на Alserstrasse замишљао; место да је осећао ону жељену засићеност и без љубоморе, а он се ево грозио свога дела. Страшан крај љубави, која је све сласти до краја *исцрпла*, која је постигла крајњи свој циљ!

Кад је Ана Николу угледала, поче плакати и за време читаве расправе није више ниједаред погледала на њ. Изјавила је, да је дете Николино и на основу ове изјаве Анине, суд осуди Николу, да имаде извршивати уз очинску љубав и очинске остале дужности према свом сину.

Од друге оптужбе, на основу рецеписа и на основу усмених исказа његових и госпође Ресничек, Николу ослободе као невиног.

Са каковом смесом осећања победе, огорчења, новог надања на свој будући живот, стида од самог себе беше Никола оставио дворану, у којој је судска расправа текла. Никада му живот није био овако одвратан као онога часа, кад се и опет нашао у својој соби. Најрадије би био скочио са трећег спрата, па да све уједаред заборави.

Никола поче осећати сву кривицу, која га је теретила осмогодишњим боравком у Бечу. Тај боравак и сва прошлост створи му слику о својој будућности и сада тек увиде, колико му је будућност на коцку стављена и будућност свију оних код куће, који на њ чекају. Они код куће можда и гладују и дрхћући чекају, да једног дана у њему виде свршеног човека, а он, као што је мати истину рекла, после осам година ни почео није на свом послу. Никола је даље ишао у мислима. У љубавима, теревенкама, ноћним оргијама у Бечу није било ничега од онога, што човека срећним чини, за чим човек код тих ствари управо и тежи, још мање пак беше у њима корисне науке за живот.

Све се те мисли свалише на њ са таком силом, да, када Никола не умеде наћи излаза из њих, њему већ падаху врло погубне мисли на памет.

суд да изриче, а у добар исход из ових неприлика, у којима се сада налази због тих својих кривица, није било наде. Све се уједаред свалило, сва прошлост, сви греси и они још из прве младости, и све то паде као терет на Николину душу, и он себи није умео да даде савета.

У таком расположењу затече га позивница на суд. Расправа је била одређена после три дана, рачунајући од дана, када је Никола позив примио. Какове мисли све не обузимаху Николу за ова три дана! Стрепио је и радовао се, клонуо се помисли, да ће ту за навек са њоме прекинути, а уједно је замишљао себи оне услове, под којима би се они још могли измирити, и ту се надао.

Сретање с Аном и расправа је сасвим другачије текла, него што је то Никола себи замишљао. Ану је једва познао. Била је ослабила, избледила и постала пегава, ваљда што је постала мати. Косу је носила подрезану, на себи имађаше абен огртач, и све то заједно даваше слику бедне путујуће глумице. Анин отац је умро био и она је морала сама себе својом вештином издржавати.

— Ето плода твоје љубави, какову си себи онда желео — помисли Никола, кад Ану оваку угледа. Пред њим је стајала његова љубазница, с којом је проводио љубав до уништења њезине лепоте. Али ево после уништења свега онога, што је некад за њ била једина срећа, ево имао је сада пред собом плод те љубави: пропало женско чељаде крозањ, и он место да се осећао миран и утишан, као што је то себи на Alserstrasse замишљао; место да је осећао ону жељену засићеност и без љубоморе, а он се ево грозио свога дела. Страшан крај љубави, која је све сласти до краја *исцрпла,* која је постигла крајњи свој циљ!

Кад је Ана Николу угледала, поче плакати и за време читаве расправе није више ни једаред погледала на њ. Изјавила је, да је дете Николино и на основу ове изјаве Анине, суд осуди Николу, да имаде извршивати уз очинску љубав и очинске остале дужности према свом сину.

Од друге оптужбе, на основу рецеписа и на основу усмених исказа његових и госпође Ресничек, Николу ослободе као невиног.

Са каковом смесом осећања победе, огорчења, новог надања на свој будући живот, стида од самог себе беше Никола оставио дворану, у којој је судска расправа текла. Никада му живот није био овако одвратан као онога часа, кад се и опет нашао у својој соби. Најрадије би био скочио са трећег спрата, па да све уједаред заборави.

Никола поче осећати сву кривицу, која га је теретила осмогодишњим боравком у Бечу. Тај боравак и сва прошлост створи му слику о својој будућности и сада тек увиде, колико му је будућност на коцку стављена и будућност свију оних код куће, који на њ чекају. Они код куће можда и гладују и дрхћући чекају, да једног дана у њему виде свршеног човека, а он, као што је мати истину рекла, после осам година ни почео није на свом послу. Никола је даље ишао у мислима. У љубавима, теревенкама, ноћним оргијама у Бечу није било ничега од онога, што човека срећним чини, за чим човек код тих ствари управо и тежи, још мање пак беше у њима корисне науке за живот.

Све се те мисли свалише на њ са таком силом, да, када Никола не умеде наћи излаза из њих, њему већ падаху врло погубне мисли на памет.

XIV.

ЗА ШОЉУ КАВЕ.

Истога дана, када је суд био, седео је Никола сам у кафани Корбу и из далека гледао шта се дешава у кафани. Више је пута до сада седео овде и сасвим блесаво гледао у дворану, као да ништа није ни видео, још мање да је штогод мислио. Но овога пута је с ванредном пажњом све посматрао. Учини му се, као да први пут види ову кафану и све у њојзи. Сада тек умеде да промери ту кафаницу уздуж и попреко: ниска, мрачна и од доле до горе прљава и прашнава кафана са сивим плафоном и зидовима од дима и чађи. Стил, у ком је ова кафана зидана говорио је, да је она некада могла бити једна од лепших кафана у предграђу бечком, али у доба Јосифа II., када је од прилике могла бити зидана. Ту није било ни много гостију: три, четир старца и неколико Срба универзитетских грађана, као да се ником другом ван Срба ђака не мили у ову мрачну избу долазити на поседак. Изгледало је да се Србима ђацима зато допада овај ћумез, што је најпрљавији, најтавнији и најсмрдљивији од свију бечких ћумеза ове врсте. *Ту су* била господа изоблачена у фино одело, са

брижно удешеним фризурама, са одушевљеним физиономијама, које су ту биле, да репрезентирају — једном речи, то су била господа, која само о себи мисле.

Па како се само све лено, без воље и мртво кретало у тој кафани. И светиљке када се запале, као да неће да врше своју дужност као на другом месту, јер ваљада се и оне стиде, што морају на оваком месту и један час да пробаве.

Но обично корб беше пун Срба универзитетских грађана, од којих је већину Никола познавао од како је дошао у Беч. Но било их је и такових, који су у тој кафани седели већ 15—20 година. Већина од њих примала је од куће велике месечне апанаже, па били они синови сиромашних или богатих родитеља. Када је дошао први, пошта им је ону извесну суму морала донети, већ из тог разлога да се плати станарина, кост и стари дугови и да се спасе даљи кредит. О кући, о својим тамо „доле“ нико није водио бригу, да ли они тамо због те месечне суме пропадају, док они овде по пȏ људског века весело и бучно проводе.

Луј, келнер у кафани, био је нарочито отуд славан, што су му универзитетски грађани били дужни 5000 круна. Понашање у кафани корбу имало је своје нарочите форме. Ту ћете наћи понекад на понашање и држање младих људи, — онако с пребаченом ногом преко ноге, с окренутим ђоном према суседовом лицу, са пребаченом руком преко наслоњаче на столици, са ваљеном главом у рамена, — једном речи: ту ћеш се срести са понашањем, каково се понашање малој деци у бољим кућама забрањује. Живот у кафани био је познат; он је постајао бучан тек када се

лампе запале, но онда се обично настављало на којој другој страни.

Најславнији међу грађанима у „корбу“ био је Попић. Најбољи билијариста, добар картарош, који је имао у картама ванредну срећу. Попић је седео у корбу до сада пуних 15 година, а није имао још ни једног испита, но он је ипак важио као женијалан човек. Сви су о њему мислили најбоље. Само да хоће, он би био први свуд. И Попић се поноси том мишљу: само да хоће, он би могао све; Попић је сав занесен у своју величину, но не тежи за остварењем својих великих способности, јер он има и на другој страни доста забаве. Он омаловажава сваки духовни рад само зато, што је уверен, да је све то плод само вредноће, никако пак женијалности или бар великог дара. Женијалан човек долази до великих успеха без рада. Но када би хтео, он би већ знао нешто од велике вредности створити.

Већина универзитетских грађана у корбу мислила је тако о себи: само када би хтео! Презирала је сваки духовни рад у јавности и омаловажавала свако дело, које је неку мисао, неку новину пропагирало, или ако се у њему много налазиле речи: култура, уметност и таке ствари — то се са подсмехом у страну одбацивало.

Више пута им беше корб додијао, но ни сами не знађаху зашто. Тада су покушавали да нађу нову кафану, модернију, лепшу и удобнију, но за чудо у таким кафанама се нису умели дуго задржати. Ваљада што је овде било много светло, чисто а и ваљада што ваздух беше чист и они на брзо осећаху, ужасну, неодољиву чежњу за корбом и опет се морадоше вратити натраг. Таку *сецесију* су много пута млађи покретали, али они

старији, који осећаху бол за корбом, они побеђиваху. И то универзитетско грађанство се никада више неће отрести корба са његовим мрачним, прљавим и тавним сводовима и смрадом испод њих, јер баш тај смрад и тај мрак у корбу имаде неодољиву привлачну снагу на те духове.

У кафани је све седело мирно; свима владаше неки дремеж а испод њега као жеравица испод пепела живела је мисао: како ће се вечерас забављати.

Сву живост у кафани у овај мах сачињаваше игра два билијаристе. Један од ове двојице Попић, играо је с патосом, као глумац своју најбољу улогу. Тај је младић све људе и њихову способност ценио према томе, како је ко играо билијар. Ко није знао играти билијара, о тима он није водио рачуна, а ко је рђаво играо, тај је пред њим важио као човек слабог интелекта. Сам пак Попић је заиста био добар билијариста; он је умео да диктира куглама, да стану у онај положај, како ће моћи лакше даље ударати. Када му кугла пак не би направила појена, онда би се иронички осменуо, и тако иронисао са куглама, док опет не би дошао ред на њега да удара. Гласно бројити је почео тек са бројем пет. Од како је овај млади универзитетски грађанин почео напредовати на билијару, пустио је „пакенбарт,“ лице му се променило, постало озбиљно, а држање охоло као у државника, када му ствари добро иду. Сва суровост и уображење из детињског доба прожимала је читаву његову фигуру за време, док је стајао крај билијара, ударао у кугле и командирао им. Једино нешто мало усиљене елеганције уносило је нешто светлости у ову мрачну игру уображења.

Никола посматраше неко време и ову игру,

но брзо се за тим удали, седне крај једног прозора и удуби се у мисли.

На пољу је био хладан зимски дан и мало света пролажаше поред прозора. Беше облачно и снег по мало провејаваше.

Док је Никола Загорски сам замишљен седео за столом крај прозора, уђе у кафану „корб“ човек врло лоше одевен, мршава и бледа лица. Нов дошљак зачас неодлучан стаде сред кафане, а када спази Николу, исто тако неодлучно пође његовом столу.

— Клањам се, господине Никола, клањам се. Је сте ли ви — о, од кад вас нисам видео, баш сам вас се зажелео.

То је говорио нов гост слабим гласом, који је одавао страшљивост и неодлучност, но које је осећање дошљак хтео живљим изговором да угуши.

Никола позна Драганића.

— Ама што ми говориш „ви,“ кад смо од увек били ти — рече Никола, но скоро да се стидео са Драганићем упустити се у даљи разговор, тако бедно изгледаше овај од зиме скоро смрзнути човек, обучен у поабани стари танак дуг капутић, који је он по свој прилици купио код „тандлера“, јер се видело, да није био за њега кројен. За ову годину дана, од како Никола није видео Драганића, овај беше оседео и погурио се. Бедна слика. Са његовог мршавог и провидног бледог лица могао си читати, да га страшна беда гони и да је гладан.

— Смем ли ти се придружити? — упита Драганић полушапћући, нагнувши се према Николи, да га нико не чује.

— Ама седи само овде.

Драганић спазивши келнера, који чекаше на

заповест, да донесе што новом госту, и опет се наже према Николи.

— Ал да ми платиш једну каву.

— Седи само и не брини се за то — рече Никола пријатељским тоном, на што се Драганићево лице мало разведри.

Драганић седне, и разгледао је кафану тако туђински и снисходљиво, као када се сељак први пут нађе у елегантном локалу,

Келнер му донесе каву, он удроби три кифле у шољицу и поједе каву са ванредним апетитом. Келнер му мораде донети још једну коју на исти начин потроши.

Отпочеше разговор. Никола није хтео да пита, чим се бави Драганић сада, јер није хтео да доводи човека у неприлику, а и сам је од прилике видео, како му иде. Но Драганић се живо распитивао о Николином здрављу, о животу, а са нарочитим интересом о раду Николином. Хотимице је тражио искрен разговор са Николом. За ове две каве био му је ванредно благодаран.

— Па да ли се дописујеш са својима код куће и да ли ти они што одговарају? — питао је Драганић с интересом очекујући одговор.

Никола пак хладно одбијаше, да не мора о овом говорити.

— Ја се мојима давно, већ много година не јављам. А шта ћу да им јављам о себи?! — и Драганић престаде. — А да ли полажеш испите?

— Сада се спремам.

— А ниси још ништа полагао?

— Не.

Драганић се чисто повуче и са чуђењем и љубазним саучешћем, које је одавао узбуђен глас, настави:

— Не! а зашто не, Никола? Зашто не полажеш испите? Зашто губиш то скупо време, ваљада тек нећеш као ја?

Никола се нађе увређен и можда би показао намргођено лице и себи сугерирао, да је до дна душе увређен, што га овај на овакав начин хоће да кори, али гледајући искреност и племенито узбуђење на Драганићевом бледом и мршавом лицу, утиша се.

— Па доћиће и томе време — једва одговори.

— Немој се омањивати човече, нипошто немој да — и Драганић застаде и сузе му ударише у очи.

— Што пропушташ своје најлепше дане у лудо?

— Та зар ти мислиш, да ће ишта боље доћи? О, мој Никола, тешко сваком оном, који мора на својим рођеним страдањима да се учи памети. Боље се научи на туђима.

— Е то су и опет придике — у осталом ти можеш говорити, ја ти не могу то ускратити.

Никола заиста и не знађаше, да ли овим речима хоће Драганића да одбије или га моли, да му овај каже што паметно и добро, ако би га случајно и саветовати знао, јер је он, Никола, данас стајао на страшним душевним мукама, можда као никада до сада још, јер је све више и више старих успомена, мисли на будућност ево баш при погледу на Драганића уједаред навалило на његову душу.

— Шта толико радиш овде у Бечу у овој смрдљивој кафани и у овој смрдљивој вароши. Ја ти саветујем: бежи што пре из овог смрада! Видиш ли ти ову хрпу карташа, играча и ноћника и показа руком на оно неколико столова, за којима сеђаху у групама универзитетски грађани

предати послу картања. — Шта ради овај свет, с ким се састаје, с ким се проводи, какову цељ имаде пред собом? У том смраду седе по 15—20 година, троше имање, од којих би се могла читава породица издржавати и онда се враћају пропали и изнемогли душом и телом кући, да народ усреће. Ох бедни наш народе! Требало би родитеље ових младића послати амо, да виде, нашто они тамо доле са тешком муком међу потуру на потуру, да могу првог у месецу своме сину послати. Шта добива ова омладина овде вечито седећи по овим смрдљивим кафанама? непрестано јури улицом за женскима, тражи на улици љубави, младост им пролази и онда једног дана — ево вам праве слике! и Драганић показа на себе. Ево погледајте мене, мене је ето баш тај живот убио.

Када сам први пут дошао у Беч, ево за овим истим столом сам седео. Билијар ми се прво допао, са њега сам дошао ено тамо међу оне карташе, оданде на ноћне теревенке, кроз ове су ми године прошле, ја сам ево остарео и ко ће сада имати користи од мене? Ја вам саветујем драги пријатељу, учите, док можете, док не буде касно, полажите ваше испите, свршавајте што пре и чим примите диплому, онда бегајте кући и бићете срећни, ако све ово заборавите и ако ни једна кап овог отрова не остане у вама. Ви још можете бити срећни. Бегајте што пре одавде. Одвикните се што пре од овог живота, заборавите на све, ишчупајте се што пре из овог великоварошког смрада, који вам је само с почетка отров, а кад се једаред на њ навикнете, не можете више да живите без њега као ево ја данас. Ја сам све могуће покушавао да побегнем из овог гадног

задаха бечког, од дима, влаге и нечистих канала, но тај отров ме непрестано привлачи он ме гуши и годи ми и ево. ја бих бегао, али више немам снаге да остављам Беч, овај ме је отров отровао, и ја не могу још од њега да умрем а не могу без њега да живим. Нека се свако васпита за свој будући позив, јер шта значи то: „провести младост“?! То је једна лажна формула себичњака, који не траже нити требају каковог позива у животу јер имају доста новаца. Проводити младост по ћефу, то значи уживљавати се у себичне навике и себично задовољавање телесних пожуда, које се после претварају у сталне навике, и постају потребом живота, која онемогућава вршење позива. Кажем вам полажите испите и бежите из Беча што пре, заборавите на многе сласти живота, које и нису за људе, заборавите много што шта добро, одреците се свију умишљених жеља, па можда и некојих добрих мисли, идите тамо натраг у ваш родни завичај, у оне лепе наше равнице и брежуљке, где је свет још непокварен, где је још поносит и природан, и онда најпре учините у свом животу дугу паузу, то ће вас можда моћи излечити и повратити вам нешто снаге — ако не буде доцкан. За мене је већ све доцкан.

Драганић се био задувао и уморио и код ових речи поче сасвим изнемогло тихо говорити:

— Ја сам своју каријеру свршио, све имање изгубио, од родбине се отргао — све, све изгубио и још — још — не могу одавде. Тако ми он данас годи — тај ваздух, који дави — доврши Драганић изнемоглим гласом и одбијаше руком.

Нису дуго седели заједно. Драганић се дигне

и пође да се опрости. На праштању му ништа не рече куда ће, нити је у опште пре тога што причао о себи.

— Молим те — рече Драганић на поласку и опет шапћући — да ми дадеш — не, да ми узајмиш два шестака — треба ми да купим себи вечеру . . .

Када је Никола саслушао Драганића и његову страховиту исповест, био је сав потресен, и није могао више да се отргне утиску и мислима, које сада још већма навалише на њ. Једва умеде од узбуђења да мисли, али ипак беда и несрећа, у коју је упао због Ане и писма материног, нукала га је на размишљање, да нађе начина и пута, да избегне из овога очајног стања.

Ова исповест, живот и догађаји Драганићеви учинише му се сасвим слични његовом садањем животу. Све, све на длаку. Код куће нису ишле ствари најбоље, и када отац не би више могао њему слати за издржавање или када би отац и сам то својом одлуком учинио, онда би њему предстојао исти живот, иста беда и гладовање као Драганићу. Без помоћи очеве не би никада могао свршити студија, а без свршених наука не би се нипошто смео кренути доле дома. Та код куће чекају већ велике сестре за удају, а један брат је слуга код рођеног оца, и чека на њега, на Николу, да сврши, пак да њега отац онда изведе на пут.

Када Никола и даље узе свој садањи живот у претрес, у свему даваше Драганићу за право. Као Драганићу тако ето и њему годи овај смрад кафански, ноћни живот по локалима и прављење од ноћи дан а од дана ноћ. И њега је завртио овај кужни ваздух, опио га и понео га својом

струјом. Не само он, већ читаво ово друштво у корбу је таково, као што је Драганић рекао. Гле и његове мисли случајно пређоше на Пихлера, и ујєдаред му сину у главу сличност Пихлерове и Драганићеве исповести, истоветност страдања и пропасти код обојице због велике вароши. И ту се Никола сети Пихлерова упоређења велике вароши са ветром а нас модерних људи са лишћем. У његовим се мислима поче најпре понављати поједине речи, затим читаве реченице и мисли и најзад се понови читаво Пихлерово упоређење, читав говор, од речи до речи:

Јесте ли видели кадгод шуму у позну јесен или велики врт са дрвећем засађен, када ветар дува и са дрвећа лишће опада . . . . . ,

Тако смо и ми људи нашег доба. Као што лишће на ветру, тако се све данас повија и иде за струјом велике вароши и без икакве способности на отпор, као и оно лишће, сви ми тако једнолико јуримо са том кужном струјом великог света . . . . . .

Никола поче даље размишљати о овој слици нашег доба и нас у њему, и све му се прикаже потпуно сагласно. Сви из његове близине беху окужени, размишљао је Никола даље. Пихлер је пропао због женске окужене великом вароши, Драганић је допао крајње беде и несреће својом слабошћу, због које се није могао да отргне од ове струје, а он, Никола? Њега је чекала иста така пропаст својом рођеном кривицом. Сада му постаде све јасно, сав живот, од кога је најлепши део прошао у чежњи за умишљеном срећом и несмисленим весељима по ноћним кафанама, који се изгубио у дангуби, у беспослици и опасним *авантирама*.

Када се сети познијих речи Пихлерових о срећи нашој само на нашем рођеном огњишту, њиме уједаред овлада чувство, које га је поражавало. Увиде, да нема у себи више ни оне снаге, ни оне чистоће, коју захтева та једина људска срећа на овој земљи. До те среће, до свога рођеног огњишта он би могао доћи само великим радом, а када је себи завирио у дно душе, тамо је нашао преживелост и малаксалост под теретом превеликих уживања. Учини му се као да му савест чини приговоре, и као да чује ове речи: Ти више немаш права на срећу на овој земљи. Прве часове невине љубави провео си са служавком код куће још као гимназијалац; сласти веренички и срећу прве брачне ноћи провео си са Аном; брачан живот и његове радости исцрпао си са Фрициком; осталу срећу и сласти брачног живота са осталим служавкама код куће, недеркама, продавачицама и — блудницама у варошима. Праву мушку снагу, чистоту и невиност људске природе поразбацао си на разне стране. Шта имаш дакле више да тражиш од живота? То је ето читав један човечији век уживања, после кога је већина људи задовољна остављала овај свет. За тебе је све прошло, ти немаш права ни на какову срећу на овом свету. Тако га је савест корила и покидала све наде у срцу и створила бол, из кога је још струјала задња жеља и чежња за животом. Никада у животу није тако од срца чезнуо за мирном срећом на своме огњишту као сада, када му је оно требало да му уједно буде и тихо пристаниште у које би могао прибећи, да се заштити од овакког живота, сада, када је ето задњу наду губио.

Никола увери себе, да он више за такове

напоре, које захтевају полагање испита и оснивање брачног живота, нема више снаге у себи. А остати у Бечу даље? Сада је био уједно начисто с тиме, да више нема смисла због тог новца, који му отац шаље, лагати и омањивати своје код куће. Савест га и опет поче гристи, но сада много силније, него оно први пут. Сада би пре свега била дужност рећи оцу праву истину, а та истина коју би он морао рећи оцу и својима, та истина би поразила оца и све његове, и свалила би се на дом њихов као казна божија за његове грехе. И када се сада сети свога живота у Бечу, прошлост његова му се није само учинила као у беспослици и дангуби проведено време, већ као преступ, којим се он огрешио о своје најближе. И ту сада навали на њ једна мисао, једна страшна мисао, од које се није лако умео да отресе. Он увери себе, да овај живот за њ нема више уживања ни среће, а његово је огњиште за вечита времена порушено и уништено. Тиме му је и задња нада одузета, да ће још моћи наћи тихо пристаниште, да избегне сву буру живота. Сам себи дође као човек, кога је живот прегазио и пригњечио.

Више се није могао отрести мисли о самоубиству, само када се сетио оних код куће и матере, онда је мислио и на то, да када би могао ма чиме бити од користи и помоћи својима, да би то био једини разлог, који би га могао одвратити од ове страшне одлуке. Кад би ма чим могао себе уверити, да би се још могао отргнути из овога застоја и мртвила, и да би још могао изабрати себи ма каково поље рада, на ком би могао привредити себи и својима, који га тако требају, свашта би пре изабрао него, самоубиство. Али се ево сам није умео да усаветује, а пропасти као Драганић, то никако није могао ни у

мислима да поднесе, у животу пак остати под оваковим приликама у каковима се данас налази, значило би пропасти као Драганић, и своје код куће упропастити.

У тим часовима, када је изрицао пресуду над собом, и још имао воље ублажити казну. сети се Пихлера, и падне му на памет мисао, да би тај човек њему можда знао дати савета у овој несрећи. Та мисао суне му у главу као задњи зрак наде, који га окрепи.

Када се Никола одлучио да посети Пихлера, дигне се са свога места, и сам се зачуди себи: откуда се нађе у кафани? Једва се прибрао. Светиљке у велико беху попаљене и у кафани и на улици.

Брзо остави „корб“ и упути се управо у Пихлеров стан. Никога није видео, нити ишта чуо, ни онај примамљиви глас Беча, који се исто онако величанствено разлегао кроз ноћ. Задуван стигне до пред врата у ходнику, где Пихлер станује. Добро је погодио кућу. Притисне дугме, а изнутра се зачу звонце. На вратима се појави постарија госпођа.

— Је ли код куће господин Пихлер?

— Овде не станује никакав господин Пихлер — прогунђа једва чујно ово намргођено чељаде и залупи врата испред носа Николина.

Николи сада постаје јасно, да се и фотограф код кога је Пихлер становао и Пихлер одавде одселио. Ово га збуни за час. „Где га знадем сада тражити?“ Но брже боље оде доле Hausmeister-у. Овај му је само толико знао рећи, да је фотографа оставила жена, да је овај после тога све ствари распродао и узео себи приватан стан, но ни сам не зна где. Николу ово доведе

у очајање. Где ће да тражи Пихлера? У том часу изгуби сву наду да ће Пихлера моћи наћи, но на срећу сетио се, да фотографа потражи у његову „атељеу“ у VIII. округу. Брже се покупи, отиде у атеље и ако је било већ касно у вече, ипак још затече фотографа. Када фотограф виде Николу, мишљаше, да му овај доноси какову новост, но на грдно изненађење обојице, сваки од њих двојице тражаше обавештаја о Пихлеру.

— Пихлер је са мном заједно напустио онај стан, где сам га ја још пре неколико месеци држао — говорио је фотограф. Он ми при растанку рече, да иде у Дражђане да посети своју неку родбину и обећао ми је, да ће ми што пре послати новац, који ми дугује за тромесечну станарину. Од то доба нисам чуо за њега. Но за извесно вам могу рећи, да Пихлер није у Бечу, јер сам ја на главној полицији распитао за њ.

Никола стајаше непомичан, док му је фотограф ово говорио. Дакле и последњи ослонац му се измаче. Никола се поче кајати, што је прекидао са овим човеком одношај после распадања Драганићевог коста. Увиде своју погрешку, коју је у опште чинио према том човеку, којега није довољно умео да поштује и да се окористи његовим саветима.

— Покушајте, распитајте се и ви код главне полиције. Можда ћете што дознати о њему — рече фотограф.

Никола се ухвати за ову задњу наду, као утопљеник за сламку, и није дао, да очајање надвлада њиме. Дигне се, и сам отиде у полицију. Тамо добије одговор за Пихлера: непознато боравиште.

Брзо остави полицијску зграду, изађе на

улицу, и брзим корацима упути се у варош, у што живљи метеж, само да не мисли на ово стање, од кога се почео да плаши. Али сав метеж тамо није могао да заглуши ужасан немир, који га је непрестано напред гонио. Никола се најзад нађе на Alserstrasse. Тамо нађе — као што му се сада учини — обичну трку младих господичића за гладним женскињама. Упути се према Шталенеру, где је био велики војни концерат, но не смеде унутра, јер се бојао ма где да седне да размишља о свом положају. Једино је то знао, да несме себи дати прилике да о том мисли, Није осећао никакове потребе више на ичију утеху или савет, нити је осећао потребу да себи олакша ослањајући се на другог. Нека пустош и празнина овлада њиме, као да је све изумрло у њему: мисли и воља и све, само што је нада свим у њему владала једна мисао: шта сад? и страх ако не буде себи могао дати одговора на то питање.

Упути се још једаред кроз Alserstrasse прође је уздуж, дође до универзе, отуд се упути фраццовим „рингом“ и дође до пред градску већницу, ову најмонументалнију зграду у монархији.

Како је брзо ишао, беше изнемогао од умора. И нехотице се спусти на једну клупу у парку пред градском већницом. Око њега је бучао исти онај жамор велике вароши, који га је некад онако силно мамио и заносио га у фантастичне сне о срећи и чежњи за самим таким животом. Ево, он га је себи дочарао, сугерирао је себи живот какав је себи желео, такав живот је дошао, али шта је њему донео? Страшан удар, од кога се више није могао опоравити. Сав ваздух био је пун тог жамора, он је непрестано трајао — јед-

нолико — хучно, никад потпуно монотон, у њему је још живео онај дах, који мами, онај шапат, који успављује у дивне сне о животу, али за Николу је сада то била врева, која га је шибала по мозгу и он ју је тамо осећао као притисак, који уништава.

Пред њиме се величанствено дизала већница са својих пет великих кула, а са масивним зидовима и проводним кулама изгледаше ова зграда са пет кула као пет дивова са испребијаним ребрима. И та зграда подсећаше Николу на своју несрећу; ни ту није има станка. И опет се дигне. Одавде је лутао без плана кроз варош јурећи као суманут човек.

Доцне у ноћ врати се изнемогао од умора кући и баци се обучен на постељу. Био је сасвим изнемогао, али унутарња борба помешана са страхом и очајањем није престајала. Није хтео о себи да мисли, већ узе мислити на Пихлера и престави себи, тако, као да у њему оплакује свог рођеног и најискренијег пријатеља који је умро. Поче силно жалити за тим човеком и тиштао га је овај губитак тим више, што није знао чак ни где је Пихлер рођен, нити је ко други то знао, да би се за њ могао бар преко родног места распитати. Силна туга овлада њиме, као када милог самртника жалимо.

Никола је остао сасвим сам, и задњи ослонац и нада му је коначно одузета. То је врло добро знао, да у овој својој несрећи неће моћи наћи савета ни код једног од својих пријатеља, универзитетских грађана, а од куће тек није смео тражити савета, јер из писма мајкиног ето дознаје, да се они тамо исто тако не умеју да усаветују, као ни он овде, да је у кућу ушао ужа-

сан немир због њега. Себе увери да га нико више неће знати усаветовати, и да неће моћи наћи излаза из овог теснаца, а ако даље буде овде у Бечу седео, они тамо дома, сви морају пропасти и отац и мати и сестре, а њиховој пропасти он ће да буде кривац.

Ове мисли га најзад сасвим уморе и он тако обучен заспи на постељи.

Сутра дан иста брига. Само што је стање сутра дан у толико било горе, што се осећао као после теревенке изнурен и неспособан да озбиљно размишља. Једина зрака светлости у овој тишини, били су они дома, који због њега не смеју пропасти.

XV.

НОВИ ПУТЕВИ.

Две недеље дана је Никола провео у том болесном стању и након две недеље дана у Николиној души се деси прелом. И сам је осећао, да је другачији постао. Није био више очајан, није више ни страховао за себе. Највише је мислио на своје код куће. Након двонедељне борбе сазре у њему једна мисао. Једног дана је седео сам у свом стану миран и замишљен. По читавом понашању му се видело, да је у њему сазрела нека одлука, која га је толико утишала и као да му је младићку снагу натраг вратила. Истог дана седео је Никола крај стола и после дугог размишљања написао је ово писмо:

Штовани оче!

Место да одговарам матери на њено писмо, ја сам пронашао, да је много разложитије, да теби као старешини и глави куће пишем. Ја ти имадем важну ствар да саопштим, о којој сам дуго размишљао и решио се. Драги оче! Ја ти не могу дуже лагати, ја ти морам ево најзад истину казати: ја сам те кроз осам година варао и омањивао. Ја ти ову страшну истину го-

ворим, да себи скинем бригу и грижу са срца, а са твојих плећа тешко бреме. За време ових осам година био сам жртва злог друштва, а крај мојим штудијама је још у врло далекој неизвесности. Ја знам да ће теби тешко пасти сазнање ове истине, али тим ћеш ти лакше пристати на моју одлуку. Ја те молим оче, у име мојих сестара и малог неупућеног брата, ја те молим, пристани на мој предлог. Изведи осталу децу на пут, учини сада оно њима, што си до сада мени чинио, а мени како било. У то име, немој више да се бринеш за мене, ево, ја те решавам те очинске дужности према мени, а ти гледај, да осталу децу изведеш на пут, да их спасеш од несреће, у коју су због мене упали. Мени си доста чинио, више него што ти је љубав и дужност према осталој деци могла дозволити. Ја те решавам, драги оче, даљних очинских дужности према мени, немој ми више слати месечно уобичајену новчану суму на моје издржавање, једино те још молим, учини ми задњу љубав и доброту од једне месечне потпоре, а даље ћу ја сам покушати; на који начин, то још не знам, али тих начина имаде много. Ти имадеш много разлога, да без икаковог приговора пристанеш на ову моју задњу жељу и захтев према теби. Ја сам до сада био камен, који је стајао на путу остале твоје деце, а сада је и он отклоњен, и ти можеш и њима бити отац. Нека ми Бог суди ако не будем кадар сам себе на пут извести, да својом муком себе протурим до успеха, да ти се ускоро могу вратити као свршен човек. Тако ми Бог помогао! Твој син Никола.

Када је довршио ово писмо, био је потпуно миран. Одлука његова, да не прима од оца више

издржавање, већ да сам себи набавља својим радом потребна средства, беше у њему чврста, и дала му је унутарњу снагу и уверење, које га је мирним чинило. Још тог истог дана послао је писмо оцу, и чврсто се одлучио, да се не подаје никаковим одговарањима ни материним ни очевим, јер је и то рачунао, да би отац био у стању пристати, да му и даље шаље новчано издржавање, пошто ће из овог писма увидети његову чврсту одлуку и вољу, да сада отпочне озбиљно да ради.

Никола је већ био удесио план, на који ће начин себи зарађивати. Још отац није био ни добио то писмо, већ се био дао на посао, да себи нађе извора за издржавање.

Никола је чврсто био уверен, да као слушалац универзе мора у брзо наћи гдегод каково место као кућевни учитељ или да ће давањем часова моћи себи толико зарадити, да се може и даље издржавати у Бечу и тиме себи обезбедити наставак штудија.

Одмах је сутра дан узео једне новине и почео прегледати анонсе. Дуго је тражио, док није нашао, згодне услове. Једна боља породица тражила је учитеља за своја два дечарца, ученика нормалне школе. Учитељ имаде потпуно издржавање. Првенство имађаху слушаоци универзитета. Пријава је била лична.

У одређено време, када се требало пријавити у кући, Никола се укусно обуче, и упути се у дотичну кућу. Пријави се послужитељу и објасни му, каковим послом је дошао, но овај му одмах одговори да је место већ попуњено. Никола се *чудио, да* је пре рока пријаве место могло бити *попуњено.*

Одмах после овог првог неуспеха, Никола се спремао, да се са више ревности даде на посао. Одмах отиде у једну кафану и испише неколико такових атреса, где се тражио кућевни учитељ и одлучи да прво посети једну породицу, која је тражила за сина, гимназисту нижих разреда, кућевног учитеља. Пријава је имала бити у 9 сати ујутру. Никола је хтео да све конкуренте предупреди и пред дотичном кућом је био већ у 8 сати ујутру. Одмах уђе у кућу и зазвони, но када уђе у предсобље кућно, унутри затече око десетак младих људи. Одмах му постане јасно, да су сви ови дошли истим послом као и он. Није потрајало ни четврт сата, у предсобљу се јави „камерцофа", која саопшти да се господа могу удалити, јер је господар већ изабрао кућњег учитеља за младог господина. „Овде човек не да човеку живети", рече Никола у себи и опет се удали, али са чврстом одлуком, да све покуша, сва срества да употреби, да себи набави једно таково место.

Када је дошао кући, чекала су га два писма, једно од оца а друго од матере. Материно писмо беше пуно суза и очајања, очево пак строге критике и укора. Но обоје га на крају одвраћаху од намере. Отац му је пак изјавио жељу, да одмах дође кући, да му ствари усмено објасни и да се онда удеси, шта и како даље да се ради, да се не троши новац узалуд.

Никола је међутим чврсто остао при својој одлуци. Кући није хтео ићи, јер после борбе, коју је претурио преко главе и после оваког стања, у коме се сада налазио, није требао више укора нити веће казне. Чврсто остаде при својој одлуци, да остане у Бечу догод својом муком не сврши медицинске науке.

Никола је с почетка држао, да ће то лако ићи. Рачунао је, да ће брзо моћи наћи себи место кућног учитеља код боље породице, где ће имати сву опскрбу. Но брзо се разочарао. Гдегод је закуцао, ту се пре њега нашло десет других нудилаца. Једва после дугог трагања нађе два места, где ће радити као кућеван учитељ, но ту нигде не беху тако сјајне погодбе, као што је он то себи замишљао. Код једне породице, где је поучавао три дечка, имао је ручак и нешто врло мало новчане припомоћи, а на другом месту, где је имао само једног гимназијалца, добијао је малу новчану награду. Све ово мало беше за његово издржавање, јер је од заслуженог новца морао и свога сина издржавати.

Брзо за тим допаде беде. Али је зато ипак почео да ради на својим штудијама. Почетак овога посла био је врло тежак. Када је први пут узео књигу у руке, на пољу је био леп ведар и светао дан. У његову собу је падало и сувише светлости, а он није могао поред ове светлости радити. Никола је био научио на ноћну светлост крај лампе, и када сада после толиког времена први пут узе штудију у руке, није могао да подноси дневне светлости. Мораде спустити завесе, запалити лампу и сада је тек могао учити. — Ово ће ипак бити скупа студија — помисли у себи. Петролеј се требао за новац купити и тако себе увери, да ће боље бити одрицати се старих навика.

Једина му је олакшица била, што је госпођу Ресничек тешком муком задобио, да га причека за половину станарине.

За време вечере је бегао од куће, да нико не дозна у кући, да нема шта да једе, а ако је имао вечеру, то је био скроман комад хлеба са *мало сланине.*

Наступише дани гладовања. Никола је гладан долазио на универзу да учи и да се спрема за испите, посећивао је предавања и посматрао она разна лица. Није гледао у израз, у интелигенцију или боју тих лица, већ оно што је посматрао на тим лицима и што га је интересирало, било је: како су нека лица дебела, а нека мршава, и при том погледу занимаше га мисао: Боже, како се храни овај свет?

Никола је међутим постао другачији, него што је пре био. Не само да је променио навике, забаве и начин мишљења, већ му се променио сав духовни живот. Научио се разумно живети. Имао је ванредну вештину да разумом себе савлађује. Све одбацивати, не мислити ни на радости, ни на срећне часове, ни на природне захтеве срца, исто тако и све болове и јаде одбацивати, све, све што уме да ускомеша срце срећом или несрећом, све то одбијати разумом, у у том се састојала вештина Николиног новог живота. Ограђивати се умом против свега што квари равнотежу у души, силом се умишљавати у нова стања, свакомe дану постављати нове задаће и онда себе уверавати, да све то мора имати добар свршетак. Један мали успех у томе, стварао му је грдне радости. Потпуно се научио одрицати.

Није више тражио љубавне авантире, нити лепа женска лица; пролазио је поред њих као да никада није чезнуо за лепотом. У Николи је дух малаксао и без веселости ишао је за својим послом, који га је само у толико веселио, што му је обећавао, да ће једаред свршити своје науке и онда једног дана смети натраг се вратити у родитељску кућу. Полагано се навикао ноћу спавати а дању радити.

Госпођа Ресничек поче по мало правити намргођено лице, затим даде знак кроз понашање, а најзад изби протест из жене. Питала је Николу, када мисли свршити науке, нашто јој он без лажи одговори истину.

— Па дотле да вас ја чекам за дуг? —

— Госпо Ресничек, за три године ћу вам вратити сав новац. Вама новац није нуждан, ви имате доста у каси, учините ми хришћанску љубав и помозите ми у беди.

Залуд је била ова молба; госпођа Ресничек није веровала, да ће Никола без потпоре од куће моћи свршити науке.

Она му откаже стан, јер је захтевала свој новац, који Никола није могао да јој даде. За знак што бољег сећања на Николу, задржи му све ствари и преда Николу суду за дуг.

Удар долажаше за ударом. Остаде без одела. Но још толико беше заслуживао, да је могао себи узети малу собицу на петом спрату одмах испод олука на крову.

Тужба госпође Ресничек га ни мало није узнемирила. Баш је за тим ишао, да толико може да влада умом над својим осећајима, да никакова несрећа не буде у стању да му пореметн мир и душевну равнотежу. Све одбијати и ништа к срцу не примати, па ма то били и оправдани захтеви или чак апелирање на поштење. Себи је пронашао правило: радити колико се може према силама и поштено. Када га је госпођа Ресничек тужила, мирно јој је рекао:

— Ја признајем, да сам вам дужан ону своту и обећавам вам, да ћу вам је исплатити, када будем могао, ако не пре, оно када свршим. Ја сам све учинио што сам могао; сада вам не могу

вратити, нити ћу ишта предузимати, да вам сада вратим тај дуг, нити ћу се гристи, што вам га сада не могу вратити, јер ја чувам свој мир, који ми је нуждан за рад. Сваки онај, који ми сада мир нарушава и спречава ми рад, то је непоштен човек. Оставите ме у миру, ја хоћу да радим.

Никола је заиста радио и гладовао. Са његовог чела није више силазио онај замишљен и мрачан израз. За време слободних часова седео је на петом кату крај прозора своје собице, која је гледала у узано двориште и на десет кровова унаоколо. Једног дана неко му закуца на вратима. Унутра уђе писмоноша са једним писмом. Никола брзо отвори писмо. У задње време свако писмо беше у стању узнемирити га али само за час. Када узе писмо у руке, позна Драганићев рукопис. Писмо је било послано из једне варошице не далеко од Беча. Никола се зачуди, да Драганић није више у Бечу.

Ово писмо писао је Драганић из болнице. У њему је молио Николу, да га посети, као једини од његових искрених, који су му у близини. Никола сазна даље из писма, да Драганић лежи у болници пуних шест недеља, и да му се болест у задње време окренула на горе. Драганић није спомињао какова је то болест. Николи паде у очи, да Драганић то тек после шест недеља јавља и поче размишљати, какова би то болест морала бити, која је могла Драганића бацити у кревет на шест недеља. Даље је размишљао, откуд да Драганић није изабрао Беч или бар своје родно место, да међу својима лежи болестан, већ једно страно, сасвим страно место, где нема никог познатог.

Никола се никако није могао одлучити, да

посети болесног Драганића, јер није имао новаца. Но сав овај догађај га силно ражали. Није могао да заборави Драганића при задњем растанку, па и све друге успомене, које се уз мисао на Драганића надовезаше, силно растужише Николу.

Била је недеља после подне и врло леп дан. Никола никуд није ишао. И даље је седео крај свога прозора одмах испод крова, гледао у своју једну отворену штудију, али сва вештина му није помогла, да сузбије ово осећање, које га је дубоко дирало. Ох, слатки су и тужни они часи нашег живота, које проводимо прибрани умом превршући листове наше прошлости, који нас сећају некадање среће. Откуд то, да се у тузи сећамо на детињство и на наше родно место и зашто сећање на историју нашег племена улива у нас нове снаге и испуњава срце уздањем и слутњом заједно?!...

На пољу тихо и свечано зујаше звуци оне познате песме, коју је Никола у оно срећно доба толико пута слушао Ану свирати. Веркл је свирао познату песму: изгубљену срећу. У Николи се нешто ускомеша, он се дигне и почне даље слушати. Учини му се као да слуша хор безбрижних девојака, које весело уживају овај свет и кроз песму као да говоре: да је ово прави живот, чист и без брига. Силно понесоше ови тихи звуци Николу за собом. Но ова хармонија брзо престаде. Никола се брзо дигне са столице, на којој је седео, отвори прозор и баци оном сиромаху, што је окрећао веркл, шест новчића, који са звеком падоше на камен. То беше задњих шест новчића у Николином шпагу. И опет се разлегоше исти акорди и иста песма. Никола се брзо умори од ове среће, у коју се умешала и

срећна прошлост и њега заболе у души, да се за њ никада више неће повратити дани среће.

Као изненадном струјом донесена стајаше сва прошлост Николина са Аном пред њим. Изађе му слика Анина пред очи, но не она пропала и оронула слика њезина, какову је видео на суду, већ се сети оне Ане, када се први пут састао са њоме пред вотивном црквом.

Никола се свом силом свога ума трудио, да избије из главе те мисли, но када виде да не може, остави своју собицу, сиђе доле и помеша се међу светину. Паде му на памет дете, које је имало бити његово а до данас га још није видео. Помисли, да би можда себи олакшао што, када би видео „свог сина“. Себи је морао да тражи неке разоноде у овом часу, и одлучи се да посети „свога сина“, јер недеља после подне беше му ужасно сада на терету.

И ако је Никола себе уверавао, да то дете није његово, кад год је мислио на Ану, у њему се будила чежња да посети то дете. Данас није могао тој жељи одолети. Отиде до корба и тамо узајми неколико шестака и крене се.

Дете је било смештено у Х-ом округу код једне дојиље.

Била је недеља после подне и свуд је свет у великим гомилама јурио на све стране пешке, на колима и на трамвајима. Све беше препуно. Сав Беч је био вани, и старо и младо, све је врвило некуд, да нешто види и да тражи себи забаве, среће, шта ли?!

Да што пре дође у Х-и округ Никола седне на трамвај.

После вожње од једног сата стигне пред кућу, у којој је имао бити његов син.

Погледа кућу и промери је од горе до доле. Стара зграда на три спрата, по својој прилици из доба Марије Терезије. Док је гледао ту немилу зграду, предаде се неодољивом апатичном чувству. Дакле ту треба да је оно дете, за које је Ана рекла, да је његов син, и он као отац треба да се стара за њ. То је била страшна мисао за Николу стојећи пред овом кућом и посматрајући је.

Брзо се прибере и поче се пењати уз степенице. Дете се требало налазити на трећем спрату врата 27. Он се попне на трећи бој и зачује неку смесу гласова, а ова вика личаше оном метежу из менажерије. Шта ће ово бити — помисли Никола. Зазвони. Једна крупна снажна жена око својих тридесет година му отвори врата. Када Никола ступи у предсобље, вика је прешла сваку границу. То беше смеса плача, јаука и вике од једно двадесеторо деце.

Никола се хотимице није хтео пред овом женом легитимирати ни престављати, већ јој укратко рече име детета и да жели да га види.

— А ви сте му отац!

— Не — ја се само старам — односно — да и ја сам ту у родбини са девојком, — односно детињом матером.

Она га погледа сумњиво и не хтеде се даље упуштати у расправу.

Уведе га у собу. У једно пет кошарева беше смештено непрегледно много деце, као што се Николи учини, све по двоје-троје у једном кошару и сва та омладина праћакаше се ногама и рукама у ваздуху гласно протестирајући, да они од висока рода и порекла морају да пате услед оваке неудобности. Око деце беху забављене свега три жене.

Никола разгледа сва детиња лица, стаде их упоређивати са собом, колико је себе знао из огледала, а за тим са Аном, и не умеде „свога сина“ да позна.

— Ево ово је тај млади господин, кога ви тражите — рече иста жена из народа, показујући на једно плаво дете од неколико месеци, које је седело мирно само у кошару обучено у прљаву трошну кошуљу. Дете је праћакало ногама и гледало радосно на Николу, као да је знало, да Никола треба да му је отац.

Никола је гледао дете иронишући у себи сам са собом. Погледа у црте, очи, нос, уста и све остало на детету и све је то упоређивао са собом. Он смеђ а дете плаво! Па на послетку могло би бити налик на матер, и требало би бити на њу налик, помисли Никола, када већ није њему слично. И Никола сву своју пажњу обрати на дете упоређујући све црте детиње са Аниnима и мишљаше, да би то дете волео као своје рођено, само да има на њему и једно обележје материно, но није пронашао ни једног таковог знака. Како је само имао дрзак поглед као официр — помисли Никола у себи и настави гласно окренувши се дојкињи:

— Да ли је ово дете налик на кога од оних лица, која су га до сада посећивала?

Жена погледа оштрије Николи у лице сумњиво вртећи главом.

— Хм, — рече жена, има нечега налик на матер, но имаде око чела и образа много крупније црте. То је ваљда што је ово мушкарац.

Никола поче размишљати даље о својој дужности према овом детету, које он никако није признавао својим. Кроз ово му се дете откри то-

лика ниекост, коју може пало женско чељаде у себи да прикрије својом лепом спољашношћу. Онака чедност и невиност, какву му је Ана показала, када ју је оно упознао, да је само спољашност, која је прикривала оваку нискост! Колико среће беше за њ гледајући тада њезину лепоту — а, какова спољашња лепота! мислио је Никола, већ баш његово уверење о њезиној невиности и душевној чистоти било је оно, што је њему ласкало, да је имао женску, како је мати родила, а овај догађај с овим дететом?! Та га мисао ужасно мучаше и он мораде брзо да прекине ове мисли и да се спрема да остави ову кућу.

Па ви сте отац овог детета — рече му дојиља. Ето исто тако љубазно гледа као ви.

— Немојте говорити глупост — рече он љутито. — Где је мој нос, чело, уста и остало?

— Но, но, тата, немојте бити тако љути. — Мора дете бити на вас налик, када је ваш син.

— Па добро, покажите ми ту сличност — упаде Никола још љући. Је ли тај горе завинути нос, тај чешки нос мој, јесу ли та велика широка чивутска уста моја и та швапска глава, коса, је ли то моје? Молим вас немојте —

— Па на кога би дете могло бити налик, када не би било на оца, пошто већ није мајци слично.

— Можда и на комшију — упаде Никола, у осталом у Бечу дете једне госпођице може да буде налик на слугу, фијакеристу, на онога што чисти улице, па најзад на сваку сокачку скитницу. Додуше ја сносим очинске дужности —

— Ајде тата, поче дојиља машући ручицом малог — кажи му: немој бити тако љут и суров *према мени* — и пође Николи ближе са дететом,

но када он устукне, ова дебела и снажна женска поче тако слатко и злурадо да се смеје, да Никола није више желео посећивати „свога сина,“ већ се задовољи са очинском дужношћу, да му и даље шаље 20 круна месечно од своје мучне зараде.

— Збогом тата — посети нас и опет скоро — махала је дадиља са ручицама малога Николи на растанку.

Никола се ипак утиша, и опет отпоче свој посао без воље, а са чела и лица му никако није слазио мрачан и брижан израз.

Кући се врати пешке, да се разоноди. Кад је дошао у први округ, у тако звану „варош,“ баш пред опером, спази Никола нешто, због чега мораде стати за час. Њему је ишла на сусрет Фрицика са једним старим господином испод руке. И она је њега познала, насмеја се на њ и изгуби се са старцем у метежу. И Никола се у себи насмеја и упути се управо кући.

После неколико дана и опет добије писмо од Драганића из болнице. Између осталих редова, писао је Драганић и ове речи: „Ти си ми од свију мојих рођених и искрених једини у близини, да на тебе могу рачунати. Нико ме не може посетити ван тебе, а мени је тако тешко, да не знам хоћу ли после овог писма моћи још које писати.“

У тим је речима било доста убедљивости за Николу о тешком положају Драганићеву. Почне размишљати, како би било да га посети, но када дође новчано питање на ред, одбије и ово друго писмо, но беше му жао. Ко зна какова је болест, мислио је Никола и када у вече легне у кревет, би му тешко, када се сети, како је и сам себи

остављен и што му нико неће да помогне на овоме новом али тешком путу живота. Овај је пут племенит пут, који води доброј мети; он треба да од њега створи човека, који неће само о себи мислити. Како тек мора да је Драганићу у туђој земљи и то у болници, мислио је Никола. Шта би изгубио, када би посетио тог човека? Шта више, много би више учинио Драганићу, него када би когод њему учинио каково ма најмање доброчинство. О, како би њему годило, ма и једна утешна реч без укора, па и мала материјална жртва да другог не оштети. То би га све оснажило и унело светлости у његов овако таван живот.

Тако размишљајући Никола у себи, наново узме Драганићево писмо у руке и поче га читати. Сада после ових својих јада умеде прочитати из писма јаук, сузе и очај од читавог света остављена човека.

Сутра дан је стварао план, како би могао посетити Драганића. Коначно се одлучи, да учини ту жртву, која ће бити велико доброчинство болеснику у туђини.

Два дана је трајало док је Никола набавио нужни новац за путни трошак и за тродневни боравак у страној вароши.

XVI.

У БОЛНИЦИ.

Болница, у којој је Драганић лежао, била је на крај вароши, која је у близини Беча лежала. Болница је била опкољена високим дрвећем а унаоколо високим зидом. У тавној сени стајала је болница ван вароши одмах иза крајњих кућа уз главни друм. Беше то нова зграда, зидана у модерном стилу са лепом фасадом, али ипак Николу много подсећаше на средњевековне затворе. Опкољена сеновитим дрвећем с поља се није могло ништа видети унутра у болницу и одаје, као да је све замандаљено гвозденим мандалама и са пет печата. Зато беше ту ван вароши, да људски јади и болови не могу продирати међу људе.

Ова болница у страном месту на Николу је дубоко и неодољиво утецала. И ако је у Бечу у задње време ревно посећивао болницу и „сецирсалу“, већ улаз у ходник ове болнице у провинцији побудио је у њему сасвим другачије осећање и мисли, него она у Бечу.

Соба у којој је Драганић лежао, била је на углу куће, на првом боју са четири прозора, од којих су два била окренута југу а два западу.

Доктор болнице дао му је ову собу из призрења као медицинару. То је била једна од најлепших соба у болници.

Драганић је лежао мирно у кревету. Само је по некад шапћући изговорио речи: Боже ми помози! Боже ми помози! Врата се отворише. Он се тргне. На вратима се појави Никола. Драганић хтеде да се подигне, но снага га издаде, падне у назад, још се већма завали у јастуке и поче се трести од јецања. Сузе га облише, дах му се гушио; лежаше сасвим изнемогао, само што је рукама давао знак, да му Никола приђе. Кад овај приступи постељи, Драганић га ухвати за руку, поче је ближе себи привлачити, квасити је сузама и најзад је поче љубити једва изговарајући речи: хвала ти! хвала ти!

Драганић у први мах ништа није смео говорити, већ је само гледао Николу са чежњом, и онда му опет љубио руке, квасио их сузама и говорио: хвала ти! За навек ти хвала, што си ме посетио!

Драганић се ништа није распитивао за Беч, нити за друштво код „корба“ и на другим местима, већ је само о себи говорио. Без икаквог поближег тумачења сасвим укратко исприча, да је овде био као кућевни учитељ два дечка из боље куће, но када га је болест савладала, изабрао је себи ову болницу док не оздрави. Кући никако није хтео ићи, да га не критикују, да се несвршен враћа матери, нити је уопште своје хтео извештавати о својој болести, да се не брину, нарочито стара мајка не. Они већ од више година амо и не знају где је он. Зато је ето њему, Николи, писао, да га посети, пошто *је ту близу,* а и због тога, што му је већ десе*так дана врло* тешко и болест га силно мучи.

— Ох, а како сам се зажелео својих, нарочито матере, на коју никада нисам тако мислио као сада. Само да ми је њу још једаред видети, али како би то могуће било, да ја сироту жену бацим у трошак? Од пет дана амо силно ме нешто вуче својима — поче Драганић живље причати и из њега избијаше силна чежња.

— Само да могу мало да се придигнем из постеље, да могу да отидем до станице, одмах би се с тобом кренуо мојима. Је ли, да ми ти не би одбио љубави? О, па бих онда видео све своје, удату сестру, брата — па мајку! — Њему ударише сузе на очи, али је ипак даље говорио. — Непрестано ми је тај пут у памети, оне бескрајне бачке равнице, кроз које води тај пут и онда када се из далека укажу оне плаве горе на југу — све видим пред собом — како лете села — једно за другим и све смо ближе кући. Све се тако сећам као оно када сам био гимназиста ђак и када сам ишао о Божићу, Ускрсу и феријама кући. Још већма би ме радовао овај пут. Ох само моју мајку да ми је видети! Она је сирота већ сасвим седа, стара и изнемогла, па чека на мене да јој се вратим. Нисам је видео већ десет година.

Драганић ове речи брзо изговори, сав говор беше прекидан кратким даховима, који су били више уздаси, него знак тешког дисања, јер док је о овоме говорио, као да му се снага удвостручено повратила, и дах му беше јачи него обично. Нада и чежња за кућом га је силно окрепила. Да матер није видео десет година, изговори спуштеним гласом и баци на Николу поглед, као што човек чини, када га за нешто коре, а он се потпуно осећа кривим.

— Ал док оздравим — настави даље — прво идем матери и онда ћу се вратити у Беч, да наставим своје студије. Чујеш, драги Никола — и он му се приближи, онда ћемо заједно радити, све ћемо учинити, и ја и ти, што поштен човек може учинити, пак да стечемо име и глас — славу у нашем народу. О, сада тако љубим и наш јадни српски народ. Он је и онако сиромашан у добрим мужевима, а ми ћемо се трудити, да то будемо. Како је то лепо имати лепо име међу људима! Ту уздахну и удуби се у мисли, а очи му се светљаху, као да је у делириуму.

До довече је све испричао Николи, што је имао да му каже, али из њега не избиваше више она романтична чежња за кућом и фантастични онај пут, када се кући приближује. Неколико пута је понављао: и онда када се из далека укажу оне плаве горе на југу, све видим пред собом — како лете села једно за другим и све смо ближе кући!

— Када човек дође у болницу мисли, да никада више неће изаћи ван — рече Драганић после дужег ћутања. — Обузму га неке слутње и страх, па на свашта мисли.

— То су мисли, које сваког човека обузимају.

— Је ли да није тако?

— Ама разуме се, човече.

Драганићево лице сину надом и поверењем.

— Од како си ми ти дошао, све више имадем наде.

Када је задњи пут то изговорио, беше га издала снага, малакса и ућута. Када се Никола хтеде са њиме опростити, тргне се.

— Ко је то?! — застрашено запита, погледа на Николу као сасвим страног човека, но најзад га ипак позна.

— Немој још ићи — и гледао је на њ са страхом — или иди, али ми опет дођи — само за цело, чим ручаш — дођи ми — и чврсто му стиште руку, као да му се снага повратила. — Мој драги Никола, никада те нисам тако волео као данас. Дођи ми опет чим ручаш.

Из вароши се чуло звоно. Беше подне.

Никола одмах отправи Драганићевој матери телеграм, да јој је син опасно болестан и ако жели да га жива види, нека се одмах креће на пут. Уједно је писао и опширно писмо и о свему је подробно обавестио.

Драганић у болници није имао добру негу. То је Никола одмах увидео, чим се упознао са болничаром, који је Драганића послуживао. Болничар беше постар човек, но још снажан. Некада је био богат, али је пропао кроз картање и пијанство. Доктор га је примио за болничара на препоруку неке родбине његове. Највише су га употребљавали да чисти ходнике, да преноси болеснике, а послуживао је венерично болесне и Драганића. Својих старих навика се ни сада није могао оканути. Удварао се болесницима, да изнуди од њих по коју крајцару и то је одмах потрошио на вино и ракију, те је скоро увек био пијан. У опште се мало бринуо за болеснике, а за Драганића најмање, јер му је овај мало новаца давао. — Када је Никола то увидео, одлучи се, да Драганићу у сваком погледу буде на руци, да му он буде болничар за ово кратко време док је ту. Никола ту осети чувство доброчинства самарићана, ону срећу у жртви другима и ублажујући другима јаде, давати свом животу лепши смисао.

Када је Никола после подне дошао, затекао

је Драганића доста мирна. Када је угледао Николу, насмеши се, пружи му руку и понуди га да седне крај постеље. Говор од пре подне га је био уморио, а није више ни говорио онако одушевљено. После је опет почео живље говорити, но често је прекидао тај говор и удубљивао се у мисли.

Уједаред се диже на руке, седне на постељу и поче гледати на Николу, као да хоће нешто да му рекне. Но ништа није говорио. Лагано скине јорган са себе, поче дизати једну ногу, као да хоће да сиђе.

— Немој то радити, то је напорно за тебе — одвраћао га је Никола задржавајући га руком.

— Хоћу да видим, би ли могао ићи — одгурне Николину руку с којом му овај хтеде прићи у помоћ. Опрезно и лагано спусти Драганић обе ноге на под. Чврсто се одупре рукама о кревет и хтеде да се исправи. Уједаред му лице засија одушевљењем и надом, нека снага и воља сину у његовом погледу и напрегне сву снагу у мишицама, но у тај мах обе ноге му клецнуше и он посрне. Никола га брзо прихвати. Сав овај посао беше подуже трајао.

— Нећу више. Дигни ме на постељу. Нећу, нећу више да идем — изговараше прекидајући. Врати ме натраг у постељу, ах!

Он се беше уморио и ознојио. Једва је чекао да опет легне. У њему изумре свака воља, да у опште икада више стане на ноге. Тако је чезнуо за својом постељом и када се и опет ували у душек, показа строго лице, које је био неки укор на овај покушај и одбацивао је у срцу *сваку* жељу, да у опште икада покуша да иде.

Док стечем више снаге — рече мало после

себи за утеху, лице му показиваше ужасан умор, очи му се затворише и он се опет утиша.

Уједаред отвори очи и поче тражити Николу.

— Колико је сати? — упита нервозно.

— Још нема четир.

— Још нема четир! понови скоро очајно. — Боже мој, тешко мени, како време споро иде! Затим опет затвори очи и лице му беше намргођено. Но није трајало дуго, и опет се придигне.

— Колико је сати? — Молим те реци ми право!

— Управо четир сата.

— Тек четир, ох, ох, тек четир, па када ће бити шест? Па онда тек вече, па ноћ! Само да ми је до сутра доживети.

То питање је често понављао.

У шест сати је имао доћи доктор, а он је ту посету жељно чекао, јер га је доктор увек весело предусретао, али није пристајао у разговор о болести.

— Молим те воде — рече.

Никола му дода чашу с водом Он гуцне и гадећи се врати чашу натраг.

— Ох, да ми је бар само још једаред да се напијем хладне воде испод чесме.

Око шест сати дође доктор у посету. Драганић му се хтеде нешто потужити, но он одбијаше главом и прекине га у говору:

— Само стрпељиво, па ће све доћи — и не хтеде о болести ништа говорити. Када доктор оде, Драганић се дигне узбуђен.

— И опет ништа. Сваки дан ми тако трипут дође и — ништа. Па шта он онда мисли? — и поче још узбуђеније протестирати.

— Пусти ти само нека се доктор брине за тебе.

— Па што ми не каже какове су то болести код мене? Он мисли да ме вуче за нос, као да сам ја балавац. Где је то још било — да се са образованим човеком овако поступа?! Ја не могу ово више издржати — увек ме вара и оставља у неизвесности.

— Ама, човече, ти се мораш мало стрпети, па онда утишати. Теби треба мира.

Тако га је тешио Никола, али знајући да га ово неће утешити, поче мислити, каковим би га разлогом могао уверити, да треба мирно да се влада.

— Замисли ти своју болест, од које се ти тако плашиш, да она није ништа опасна, али да би могла бити опасна силним узбуђењем и уображењем. Па шта си онда добио твојим протестирањем? Твоја болест је једна болест, а страховањем додајеш јој и једну другу, па све када твоја болест и не би била опасна, страховањем је само погоршаваш. Дакле не преостаје ништа друго, до ли бити стрпељив.

— Ти паметно говориш — баш волим што си ми дошао. Остани код мене што дуже, не знаш како ми је тешко овде у туђини. — Драганић сасвим поверљиво гледаше у Николу и настави. Само да не умрем овде у туђини, бар када дође пролеће и ускрс, да ми моји рођени гроб посете, прелију га, оките га цвећем и једну сузу бар над њим пролију. О, страшна би то мисао била, када би нам и ту наду одузели. — И опет са нервозним одушевљењем поче спомињати онај пут, који води кући његовој ближе матери и сестрама и родбини. Ох само да ми је *моју* маму видети! Она је сирота већ сасвим седа, *стара и изнемогла,* па чека на мене, да јој се *вратим!*

Када је сутрадан Никола ујутру посетио нашег болесника, овај беше узбуђен и застрашен.

— Ноћас је и опет била овде — рече Драганић, чим је видео Николу.

— Ко? — питаше Никола.

— Она, смрт; ја нећу дуго још, кажи доктору нека ради са мном шта зна, нека ми даде ма какав лек, ја не могу овако дуже издржати.

— Што од зла правиш још горе зло? Буди човече миран, стрпељив, јер само мучиш и себе и друге. То није било ништа. Ти само уображаваш.

— Не уображавам ја ништа. Ја ти кажем, баш је она била ту и то по други пут већ. Нисам ти причао, да је већ била једаред код мене, ту, чело моје главе; ја сам се борио са њоме, гурао је од себе и одгурнуо је, но она ми је онда шапнула: ја ћу и опет доћи!

— Ама, то си ти само у страху себи делирирао.

— Не, не, нисам делирирао — ја знам када сањам а када ми се што страшно на јави деси — потврђивао је Драганић са пуним уверењем, да истину говори. — Само што сам почео да дремам, мој стари бол у грудима се поврати. Ја сам одмах почео да мислим на њу. И заиста, она је била и ноћас дошла чело моје главе и чекала згодан час. Ја сам јој осећао руку на грудима, додир те руке је био тежак на мојим грудима и дах ми одузимао. Ја сам је гурао од себе, она све већма притискиваше своју руку на моје груди. Мој дах је већ био престао, већ је била зграбила на згодно место, али ипак, ја сам се надао, отимао се и одбио сам њезин први нападај. Но она је остала ту чело моје главе. Ох, Никола, то је страшно, већ сам осећао како побеђује, хтео сам

да не мислим на њу, да преварим себе и да не знам да умирем. — То није варање. И када је престала да ме дави, ја сам још осећао оно место, где ме је хватала. Ја сам је осећао и даље у мојој близини. Хтео сам да је видим; окренуо сам се, али је нисам видео, но она је ту била. Нека слутња ми је говорила: она је ту. И она је заиста била ту код мене. Страх у грудима ми је говорио: она је ту. Ја се сам запитам гласно: ко је то ту? — Ништа нисам чуо говорити, али у исти мах осетих страшан удар у грудима, који ми за час дах одузе. Ти си и опет ту — и опет се питах. Осврнем се и ништа нисам видео. Ја сам је молио: поштеди ми овај пут живот. Ја имам још дужности. Но она ме је и даље хватала за груди. Мени је она већ била позната и моја борба са њоме, и ја сам сву снагу употребио. Ваља да ми је сам Бог дао ту снагу. Већ је био дан грануо у моју собу, када сам је се отресао но при праштању чуо сам њезине речи: ја ћу и опет доћи. После тога је отишла к моме суседу. Њега је победила. У побочној соби умро је неки болесник.

Драганић беше ван себе док је ово говорио. Нико га више није могао утешити, ни Никола ни доктор. Када је овај дошао на јутарњу посету, Драганић склопи руке и поче га молити:

— Господине докторе, дајте ми ма какав лек — говорио је он очајно — ма то отров био, јер ја не могу више овако живети, ни једне ноћи дочекати. Ето, радите са мном шта знате!

Доктора ове речи у први мах фрапираше, но одмах за тим намргоди лице и рече суровим гласом:

— Е, ја ћу ваљда угађати вашем уображењу. *Већ сте дигли* ларму као сви остали у болници,

као да нисте образован човек — и он се окрете и изађе напоље, но преписао му је лек за ублаживање живаца.

Ово понашање докторово деловало је на њ. Драганић се умири за час, затвори очи, није спавао, но беше се у себе повукао. Данас се у опште није умео да разговара као јуче, још мање да се одушевљава. Око четир сата после подне зажели, да га скину с постеље, да га посаде на столицу и да му отворе прозор, да удише свежег ваздуха. Никола и вертер, који је употребио присуство Николино те мало долазио Драганићу, одбијаху ову жељу његову, но напослетку му ипак морадоше попустити. Лагано га скину са кревета и посаде га на две столице тако, да је на једној седео, а на другој му беху ноге смештене, јер му ове нису имале никакове снаге. Болничар отвори прозоре и — споља суне као струја свеж ваздух и светло-провидно, весело, плаво небо осветли мрачну собу. Драганић погледа горе у небо и поче се трести од јецања. Јецање му није имало снаге. Оно је било као тежак ропац у грудима, који дави, но који никако није хтео да престаје. И ако је јецао, поглед му беше упрт горе према небу, које је било отворене и провидне плаве боје без и једног облачка и будило мисли на радост, весеље, живот...

— Шест недеља нисам видео небо! — Шест недељâ! једва промуца и јецаше и даље безгласно, клонуло и без снаге. Био је сасвим малаксао, да се није више могао држати на столицама, и када га опет однесоше на постељу, глава му се завали у јастуке и само по дисању се могло знати, да је то жив човек.

Сунце поче залазити. Споља са голог грања

дрвећа чуо се жив жагор врабаца. Никола је мирно седео, посматрао болесника и мислио о својој судбини. Страшно му је било помислити, да би и њега оваква несрећа могла задесити. Но још је и сувише био забављен болесником, а да је могао о себи много мислити.

У собу се спуштао све већи сумрак. Задњи зраци сунца се указаше кроз западне прозоре собе и на противном зиду насликаше две контуре од прозора у природној величини. Драганић се тргне и са страхом поглeда на ову слику на зиду. Окрете се Николи и страшљиво га посматраше.

— Колико је сати?

— Пет.

Драганић није слушао шта је овај говорио, већ је непрестано гледао на слику на зиду.

— И опет се ноћ приближава. Ох, ја се плашим ноћи. Када почну падати оне дуге сенке и насликају читав прозор на зиду и када доњи део почне да тавни и почне да ишчезава! Ено гледај, већ га нестаје. Драганић је узверено гледао на слику на зиду, чији доњи део поче да се губи.

— Колико је сати?

— Сада је баш пет прошло.

— Молим те нека болничар донесе лампу. Ал' не, зови га, викни га, да не останем сам у соби. Ох, она ће опет доћи док ноћ спусти своје завесе. Никола, немој ме ноћас остављати,

Када упалише свећу, Драганић је зверао очајно по соби.

— Колико је сати?

— Пет прошло за четврт сата.

— Пет прошло за четврт сата! понови он *болно и очајно* — ох, тешко мени, када ћу дочекати *јутра?!*

рече. Самртник у тај мах крену двапут раменом. Болничар се пак брже баци на колена и стаде да тражи новац. Када се болничар отуд са нађеним новцем вратио, Никола је сав блед и потресен гледао на Драганића и трипут се прекрстио.

Драганић је добро наслутио, да ће она доћи. Смрт је заиста дошла.

Болесник је издахнуо.

— Умро је — рече болничар.

— Јест, сирома, свршио је — једва чујно изговори Никола. Њега обузе језа, нека врста очајања му скороследила крв. Очи му се овлажише сузама.

Очи мртвачеве беху светле као чисто уље, у ком се сунчана светлост одсјајује; постаде једноставно и једнолико.

Никола сав ускомешан лагано приступи самртнику и наслони прсте десне руке на један очни капак, који се хладан дубоко спусти на доњи, затим то исто учини и са другим очним капком самртника, који се исто онако спусти и остаде непомичан. Затим му прикључи доњу вилицу горњој и уста се затворише. Руке, које су бледе поред тела опружене лежале, прекрсти преко груди. И на себе бацив крст трипут, стајаше немо посматрајући првог мртваца, коме је он учинио задњу хришћанску дужност.

Никола се једва прибере после овог страшног доживљаја, изађе ван, јави доктору смрт Драганићеву и замоли га, да мртваца не носе до ујутру у мртвачку собу. Затим брзо оде у варош, пошаље и трећи телеграм мајци Драганићевој, јавивши за смрт његову, затим купи велику свећу, донесе је у болницу и запали чело главе

Врата од собе беху широм отворена, соба расветљена, а на кревету лежаше Драганић. Лице му беше сасвим бело а по челу пала црна коса у нереду. Уста беху отворена, а очи круто упрте на једно место.

Никола застаде запањен, не смеде одмах у собу, већ баци застрашен погл д на болничара и не смеде ништа питати.

— Тек што није умро — рече болничар са нагласком, у коме није било ни мало саучешћа. Болничар први уђе у собу, за њим Никола и стаде као скамењен на сред собе. Драганићева уста се тек по каткад отвараху мало већма, али и даље остајаху отворена.

— Овај час је био и доктор овде и разблаживао га морфиумом, али нема више помоћи — говорио је вертер гласно престрављеном Николи. Никола му даде знак, да не говори, у себи довршујући опомену, да не ваља код самртника говорити.

Болесник је давао задње знаке живота. Уједаред престаде зевати.

— Свршио је — рече болничар, приђе самртнику ближе, ухвати га за руку и тргне је. Самртник и опет зевну и једва приметно раствори очи.

— Није још мртав — рече болничар полушапћући.

Ево видите, ово ми је дао јутрос — тури руке у шпаг и отуд извади три сребрена новца. — Један, два, три — поче гласно бројити, но како су му руке дрхтале испадне му један сребрењак из руке и почне се котрљати према столу. Болничар за њим, новац скрене под кревет, он *погледом за њим* да се не изгуби. А, ту си —

рече. Самртник у тај мах крену двапут раменом. Болничар се пак брже баци на колена и стаде да тражи новац. Када се болничар отуд са нађеним новцем вратио, Никола је сав блед и потресен гледао на Драганића и трипут се прекрстио.

Драганић је добро наслутио, да ће она доћи. Смрт је заиста дошла.

Болесник је издахнуо.

— Умро је — рече болничар.

— Јест, сирома, свршио је — једва чујно изговори Никола. Њега обузе језа, нека врста очајања му скоро следила крв. Очи му се овлажише сузама.

Очи мртвачеве беху светле као чисто уље, у ком се сунчана светлост одсјајује; постаде једноставно иједнолико.

Никола сав ускомешан лагано приступи самртнику и наслони прсте десне руке на један очни капак, који се хладан дубоко спусти на доњи, затим то исто учини и са другим очним капком самртника, који се исто онако спусти и остаде непомичан. Затим му прикључи доњу вилицу горњој и уста се затворише. Руке, које су бледе поред тела опружене лежале, прекрсти преко груди. И на себе бацив крст трипут, стајаше немо посматрајући првог мртваца, коме је он учинио задњу хришћанску дужност.

Никола се једва прибере после овог страшног доживљаја, изађе ван, јави доктору смрт Драганићеву и замоли га, да мртваца не носе до ујутру у мртвачку собу. Затим брзо оде у варош, пошаље и трећи телеграм мајци Драганићевој, јавивши за смрт његову, затим купи велику свећу, донесе је у болницу и запали чело главе

Драганићеве, изађе ван и закључа врата од собе, где је мртвац лежао.

После овога дела Никола брзо остави болницу и упути се у гостионицу где је одсео, која је била у непосредној близини болнице.

Ноћ је била величанствена. Безброј звезда је трептало над Николином главом, која је била дубоко тронута од тешке бриге и мисли. Сада први пут у животу осети смрт у непосредној својој близини. Његове мисли ништа друго није занимало, ни о чему другом није могао мислити, до ли на тешко дисање Драганићево — на тромо дизање доње вилице и на укочен поглед. Ниједан догађај у његовом животу није му тако помутио сав душевни мир, као болест и нарочито смрт Драганићева. Мисао, да и њега то исто може да постигне, поражавала га је. Њиме овлада мисао о блискости смрти, на сваком кораку човечијем.

Као болест овлада Николом мисао смрти. Живот му се учини страшан. Ох, помисли Никола, када већ морам умрети, нека ме бог од тога спасе да у туђини умрем, да могу бар отићи својима, да ми моји рођени затворе очи, да не оставим кости у туђини, већ да ме моји опоје, да ме код мојих старих закопају и да ми моји рођени гроб посећују. Како је то лепо имати лепо име међу људима — падаху му Драганићеве речи на памет: ох, само не у туђини умрети!

Када је стигао у гостионицу није могао ништа да окуси од јела.

Пошто му је нестало новаца, то саопшти гостионичару ствар и замоли га, да му уступи *собу на почек* још док мртваца не покопају. *Гостионичар* пристане на почек.

Када се нађе у својој соби, сан му никако није слазио на очи. Издисање Драганићево му непрестано лебдило пред очима, непрестано га га је сасвим јасно видео пред собом. Мисао о смрти сасвим овлада њиме, а њезин преставник био је Драганић у болници, која је била ту на догледу гостионице.

Никола седе крај отвореног прозора. Седео је мирно и гледао у тај мирни сумрак звезданог неба. Бескрајан простор и једва провидан са сићушним звездама у неизмерној даљини пробудио је у њему исти такав мир, који га је потпуно савладао, и тело и душу и он савладан тим чувством скрштених руку са упртим погледом у једну тачку небеског свода стајаше ту као окован или као онај, који се богу моли.

Ходници болнице су били осветљени и у један сат по поноћи, када је Никола обучен, наслонивши се на прозор, гледао у тавну ноћ са трепетавим звездама. Ове мисли и осећаји, који га сада обузеше, нису били осећаји и мисли као до сада, све односећи само на себе. То су биле мисли о беди људској и о судбини свега рода људског. Мисао на себе самог и на његов живот ишчезе, а Николу обузе чувство љубави према свима јадним познаницима и сиромасима. Љубав према беднима, које на сваком кораку прати беда и смрт; љубав према читавом човечанству, обузе му срце као никада до сад још.

— Ви људи, не презирите беду један другог! — говорио је Никола касно у ноћ у себи. — Ви, које никада није беда и несрећа нагнала да морате да походите болницу, који никада тамо нисте морали лежати, нити сте имали свог љубљеног тамо, ви не знате шта је то болница, ви

нисте ни једаред учинили дужност ближњег према ближњем. Овог бедног сиромаха нико није походио, ни мати, ни родбина, ни пријатељи, ни познаници, а све вас, људи, може постићи овака судбина. Овај је умро у туђини у болници, чији ходници заударају загушљивим и тешким задахом, који притискује груди, дави дах и трује веселе мисли о животу. Али ви још нисте ушли под те тавне сводове, где болесници бледи, јадни и погружени беже један од другог, да не морају да слушају јад један другог. Али дођите једаред под ове тавне сводове! Завирите у ова бледа лица, која се данас надају, о величанственој будућности сањају, а сутра умиру, покажите тим бедницима мало, само мало љубави, и ви сте стекли неизмерне заслуге. Јер доћи ће час, када ће сваки од вас ма и од своје одаје болницу направити. Онда ћете се сећати и жалити, што нисте ма и једаред свога милог у болници посетили. Ту у вашој болници би вам лакше било, да сте ту љубав учинили.

О људи, немојте се туђити тих болова и јада тамо у болници. У тим боловима болесника, који су вам најпре страшни, упознаћете ви опште болове, болове читавог човечанства — то су и ваши болови. Они сваког чекају, јер сваког чека задњи час. На сваког ће доћи једаред она бол̂а, која ће га оделити од својих, а ти болови ће га решити свију осталих болова.

— Болног посетити, то нам је највећа задужбина. Болесник мисли на смрт и очајава, а када му ви дођете, он пред себе дочара нов живот са новом срећом. Ту задужбину учините ма и једаред у животу. Верујте, болница је велик *наук за сваког*, зар то није вама будућа слика,

јер вам поново кажем, доћи ће час, када ће сваки од вас ма од своје одаје болницу направити. Ох, доћи ће једаред тај час, јер сте смртни, доћи ће смрт и по вас, и тамо где она буде дошла, и вама ма и у року од неколико тренутака да вас посети, зар то неће бити ваша болница? Зар то не може да буде на сваком месту, где само може несрећа да снађе човека, на путу, на улици и за време песме при весељу? Свуда носимо ми собом свој костур и тамо где се будемо са њиме опраштали, то ће бити наша болница.

Сутра дан је освануо хладан и суморан јесењи дан, један од оних задњих дана јесени, када се живот у природи бори са нестајањем. На земљи у врту од болнице жуто и зелено лишће и задњи цветићи лежали су покидани на гомили и мирисали на влагу. Природа је мирна и над људским главама висе тавни облаци. Изгледа као да је јесен све покидала што је још у природи живога остало, задње лишће и цветиће, но и сама уморена од тог посла, лежаше мирна, тиха и изнемогла над земљом и над погаженим животом на њој.

Никола се касно пробудио. Гостионичар му донесе једно писмо. Писмо је писала удата сестра Драганићева. У њему моли Николу, да јој одмах јави какови су изгледи са здрављем братовим, о коме већ две године дана немају никаква гласа. Даље моли да идуће писмо на њу адресира, јер и од њега послати телеграм је она добила у руке. О писму ништа не спомиње. Даље преклиње Николу да не каже брату, ако је врло опасно болестан, да нема више мајке, да је она пре годину дана умрла.

Са тим речима беше писмо завршено. Никола

на ово писмо није знао ништа радити. Пред подне је дошао телеграм од исте сестре на Николу, у ком му оставља у аманет, да учини задњу почаст на укопу место много удаљене родбине. То је био одговор на задњи телеграм Николин, у ком је јавио смрт Драганићеву.

Укоп је био истог дана пред вече. За сандуком Драганићевим ишао је Никола и неколико баба, које су ову дужност према ближњем чиниле да стеку заслуге, да за њих дођу у рај. Оне су ишле погружене више од помисли на свој крај, али ипак не очајно, јер су рачунале, да их бог неће мимоићи ових дела. Све те бабе становаху не далеко од гробља и њихов сав живот био је: распитивати се где је ко умро, ићи ка самртницима и чинити им при укопу задњу пошту. Када би се оне где појавиле, ту се одмах чекало звоно са гробљанске капеле, које је баш сада при укопу Драганићевом једино живо учествовало. Тек када се спровод са то неколико лица приближио гробљу, доби жалостан вид и што ближе гробљу, звоно, та мртва ствар, све више даваше спроводу свечан изглед.

XVII.

ЗАДЊЕ СУМЊЕ И НАПОРИ.

Када се Никола после укопа Драганићева вратио у Беч, на универзи га чекаше једно писмо. Босанац га је звао на своју промоцију.

Осим овог гласа чуо је још и ове новости у корбу, прво, да је Сноб учинио познанство са једном грофовском породицом и да је добио позив у кућу, друго, да је чувени билијариста Србин Попић, универзитетски грађанин тридесетог семестра, на билијару победио једног у Бечу признатог билијаристу, и треће, да је Кока полудео и да му је фикса идеја, како је он поседник много земаља, шума и фабрика.

Глас о смрти Драганићевој примили су у корбу сасвим равнодушно. Филип Маџарина је рекао: ово му је једино озбиљно дело у животу.

Када се Никола повукао у себе и сада завирио у своју душу, пронашао је, да није дубоко жалио за Драганићем. То није била туга што је остала у души његовој због тог догађаја, није било ни религијозно чуство, које се побудило после у њему, већ то беху озбиљне мисли о своме будућем позиву. Као да је сада у болници на-

шао свој прави пут. Сама смрт Драганићева и начин како је Драганић свршио, била је страшна опомена Николи за његов живот. И њега је то исто чекало, јер као што Драганића заборавише његови, а својом кривицом допаде крајње беде, без сумње, да би та судбина могла и њега постићи. А да тако умре као Драганић — та мисао га је највећма узнемиривала. Све терете и беде овога живота би он могао пре подносити, него да са рђавим именом умре. Од то доба се пробуди у Николи све частољубље, што је још остало на дну душе и предузео је себи, да све учини, само да сврши своје науке.

— Боже мој — мислио је Никола после овог догађаја, како ми тражимо умом и с методом да пронађемо неку истину и прави пут и нема успеха. Но наиђе један слеп случај, и то један случај, који сматрамо за своју несрећу, овај нам отвори очи и ми прогледамо уједаред. Ја одлазим на клинике већ неколико година, а ништа нисам видео правим оком шта се тамо дешава.

Никола се поче себи дивити, како је случајном смрћу свог доброг друга упознао болницу, болести и болеснике и заинтересовао се, завирио у ствар и смисао њезин и започео свој посао на тачци, где су га везивале личне симпатије и љубав. Пред Николом кроз Драганићеву болест и смрт отворише се нови погледи на науку и на свој позив у животу. Ту је научио, шта су задаци његовог будућег позива. Сети се некојих својих другова и свршених доктора са како мало праве љубави и одушевљења за своју струку и позив ступише у живот. На својој прошлости и на свом животу у Бечу увиде откуд то долази. *Са мало воље* да другима помогне, мислио је

Никола, креће се тај свет у живот међу људе, само о себи мислећи и о својој личној добити. Они су отишли у живот, да траже своје користи а живот тражи читавог човека, одушевљења за читаво човечанство. Такав може бити сваки, који је свршио своје студије, а шта смо у опште у животу ако своје место тако не заузимамо, да нас нико други не може заменити?! Овај живот је бреме у ком морамо више пута и туђе терете да сносимо. Онај, који то не уме, за тог нема места међу људима.

То су биле мисли које Николу занимаху услед искуства са Драганићевом смрћу. Од то доба се научио прегоревати све оскудице: глад, зиму, да постане једаред човек. Сва могућа сресства је употребио, да своје науке сврши.

У досадањи мрак у души Николиној падало је нешто мало светлости, али и то за кратко време. Он је радио по читаве дане, које да заради потребе за живот, које пак на својим студијама. Он се плашио једног, наиме: да ли је у њему изумрло за навек оно некадање одушевљење, које се после оних страдања никада до сада није повратило.

Једаред је узео стихове у руке, који су га некада умели силно да одушеве и мораде да их остави у страну. Они га више нису умели да одушеве. Пропао! помисли он, и увераваше себе, да се стара невиност, чистота и одушевљење никада више неће повратити. Скоро поче оплакивати себе у прошлости, поче осећати силну чежњу, да се још једаред може одушевити за лепо и узвишено, да још који пут сме са чистом жељом погледати у женско лице.

Када се сетио како је некада женске побе-

ђивао као момак од 20 година! То данас више није умео, и ако се по некад пробудила тајна чежња за њима. Силни неуспеси беху му угушили одлучност. На свако је дело ишао са слутњом, да неће успети, а то је био узрок његовим даљним неуспесима и очајању.

Но ипак није дао да му клоне воља за рад.

Своје тешке сумње је сузбијао, студије су прилично напредовале, а и испите је доста брзо један за другим полагао и ако не онако, као што је то у почетку овог подузећа мислио.

Уз то су дошле нове непредвиђене сметње. Сваки час је добијао отказа као кућни учитељ, због тога је остајао без новаца; издаваоци станова су му отказивали стан више пута, задржавши главније ствари Николине. Па и поједини ресторатори отказиваху му кост, да најзад Никола није имао кредита ни у једној ђачкој гостионици, где се јефтиније могло јести.

Кући пак није хтео никада јављати о својим јадима. Шта више писао је једном, да је овде наишао на врло добру кућу, која му даје као кућевном учитељу и стан и храну. Да би уверио своје код куће, да му заиста добро иде, умео је, када би дошао до мало новаца, чак и какав поклон најмлађој сестри да пошаље. Био је сав блажен, када му је отац јавио, да је и другу кћер удомио. То је дизало у Николи понос. И то је сматрао својим делом. Сада је остала још најмлађа неудата сестра, којој је могло бити близу двадесет година. И то је тешило Николу.

Оскудице, рад и надање — то су били другови Николини дуго времена, дуго, дуго. За то *време* се у животу Николином у опште није ни*шта ванредно* десило, ни један догађај ни аван-

тира није узнемирила Николу на његовом мучном путу, зато и немамо ништа да забележимо, што би наше читаоце занимало. Но једна мисао није напуштала Николу: да ли ће он још једаред моћи љубити. Радио је ревно свој посао, али га је и у послу обузимала силна чежња за оним невиним и чистим осећајем према женској, коју би једаред могао назвати својом и мисли среће на рођеном огњишту задаваху му и пријатних тренутака и страха — ако више није способан за такав живот, ако је све што је лепо, невино и несебично у његовој души пропало?! Већ је помишљао и на то, да, када би то истина била, сав његов будући живот не би имао смисла.

Па ипак је у овим часовима искушења било понекад и пријатних часака, јер се поче враћати оно старо расположење, када је гледао плаво небо и осећао мирноћу и када је чуо песму и заносио се, када је наступало пролеће, а он се подмлађивао.

* * *

Прошло је три године од како Никола сам својом муком крчи себи пут у живот.

Једног зимског дана после трогодишњих патњи синуо је зрак светлости и на његов тешки и мучни живот. Око подне истог дана јурио је Никола са универзе ведрог чела и одважна погледа ка првој брзојавној станици са телеграмом у руци, у коме јавља својим родитељима, да је сретно довршио задње испите и да му је промоција за доктора целокупне медицине 21. децембра.

Био је блажен, да своје родитеље овако изненади пред велике божићне празнике. Сузе су му текле низ образе, када је предао телеграм и

када је помислио: како ће бити мојој мами када прочита ову веселу вест?

На дан промоције га је обузело мирно и срећно чувство. Оно га је доводило у блажен занос, који га више није напуштао.

После промоције журио се и спремао је све своје ствари, да би могао још до божића стићи кући и радовао се као мало дете, мислећи на веселе празнике, које је својим родитељима овим делом припремио.

Све му слике божићне из детињства синуше у памет, када помисли, да ће после толико много година провести божић међу својима.

Но усред спремања његовог дође му од куће писмо с новцима и очева порука, да не долази одмах кући. Његова је жеља, да Никола остане у Бечу до пролећа да практицира. — „Ти ми још ниси готов. Хоћу, када ми се једаред вратиш, да имадем готовог доктора.“ Тако је писао отац Николин, а Никола и сам увиде корист овог очинског савета. И ако му је мати писала, да одмах дође кући да га види, је ли здрав, Никола прихвати очев савет и задржа се у Бечу, усавршавајући се у појединим струкама лечничке вештине.

Како је почело прво пролетње сунце да обасјава још голо грање, са првим песмама пролетњих птичица пробуди се и у Николи неодољива чежња за својима и својим родним огњиштем.

Тек што је љубичица огласила да је пролеће ту, Никола беше све ствари покупио, свега бечког живота се одрекао, опростио се са свима и слатким и горким успоменама и беше готов на пут.

Првих дана пролећа Никола је био на путу кући. Њега не остављаше оно блажено чувство,

које је овладало њиме од дана промоције. То чувство још већма осети, када је сео на воз.

Ту му постаде јасно, да ће у кратком року бити код својих, које није видео четир и по године. С почетка није умео ни о чему озбиљно да мисли. Но када жељезница у свом брзом лету дође у оне неизмерне и непрегледне равнице маџарског „алфелда“ и када поче слушати позната имена села и вароши, Николом овлада мали немир због мисли, да ће скоро стићи кући. Дођоше већ и на бачку равницу.

Из далека се заплавише познате планине, које је Никола још из детињства упамтио и радо гледао, како сунце за њима залази. Њему сину мисао о свом будућем животу на догледу тих планина и озбиљно се удуби у мисли о својој будућности. Како би био срећан, када би ту међу својима могао своје рођено огњиште засновати, имати своје, од своје рођене крви и да се за њих брине, за њих да живи и да их љуби. Је ли то могуће? То питање постави Никола сам себи. Поче га мучити једна мисао, она мисао, која га је почела пре четир године да мучи, када је оно после љубави с Аном сасвим пропао био.

Био је потпуно уверен, да је кроз одношај с Аном душевно оронуо и морално пропао био. И њега сада на путу кући поче мучити та мисао: да ли је он кроз досадањи свој бурни живот, кроз ноћне теревенке, кроз недозвољен одношај са женскима и кроз муке и патње задње три године изгубио ону чистоту и невиност, која је нужна за оснивање свог рођеног огњишта?

Речи које му је Пихлер оно на задњем састанку са њиме изрекао о човеку и његовој урођеној чежњи за својим рођеним огњиштем, Ни-

кола је до сада често узимао у претрес, и сасвим их одобравао. Само духом чист и невин човек може да оснива праву породицу и да у њојзи имаде право, тихо пристаниште овога живота.

Сећао се неуредног живота у задњих десет година и плашио се мисли, ако је он толико блазиран, да је више неспособан за миран кућеван живот; онда нема више изгледа да ће икада моћи имати оно тихо пристаниште после досадањих бура свог живота.

Мислећи о својој будућности чежња за том домаћом срећом, која би имала бити основана на чистоти душевној и љубави, отимаше све више маха над њим. Себи је замишљао онаку љубав, као када је био непокварен и неискусан младић и први пут почео да осећа ту чежњу. Љубав, која са невином чежњом почиње, а са свима жртвама свршава, то му је био идеал. Несебична љубав, која више даје него што прима, која у давању налази праву своју срећу, била му је идеал још када је почео осећати, па ево и данас је поново почео да верује у такову љубав, која кроз жртву чини себе и друге срећним. У њему је живела чежња за љубављу према таковој женској, која није отрована ваздухом велике вароши.

Никола је ту на домаку очинске куће, почео да сумња, да је кроз свој досадањи живот могао очувати тако чисто и несебично срце, које ће без себичности моћи љубити.

Воз је јурио и дошао у близину оних плавих гора са југа, на чијем подножју лежи његово родно место.

Воз је јурио, а њега је мучила мисао, да је он у Бечу изгубио своју младост и чистоту са њоме.

Дође и задња станица пред његовим родним

местом. Када ту станицу прођоше, Николом овлада немир и узбуђење. Кад још једаред воз звижне и заустави се, он ће видети своју мајку, свога оца, свога брата и сестре.

Воз је јурио уобичајеном брзином, но њему се учини да овај много брже јури и да много већма тресе окнима од прозора. Никола постајаше све узбуђенији и дах му постаде брз од нејасне чежње. Влак звижну, точкови од вагона почеше хујати, брзо пролети чуварска кућа, кола се почеше трести и — држ' се лево, десно! Влак јурне у станицу, дим се спусти до испод прозора, точкови почеше још већма хујати и влак стаде.

Никола отвори врата са задрхталом руком. Пред-а-њ истрчаше две сестре и брат. Мати је стајала у страни и не могаде се с места маћи, када после четир године виде свог сина пред собом. Она га загрли; сузе јој поквасише очи, поче га гледати, не умеде ништа рећи и опет га поче грлити и љубити. И Николи се овлажише очи али се смешкао.

— Ја сам већ у све сумњала — рече мати, када јој он смешећи се показа диплому у црној дугој кутији.

— Зар сте ме за таког држали? — одговори Никола застиђен.

Отац је код куће чекао свог сина. То је био свечан дан за њега, најсвечанији у животу. Беше затворио дућан и озбиљно без узбуђења шетао се по соби и чекао госта. Био је обукао своје свечано одело, ком не беше много мање година него Николи; старац се у њему осећао свечано. Метнуо је и високи „крагн“, који и ако није више био у моди, овом озбиљном старцу давао је свечан изглед.

За ове нешто више од четир године, како га Никола није видео, беше сасвим остарео, оседео, погурио се — постао прави старац, но снага није га никако остављала. То је био крепак старац.

— Е баш си ми јунак — рече отац када виде Николу пред собом. — Знао сам ја, да ћеш ми ти осветлати образ, ма да су сви говорили против тебе. Дед, да те видим. — И отац поче сина проматрати. — Мало си ми оматорио, ал' нека још си ми снажан. У теби је синко моја крв, она врела српска крв, која све подноси, која је увек млада, свежа и бујна. Ал' био си мама, то мораш и сам признати. — Немој ми га сада карати — само кад је жив — одазиваше се мати и поче га опет грлити и љубити.

— Немој ми га мазити, није мали. Док се мало одмориш од пута, онда ћемо да славимо. Све ћемо позвати, што год има отменог света у нашој вароши и лепих девојака. А сада ти, жено, спремај што бољу вечеру. Не знаш како ти је син изгладнео за ове три задње године. За вечерас кољи онај пар дебелих патака, за сутра оног дебелог гуска, прави ону дебелу гужвару и све добро намасти. Треба да ти се син мало нахрани. Је л' тако? — питаше Николу, који је са уживањем слушао очеве речи и његово добро расположење.

Но ово све није требало говорити матери. Она се за све то побринула и удесила за недељу дана унапред шта ће се када клати, када шта кухати и пећи. У кухињи се већ одавна све променило и све добило сасвим нов изглед. Данас се тамо пекло и кухало све оно, што је Никола волео. О томе се већ од недељу дана а [illegible]више водило рачуна у кухињи.

Отац је био ванредно расположен. Ни он више није могао да се отресе оног мирног и срећног расположења, које је Никола осећао на дан промоције. И отац се занео са срећном мишљу на будућност свога сина, а ту будућност је он сликао најлепшим бојама. Па тек мисао његова, како ће му углед сада скочити пред свима, не само у месту, већ у читавој околици; но још више, у читавом Српству, јер име Николино беше у свима новинама штампано, када је промовисан за доктора медицине. У новинама је стајало: „Наш вредни Србин Н. З.. пошто је све испите медицинске у необично кратком року са изврсним успехом положио, промовисан је за др. медицине . . .“ и т. д.

Отац се поносио да име Загорских иде широм Српства уз овакав славопој. Нека сада покуша когод што рећи против њега.

Отац се овом срећом подмладио за тридесет година, са њиме постаде весела сва кућа, које весеље и радост не сме скоро оставити кућу Загорских.

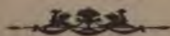
Говорило се о свачему весело. Спомињала се и удаја најмлађе кћери за једног поштеног званичника, али сиротог човека. Отац је желео да ову уда за каковог трговца, када се ни једна од првих није удала за трговца, да једном нови зет предузме радњу од њега. Но мати је давала знак, да о тој ствари не говори пред свима, јер се девојка стидела, да се о том говори у њезином присуству. Отац је свему разговору давао правац, и о свему говорио, само није смео да започне разговор о Николиној женидби.

Највише се говорило о Николиној будућности. И оцу и матери се допало, што се Никола,

кадгод се споменуло што о његовом будућем животу, вазда удубљивао у озбиљне мисли. Оцу се нарочито свиђало, што га је видео код тих разговора потпуно мирна и што миран беше и за време, док је сам говорио о својим плановима и о својој будућности. Никола му је за ове четири године, како га није видео, постао озбиљан човек.

Разговор је међутим сам по себи водио питању Николине женидбе, јер какав би то био човек од положаја и угледа, а да се не ожени? Мати је хотимице једаред, да избегне непријатно осећање, рекла да за сада не жели, да се о Николиној женидби говори. После ових материних речи у разговору често наступаху мале паузе, када је свако у себи надовезивао разговор у мислима и за чудо, да су у тај мах сви о једном истом предмету мислили. Но ипак једно другом не хтеде о томе ништа рећи, то је била за свакога од њих тајна, за коју је опет свако од њих за себе знао.

Исте вечери у даљем току разговора решило се, да Никола отпочне праксу у месту, док се не би отворило где у близини за њ згодно место. Мати је додуше изразила жељу, да би најволела, да јој син овде код њих остане за навек. После ових речи и опет наступи пауза у разговору и све више постајаше очигледније, да сви троје о једној теми мисле, но ни једно не смеде да прво скине копрену са тих тајних мисли и жеља.

XVIII.

НА РОЂЕНОМ ОГЊИШТУ.

Сутра дан је било велико весеље у кући Загорских. У почаст свога сина, доктора, отац Николин је приредио књевну забаву, на коју је била позвана сва интелигенција и сви од угледа у месту. Сви беху у свечаном расположењу, највише пак отац Николин. У њему се пробудио стари лав, — сав мушки понос из младићког доба.

Многи гости долажаху, а Никола пак, у чију се почаст ова свечаност приредила, мораде сваког госта посебице поздравити, већ да тиме даде прилике, да му честитају.

Ту беше заступљен сав магистрат, сав свештенички и наставнички сталеж и све редом, што у провинцијалној варошици ужива лепо име. Никола је стајао при улазу у главну дворану и ту поздрављао ново дошле госте. Уједаред Никола промени своје сигурно држање, претрну и побледе.

На вратима се указа једна госпођица с оцем и матером, чије му лице дође врло добро познато из недавне прошлости. Пред њим је стајала Јелка. Девојка стајаше ту пред њим озбиљна и без осмејка. Никола ју је одмах познао. Скоро све беше

место на њој, једва ако је нешто и нарасла. Поглед јој беше миран и уман, а лице без пређашње детиње младости, озбиљно, но живо и нежно. Никола се ускомеша, но брзо победи у себи ово осећање, приступи јој и љубазно, са насмешеним лицем пружи јој руку без и једне речи. Отац Николин је мотрио ово поздрављање са стране. У тај мах, када је Никола поздрављао њезине родитеље девојци приступи сестра Николина. Никола и опет баци поглед на Јелку и учини му се по мирном понашању њезином судећи, да је девојка дошла да учини почаст, коју чине сеоске и маловарошке девојке браћи својих пријатељица.

Никола се утиша и радовао се, што је видео баш на данашњој свечаности и њу. Одмах затим се и нехотице састану Никола, мати и отац. Само што су почели разговор, настуни она пауза од синоћ, када су сви троје о једном предмету мислили. Па да кажемо о чему су сви троје мислили. Отац је мислио, како би то било, да се спријатељи са овако угледном и имућном породицом, као што је лечникова, мати је мислила, да би ту девојку највећма волела да јој буде снаха и да се збрише тој кући учињена неправда кроз Николу, а Никола мишљаше, да ли је у њему окрњена чистота и невиност срца? Да ли је његово срце још способно да љуби? и пријатан немир овлада њиме.

Ни једно не смеде споменути о чему је свако у себи мислило.

Друштво је било расположено одмах после првог поздрава домаћиновог. Када је пак отац после изговорио здравицу Николи, све дисаше *једним* духом, као што то може да буде у *друштву* људи, где сви једно другом добро желе. *Отац* је овим речима поздравио свог сина:

— Данас ми је најсрећнији дан, када видим, да је нестало несугласице међу нама, када је изравнан јаз између оца и сина. Ту имаде праве будућности, где савети очеви не наилазе на опреку синовљеву, и где сваки младачки откуцај срца младежи наилази на одобравање старијих. Па све нека и буде између нас старих и вас омладине некојих спорних тачака, па напослетку ма ви после били паметнији него ми, ма боље знали удесити ваш живот, и чак се ви смејали нама старима! Дао би бог када би и то ми дочекали — говорио је домаћин доброћудним гласом — но та разлика, па можда и тајна борба због неједнакости у мислима онда је корисна, ако она вас младе буде довела на оне путеве, којим данас греду ваши очеви са вашим матерама, да вас доведе, да под својим рођеним кровом ударите темељ још бољој срећи, него што смо ми стари то умели. Да бог да, ми то и угледали! Нека на вама остане свет ал' као што га ми вама предајемо, да га ви вашој деци предате.

После ових речи очевих разлегаше се из грла свију присутних: „Многаја“! У друштву песма оте маха. Отац је водио, као још оно у младићко доба, певао је весело оне старинске љубавне песме, без страсти али оне идеалне и романтичне песме. У друштву овлада исти такав дух мирног и блаженог расположења и без разузданости све је пливало у весељу, као што су некада наши стари проводили веселе породичне догађаје.

Никола није одмах тражио друштво Јелкино и ако је то желео. Међутим је врло озбиљно проматрао. И она је њега по некад гледала, но без кокетерије, без страсти и без прекора. Њезин поглед је био искрен, топао и истинит без лажи,

као увек, када је озбиљније мислила. У њезином погледу не беше ни мрве страсти, али оне ипак Николу грејаху. Њезино биће беше прожето мирноћом, духовном топлотом и разумном озбиљношћу, а то све давало јој је обележје величине. То њезино тихо, а у задње време побожно биће, утецало је на Николу неодољиво и кадгод гледаше на њу, све је мислио, да ли он још може љубити искрено и несебично.

Када је Никола проговорио са сваким гостом по једну реч, приступи и Јелки. Прве речи Николине беху у страху изговорене. После је био мало слободнији но брзо доби Николин говор такав тон, који је девојка морала неповољно тумачити. — Верујте ми, госпођице, да сам вас се често сећао за време свог одсуства. Да ли се сећате када смо се задњи пут видели?

Девојка се врло добро сећаше када је то било и не хтеде на то питање одговора дати. Мало заћуташе. Били су доста далеко од осталих гостију, но девојка се стидела даље говорити са Николом. Сва прошлост са њиме дође јој у памет, она се застиди пред човеком, који је за све то знао. Она се удаљи и прикључи осталом друштву, које се није много освртало на појединца. Ово друштво није мотрило како је ко обучен, како ко на кога гледа и како се ко разговара; у том друштву се није сумњало, да међу мушким и женским и ако се шта разговарају, мора да буде по среди какова недозвољена тајна; то друштво није умело ни из прикрајка да пакосно и злурадо критикује туђе мане, наше друштво је било весело.

Николу ништа није збунило овако понашање *ове девојке.* Шта више био је блажен опкољен

својима у присуству Јелке. Он јој је одобравао сваку реч, сваки поглед и покрет. Но осећаше, да ова девојка у њему буди нежну чежњу за невином љубави. Бадава се опирао. Ни једна ствар и лице до данас није у њему будило овако јасно и чисто осећање, нити је ишта до сада тако јасно умом схваћао, као удубљену мирноћу ове девојке, која пред њим сада изгледаше величајна. И нехотице му падоше у памет Пихлерове речи при задњем састанку с њиме: „Шта значи оно осећање, које у нама буди невина женска душа и када се у нама побуди жеља да то женско буде само наше, да га имадемо увек крај себе ту у нашем кутићу, у коме нема више страха, да је можемо изгубити, у том кутићу, који је само наш. — — —

Никола се дигне немиран са свога места и опет потражи прилику, да се са Јелком састане.

Она је сада била слободнија према њему, али Никола није умео да види оно осећање у њојзи, које је он тражио од ње.

— Видите ли, госпођице, како се све друкчије дешава него што ми хоћемо — рече Никола полу резигнирајући. Никада у животу не би ни помислио, да коме што на жао учиним, па ипак човека после у животу срета казна за нека своја дела, која није учинио ни са каквом рђавом намером, можда чак и не мислећи.

Јелка је разумела његове речи.

— Ја вас мушке не знам, шта ви мислите, када се са женском разговарате — говорила је Јелка — шта ви све имате на уму, када идете за једном женском, да ли је то симпатија или лаж — ја то све не знам, али ме нешто вређа, господине, од ваше стране. Можда ви и не распи-

тујете, шта женска све осећа, када се с вама разговара — ви имате друге намере него што их ми желимо. Ви ми се и сада ево приближујете, ја вас морам радо примити из два разлога, па ипак вам морам рећи: ја се стидим — више нешто, не знам ни сама да кажем.

— Ја вам толико смем бити слободна да вам кажем, за што ме је стид од вас. Ви ми, господине, ничим не дајете прилике нити покушавате, да ме оправдате и пред собом. Ви ми у главном не дајете прилике, да се пред собом оправдам лакомисленошћу мојом, нерасудном младошћу, ах, ту чак и нема извине. —

Њојзи ударише сузе у очи.

— Немојте мислити, господине, да ја тражим какове обавезе од вас — међу људима у тим стварима нема друге обавезе од ове — и она показа на груди; али једно морамо имати увек — чисту савест. Дајте ми прилике, да се уверим, да нико никада не би имао права, да ме преко рамена гледа.

Никола стајаше застиђен пред овом девојком, коју је тиштала прошлост са њиме, али и то није дуго трајало.

— Госпођице, ви ме корите, рече јој он, корите ме за прошлост, а ко ће мене оправдати за све грехе младости? Но дозволите ми само мало времена, да се размислим . . . .

Никола је био потпуно збуњен. Она је пак знала, да га имаде мало у власти.

Дође ред на игру. Никола није хтео себи да задаје бриге овим новим питањем. Он се брзо отресе свију других мисли и опет оде мислити о својој будућности.

Када друштво поче певати, Никола је седео

у крају, гледао на Јелку, на њу тако тиху, озбиљну, а читаву истинитом топлотом прожету и сећао се Беча. — Ох, да никада Беча нисам видео, и да сам њу прву оваку упознао?

Док је Никола овако желео себи доба прве младости, у њему се изненада будило чувство за којим је чезнуо, чувство без телесне похоте, које онда ствара праву радост, када чини жртву. Па и ако му је мисао, да је за њега прошло оно лепо доба, за кратко време нагнала облаке на чело, из потаје се у њему будило чувство среће, што се налази у таковој близини ове девојке. Па ипак наиђоше мисли сумње. Поче мислити, како би то било да узме Јелку, но поче пресуђивати, да ли тај брак може и морално одобрити. Свет па и он са светом држи, да једна пала девојка никада не може бити поштена жена. Поче да размишља о тој тачци. Да ли је Јелка такова женска, која никада више не може бити часна. Свега се сећаше живо. Она је додуше била онда млада, али са сазнањем свога пада женска, сама себе не поштује више и ту је њезино страдање.

Никола и даље мишљаше. Нема сумње да је он кривац тој несрећи девојчиној, али ипак други један човек никако не би смео узети такову женску за друга у животу. Томе би Јелка морала сасвим пропасти. Но он и то добро промисли, да у таком случају никада не би желео бити спаситељ, па ипак и опет гледаше њезино тихо биће и био је срећан, што се налази у близини ове девојке.

Друштво се разишло. Од свију најмирнији и најзадовољнији је био отац Николин. Оца је то веселило, што је после толиких година видео свога сина мирна и озбиљна. Од свију гостију једино оштро мотрио на Николу читаво вече, и *оно што* је сазнао, у томе се није варао.

Као после тешког и трудног посла осећао се Никола у очинској кући, када је идућег дана у вече седео у великом дворишту сам. Дивно пролетње вече, свеж ваздух и сеоска мирноћа провинцијалне варошице сачињаваше дивну хармонију, која је прелазила и на Николину душу и тамо створила мир и блаженство, каково он до сада још није осећао.

Прође лагано сав свој бечки живот у мислима, и овај осећај! — једва једаред после десето-годишњег ђаковања.

Никола се радовао што је све оно прошло, за чим је некад гинуо од чежње.

Сав онај метеж, вика, раскалашан живот, који годи младости, оно вечито узбуђење и неодољива чежња за фантастичном срећом, све му је то сада уједаред било ту пред очима и лебдило му све ту близу над главом као облак, који је страшно запретио природи уништењем, који је учинио квара и штете, али без праве опасности прошао. Никола је мислио даље о Бечу и о свом животу у њему. Велика варош никада није колевка људске среће. Тамо се човек промеће не онако како хоће, већ како га таласи тог хучног живота бацају тамо амо. Има људи, којима годи тај живот, што су из правог колосека изашле природе. Природан човек љуби природу, какву је Бог створио и живот, како му га срце само из себе ствара. Ко је срећан у великим варошима? Зар богаташ, који породице нема, зар сиромах, коме богаташ својим новцем руши породично огњиште, зар научењак или песник, који је онда најсрећнији, када је сам у уском куту своје собице баш од тог великог варошког метежа далеко? или можда ц, који мора од страха од конкуренције да

срља за великим спекулацијама и свој залогај хлеба губи? или зар женске, које сав свој живот мећу на коцку своје сујете? или зар мушкарци, који са таким женскима морају да оснивају своје кућно огњиште, или они, који остављају своја огњишта на селима и за навек их губе у великим варошима?

Никола је хвалио Бога што је такав живот прошао за њега и што од њега свака опасност беше прешла. Он је лако дисао.

Колико је то све другачије и лепше на селу или варошици у провинцији!? Ако изађем и у двориште, видим зеленилом набујалу божију природу. Ако изађем ван куће, на све стране ширина, велики простор. Ту ти је и дах лакши. Груди веселије и мисао слободнија. Ту све иде својим током мирно и без журбе, нико никога не руши, да себи на тај начин залогај стече. У овој природи никада не насрће човек на човека, није један за другог грабежљива животиња. На селу су људи мирнији, доброћуднији, ту свако иде својим послом, а бадаваџија није опасан. То баш и јест срећа овог живота умети себи прави посао наћи. Опасне бадаваџије и лупежи беже са села у велике вароши. Прави сељанин пак када је лукав, није обешењак. и када је лажа, није лупеж, па и ако је неваљалац, он је то много мањи него онај у великој вароши — у главном није толико опасан. „Ох, ви људи, који вечито чезнете за спољашњим блеском и сјајем као и ја док сам био ђаче, останите у овим мирним равницама, удобним доловима и питомим брежуљцима сеоским, то је право пристаниште људског живота на земљи, то је оно огњиште, на ком нас може једино огрејати срећа, а срећа је једина чежња наша овога живота. Шта тражите ван ње?“

Док је Никола ово у себи говорио, био је блажен мислећи на своје будуће домаће огњиште. Њему је породица вазда уз Јелку лебдила. Нежно, тихо али ипак топло биће њезино му више не избијаше из памети; стално је на њу мислио.

Никола се најзад одлучи да каже оцу. И ту се најпре мучио, но једаред се морало прегорети и ствар почети.

Једног дана приступи оцу.

— Оче, ја сам се одлучио да се женим. Хоћу једаред да имадем свој дом, своје огњиште, на које одавно мислим. Ја сам себи изабрао девојку.

Говор застаде.

Отац постаде много озбиљнији него икада у животу. Оно, што је и највећма желео, чему се унапред већма радовао него удаји све три кћери своје, о томе је требало решити ево овог часа.

Никола назва име девојке.

Отац није хтео да хвали ово дело, јер се бојао да му и овако сузе не ударе на очи и да полети Николи, да га загрли, па да га пољуби као оно кад је био мали дечарац и када га је први пут слао од куће на школе. Но тако слабим се није хтео показати.

— И ја сам мислио о томе — рече отац — но та ствар мора мало причекати.

Отац је и опет гледао Николу, кога ове речи збунише. Зашто да се чека? — мислио је Никола у себи, када он тако озбиљно мисли? Они постајаху још мало и ћутаху.

Николу су разне сумње мучиле.

Они се растадоше. Отац оде и саопшти овај разговор матери Николиној. И они ућуташе и обојима се очи наквасише сузама.

*Никола ни*је имао мира. Сумње га још већма

почеше распињати, већ поче мислити, да та девојка има какав грех на себи и да није њега достојна.

После кратког саветовања родитеља, мати тражаше Николу, да се са њиме разговара. У кући га нигде не нађе. Она се крене у двориште и када га ни тамо не нађе, крене у врт и тамо га нађе озбиљна, али не невесела. Почеше се саветовати. Никола изјави своју жељу да се та ствар што пре сврши.

— Да си нам ти трговац, ми би је одмах довели у нашу кућу и предали ти је са трговином заједно и рекли ти: „Ево ти све, и управљај сам овим имањем и буди срећан". Но то не можемо с тобом урадити. Ти најпре мораш себи кућу стећи. Када себи нађеш место, онда ћемо те с места женити. У томе дође и отац и брзо увериše Николу, да имају право.

То вече беше најсрећније до сада у кући Николиног оца. Њихове речи беху сузе помешане с нежним весељем и радошћу, коју само родитељи са својом децом осећају, када је свако са сваким задовољан.

Највећа им брига беше, када ће доћи онај срећни дан, да виде снаху о руци Николиној. Мати се унапред радовала новом свом детету, а отац је већ видео чопор унучади, који носе његово име. Тиме се највише поносио, да ће му се име кроз Николу очувати, постати славно. Никола је највећма осећао ову срећу, јер је са пуним уверењем и уједно чистим осећајем очекивао остварење најдубљих својих жеља и чежњи. Био је потпуно уверен да ће све постићи у браку са Јелком. Мисао на њу није га распињала као страст већ као уверење и тиха чежња испуњаваше га срећом и блаженством.

Прва брига сада беше му наћи себи место и себи кућу стећи. Ни то му није било сада тешко. Разрачунао је са мишљу да мора у вароши отпочети праксу. Срећан се осећао у овој малој варошици, у свом родном месту, пак би исто тако могао живети на селу, а таких је места доста било на расположењу. — — — — — —

Никола се брзо одлучио, знао је, које је прави пут, који његовој срећи води...

У месту нико ништа није знао, док се ствар није сасвим свршила.

Глас о верењу Николину све изненади, но сви се радоваху томе гласу. Није се чуо ниједан завидљив глас, ни пакосно и противно мишљење о овој женидби као што то обично бива и у провинцији при женидбама.

Никола и Јелка нису ни у кога будили другу мисао и жељу, већ да буду срећни...

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Тако је Никола најзад постигао давно жељено и тражено своје огњиште.

* * *

Свуд цвати, buја и мирише пролеће. На зеленом модром лишћу једног сеоског врта још се стакле капљице росе преливајући се у безброј разних боја. Са истока са сунчеве стране дува благ поветарац према селу па доноси из бескрајне даљине неку свежину, лак мирис пролећа, који подсећа на прво детинство. Небо се ведро. Над главом модро, а што ниже у даљини, чак тамо над оним шумарком, што се једва оком на крај равнице, све се више прелива из

отворено плаве у скоро беличасту боју. Магла од ноћас се растворила — нестало је негде. Нигде облачка, само што поветарац тихо лута кроз провидан свеж ваздух.

Од села према житом засејаним пољанама иду двоје тик једно уз друго. Погледи су им ведри као ово пролетње небо, а душе им свеже као пролеће. Они нежно држе једно другом руку у руци и чедно шапућу једно другом искрене речи, које су меке и тихе као поветарац, који им косе мрси. Они су се упутили ту у божију природу, где све слави онога, који је све удесио у ову лепу целину, у којој се толике противности измирују. — — — — — — — — — — — —

Они чедно држе једно другом руку, гледају једно другом без зазора у очи. Са истока и опет дува ветар, жито се повија пред њима све ближе и ближе, чинећи час модре час беличасте таласиће, који се са тихим и тајанственим шуштањем повлаче амо ближе овим двома. Са жита прелазе таласи на њихове душе, заталасава тамо сав свет искрене чисте љубави — и — чујеш ли пољупце? То нестаје таласа!!! — — — — — — — —

